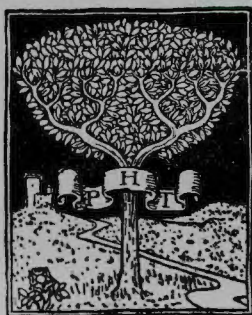

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BIRGITTA LAGER-KROMNOW

1968—69

ARGÅNG 66 · HÄFTE 4

SMÅLÄNSKT LÅG- OCH HALVFRÄLSE

AV STIG ÖSTENSON

1. *Från halvfrälse till introducerad adel — om halvfrälset och "trekvartsfrälset" i Småland under 1500-talets senare hälft*

Åren 1574—76 genomfördes i Småland en rannsaking angående det s. k. halvfrälset och dess innehav av frälsejord. Enligt det då upprättade protokollet omfattade det småländska halvfrälset totalt 32 familjer. I 10 av dessa — i fortsättningen benämnda "det äldre halvfrälset" — var familjefäderna halvfrälsemän i egentlig mening, d. v. s. personer, som på fädernet var av ofrälse och på mödernet av adlig börd, och som innehade möderneärvd frälsejord. De övriga 22 familjerna — det yngre halvfrälset — bestod av ofrälse män med adliga hustrur, och av dessa familjer var det blott 13, som ägde någon frälsejord.¹

I rannsakningsprotokollet redovisas sålunda 23 besuttna och 9 obesuttna familjer. Till protokollet är dessutom fogad en särskild förteckning över personer med "osäkert" adelskap, representerande ytterligare 7 familjer med frälsejord i sin ägo.² Med dessa särskilt förtecknade familjer befattade rannsakningskommissionen sig dock inte vidare, trots deras ifrågasatta adelskap. Orsaken till denna underlåtenhet är i åtminstone två fall, de redan 1576 adlade bröderna Jöns och Olof Arvidssöner (Rosenbielke), som tillhörde det äldre halvfrälset, ganska uppenbar: Jöns Arvidsson var själv medlem av rannsakningskommissionen.³ I ett tredje fall, änkan Ingrid Gunnesdotter (sparre över blad; Abjörn Gisasons ätt), som tillhörde en gammal frälseäkt, och vars förekomst i den särskilda förteckningen därför rimligen får anses tyda på, att hennes redan omkring 1534 avlidne man Olof Andersson⁴ ej varit adelsman, finns det flera tänkbara förklaringar till

¹ J. Koit, Rannsakingen om halvfrälset i Småland omkring 1575 (1953). Indelningen av halvfrälset i de båda ovan i texten nämnda grupperna har skett på grundval av Koits uppgifter, varvid jag hänfört en "bonde", som var son till en ofrälseman och en kvinna av halvfrälse börd, till det äldre halvfrälset, medan jag räknat fyra "bondsöner", om vilkas ev. adliga möderne ingenting alls är känt, och som ej ägde någon möderneärvd frälsejord, till det yngre halvfrälset, i vilken grupp dessutom ingår en bondänka av halvfrälse härkomst och hennes barn samt de omyndiga barnen till en avliden frälsekvinna och hennes avlidna ofrälse män.

² Koit, a. a., s. 32.

³ Koit, a. a.; J. E. Almquist, Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden (1960), s. 198.

⁴ J. E. Almquist, a. a., s. 219.

att hennes godsinnhav aldrig upptogs till prövning: hon var av adlig börd, hennes sannolikt ofrälse man hade hunnit avlida redan innan Gustav I:s förbud för frälsekvinnor att ingå ofrälse gifte hade utfärdats, och hon var åldrig och saknade bröstarvingar, varför hennes egendom kunde förutses snart befinna sig i adliga fränders ägo genom arv.

Som personer med "osäkert" adelskap nämns vid halvfrälserannsakingen, förutom Jöns och Olof Arvidssöner och Ingrid Gunnesdotter, följande: Per och Birger Arvidssöner (Kåse), Olof Jöransson (Lilliesparre af Fylleskog) samt Christiern Nilsson (Bestorpsätten).⁵ Det återstår att förklara, dels varför de i gängse uppslagsverk⁶ som adelsmän betraktade Per och Birger Arvidssönerna och Olof Jöranssons välbördighet skulle behöva dras i tvivelsmål vid rannsakingen, dels varför Christiern Nilsson uppräknas tillsammans med dessa tre och inte tillsammans med sina farbröder halvfrälsemännen Per och Lars Perssöner i rannsakningsprotokollet, dels varför de alla fyra — såvida deras adelskap verkligen varit tvivelaktiga i något hänseende — i fortsättningen undgick att bli föremål för någon uppmärksamhet från myndigheternas sida: deras familjer är företrädde i 1582 års adelsregister,⁷ och sedermera introducerades såväl ätten Kåse som ätten Lilliesparre af Fylleskog på Riddarhuset vid en tidpunkt, då, såvitt känt, Bestorpsätten redan var utslöcknad på svärdsidan.⁸

Utöver de i rannsakningsprotokollet och den särskilda förteckningen uppförda 30 frälsejordsbesittande familjerna är ett mindre antal icke adliga personer kända som ägare av frälsejord i Småland under 1570-talet, såsom Bengt (Persson) Duse,⁹ Christoffer Andersson (Gyl-

⁵ Dessutom upptas i förteckningen Christiern Nilssons styvfar Birger Jönsson (Lagmanshagasläkten) och Olof Jöranssons till Håkentorp fader Jöran Olofsson, vilka dock ej representerar egna familjer, eftersom den förre var en halvfrälseman, som är redovisad också i rannsakningsprotokollet, medan Jöran Olofsson, som 1544—69 skrivit sig till Håkentorp, tydligen omkring 1570 ingivit sig till sytning hos sin son, till vars hushåll han därför bör räknas, såvida han inte redan var avliden, då rannsakingen avslutades. (Om sytningsförfarandet, se Bengt Hildebrand, Esbjörn Blåpanna och hans arvingar, PHT 1934, s. 298). Olof Jöranssons förväntade ur adelsregister och rusttjänstlängder efter 1569 har f. ö. föranlett J. E. Almquist till antagandet att han avled redan omkring 1570 (a. a., s. 210 och s. 409).

⁶ E (= Elgenstierna, Den introduc. sv. adelns ättartavlor) IV, s. 371 och s. 758.

⁷ SoH 1962, s. 145 ff. Christiern Nilsson, som ej är säkert belagd senare än 1576, var tydligen avliden 1582, då hans omyndiga barn i adelsregistret representeras av sin mosters man, den ofrälse ryttaren Jöns Larsson i Boarp.

⁸ Bestorpsättens yngste kände manlige medlem är, åtminstone enligt i litteraturen citerade uppgifter, ej belagd senare än 1617 (PHT 1917, s. 4 ff.).

⁹ Almquist, Herrgårdarna, s. 231; E II, s. 349.

lengrip) och hans broder Birger (Andersson) Drake [Stråle af Sjöared]¹⁰ samt Jöns Nilsson (Rosenquist af Åkershult).¹¹ De tre förstnämnda tillhörde i verkligheten det äldre halvfrälset, den sistnämnde skall, i egenskap av ofrälse med adligt gifte, hänföras till det yngre halvfrälset. Det är möjligt att påvisa flera olika omständigheter som kan ha bidragit till att dessa fyra personer, i likhet med de i det föregående omnämnda Jöns och Olof Arvidssöner (Rosenbielke) och Ingrid Gunnesdotter (sparre över blad; Abjörn Gisasons ätt), lyckades undslippa halvfrälserannsakingen. Bengt Duse, som var härads hövding, adlades sålunda 9 aug. 1576¹² — drygt en vecka efter Jöns och Olof Arvidssöner —, varigenom hans innehav av de frälsegods legaliserades, som han, rimligen p. g. a. sitt ämbete, sin sociala ställning och kanske också ett underhandslöfte om sköldebrev, opåtalat innehaft under hela rannsakingen. Christoffer Andersson å sin sida var en kungagunstling och hovman, som redan 1562, då han innehade 4 1/2 donerade hemman under frälse, begagnade ett självtaget gripvapen, och som, i likhet med en annan samtida kungagunstling, den ofrälse fogden Anders Sigfridsson (Rålamb), vid hovet tydligen med framgång uppträdde som självjord adelsman.¹³ Det är mot denna bakgrund föga förvånande, att den lokala rannsaktionskommissionen, som rimligen bör ha känt till hans halvfrälse börd, fann för gott att hålla inne med sin kunskap härom. I konsekvens härmed var man då också nödsakad att acceptera Christoffer Anderssons bror, den föga framträdande knapen Birger Drake, som adelsman.¹⁴ Den ofrälse ståthållaren Jöns Nilsson torde inte heller ha haft någon större svårighet att hävda sitt, icke desto mindre obefintliga, adelskap: redan hans far hade 1566 fått "evig frihet och frälse" på sina skattehemman mot rusttjänst, och själv hade han år 1572 beviljats frälsefrihet på två inköpta skattegårdar, varefter han två år senare — måhända i direkt

¹⁰J. E. Almquist i SoH 1967, s. 173 ff.

¹¹ Almquist, Herrgårdarna, s. 194 och s. 195.

¹² Se ovan, not 9.

¹³ SoH 1967, s. 177 och s. 178. Om Anders Sigfridsson, se J. E. Almqvists framställning i SoH 1964, s. 14. Att Christoffer Andersson åtminstone 1577 gällde för adelsman framgår av att han detta år fick kungligt tillstånd att återlösa pantsatta gods, som hans moster Bengta Birgersdotter förverkat genom sitt giftermål med en oadlig person (Almquist, Herrgårdarna, s. 300).

¹⁴ Det bör nämnas, att Christoffer Andersson skall ha fått kunglig konfirmation på sitt gripvapen, enligt Rasmus Ludvigsson år 1562, enligt Utter år 1560, men att något brev med dylikt innehåll ej är känt (SoH 1967, s. 178), bortsett från en 1700-talsförfalskning (SBL 17, 1967—69, s. 552 f.). Man torde kunna utgå från, att Christoffer Andersson på 1570-talet, med rätt eller orätt, åberopat sig på en sådan kunglig bekräftelse, vilket kan tänkas ha påverkat rannsaktionskommissionens ställningstagande.

samband med den då stundande halvfrälserannsakingen — på eget bevåg låtit införa sina ärvda skattehemman som frälse i jordeboken.¹⁵ Inte blott den adlade Bengt Duse utan också de tre andra ovannämnda personerna förskonades från halvfrälserannsakingen, de återfinns alla i 1582 års adelsregister, och deras söner tog introduktion på Riddarhuset.

Två frälsejordsinnehavare i Småland på 1570-talet var primärt undantagna från rannsakingen utan att någon anledning härtill är omedelbart påvisbar: Nils Lindormsson (Bååt; Lennart Nilssons ätt), som förekommer i 1582 års adelsregister, och vars son introducerades på Riddarhuset, samt Olof Andersson (Högtomtaätten), som även han är upptagen i 1582 års adelsregister, och som avled omkring 1590 utan manliga efterkommande. *Nils Lindormsson* var son till frälselandbon Lindorm Andersson i Rottne (bel. 1538—55) och sonson till den år 1511 belagde ofrälse Anders Olsson och hans hustru Elin Svensdotter, vilken på mödernet tillhörde Lämaaätten,¹⁶ medan *Olof Andersson* var son till häradshövdingen Anders Olofsson eller Frände i Högtomta (bel. 1520—49) och sonson till ofrälse Olof (Jonsson) skrivare (trol. bel. 1527) och hans adliga hustru Gertrud Andersdotter (Sjöblad av Högsrum).¹⁷ Bådas fäder hade sålunda varit halvfrälsemän, men själva tillhörde de varken halvfrälset eller adeln utan en mellangrupp, som skulle kunna kallas för "trekvartsfrälse". Till samma grupp hörde halvfrälsemännen Per och Lars Perssöners (Fänestadsläkten) brorson, den från halvfrälserannsakingen undantagne *Christiern Nilsson* (Bestorpsätten), som var son till ryttaren Nils Persson i Bestorp (bel. 1560—65) och sonson till bonden Per Andersson i Fänestad (bel. 1540—62) och hans adliga hustru Birgitta Månsdotter (sparre över blad; Abjörn Gisasons ätt).¹⁸ Det förefaller på grund härav tänkbart, att det var just tack vare sin "trekvartsfrälse" börd som såväl Nils Lindormsson och Olof Andersson som *Christiern Nilsson* lyckades undslippa halvfrälserannsakingen. Denna hypotes kan prövas med avseende på Per och Birger Arvidssöner (Kåse) och Olof Jöransson (Lilliesparre af Fylleskog), som ju vid

¹⁵ J. E. Almquist, *Herrgårdarna*, s. 194 och s. 195.

¹⁶ H. Gillingstam i PHT 1962, s. 44 ff. och i PHT 1965, s. 11 f.

¹⁷ H. Schück i PHT 1955, s. 71 ff.

¹⁸ Koit, a. a., s. 28 med där anförd litt.; J. E. Almquist, *Herrgårdarna*, s. 215. H. Gillingstam har tidigare hävdad, att redan Per Andersson i Fänestad var av halvfrälse börd (PHT 1962, s. 40), men har numera (enl. medd. i brev 17 maj 1970) anslutit sig till den här företrädde uppfattningen om Per Anderssons börd och giftermål, en uppfattning, som bygger på innehållet i två brev i Toftenäsarkivet med samma signum (Ms 4° 544 1, Stifts- och landsbiblioteket i Växjö), av vilka det ena ej beaktats i Gillingstams uppsats från 1962.

halvfrälserannsakingen jämte Christiern Nilsson hänfördes till en särskild grupp med "osäkert" adelskap, men som det oaktat fick behålla både sin ifrågasatta status som adelsmän och sina frälsegods.

Per och Birger Arvidssöner var söner till Arvid Persson eller Kåse till Öjhult (bel. 1533—59) och hans adliga hustru och brorsöner till Olof Persson till Öjhult och till en Mekthild Persdotter. Deras föregivne farfar, "Per Kåse till Öjhult", är ej dokumentariskt belagd. Deras fader, vars godsinnhav var beläget i Sunnerbo härad, var sannolikt uppkallad efter den väpnare Arvid Kåse, som år 1475 är belagd som medlem av Sunnerbo häradsnämnd. Eftersom Per och Birger Arvidssöners adelskap betecknas som "osäkert" och deras farfar ej är belagd i några handlingar, ligger det nära till hands, att farfadern var en ofrälse svärson till den äldre Arvid Kåse, ett antagande, som är väl förenligt med det faktum, att Mekthild Persdotters och hennes ofrälse makes son Birger Hård kallas för "bonde" och ej för "bondson" i rannsakningsprotokollet.¹⁹ Att det här förda genealogiska resonemanget med all sannolikhet är korrekt, framgår av en släkttavla i biskop Hans Brasks släktbok, enligt vilken en Arvid "Kraase" i sitt äktenskap med en Karin Jönsdotter, halvsystem till häradshövdingen i Sunnerbo Olof Galle (d. ä.), hade en dotter Märta, som var gift med en Per och moder till fyra barn, Mekthild, Arvid, Jöns samt Olof Persson.²⁰

Olof Jöransson var son till Jöran Olofsson till Håkentorp (bel. 1537—74) och sonson till en ofrälse Olof, som enligt Riddarhusgenealogiernas overifierade uppgifter skall ha hetat Olof Jöransson Skåning och ha blivit adlad av konung Hans, och hans adliga hustru Bengta Abjörnsdotter (Liljesparre).²¹

Gemensamt för Nils Lindormsson (Bååt; Lennart Nilssons ätt), Olof Andersson (Högtomtaätten), Christiern Nilsson (Bestorpsätten), Per och Birger Arvidssöner (Kåse) samt Olof Jöransson (Lilliesparre af Fylleskog) var således, att de alla sex var söner till vid tidpunkten för halvfrälserannsakingen redan avlidna²² halvfrälsemän. De är de enda kända icke adliga frälsejordsinnehavarna i Småland på 1570-talet, som var av "trekvarterfrälse" börd, de undgick alla rannsaking, och de fortsatte efter rannsakingen att uppfattas som adelsmän.

¹⁹ E IV, s. 371; Hist. handl. 27: 1, s. 160; Koit, a. a., s. 30.

²⁰ Biskop Hans Brasks släktbok (1970), s. 116. Arvid "Kraases" identitet med den 1475 belagde väpnaren Arvid Kåse har ej beaktats i personregistret till släktboken, s. 35.

²¹ E IV, s. 758; Anrep II, s. 742; Biskop Brasks släktbok, s. 47.

²² Olof Jöranssons far var möjligen avliden, då rannsakingen avslutades, men var, då den inleddes, ännu i livet, ehuru satt på undantag (se ovan, not 5).

Också Elin Joensdotter, dotter till den omkring 1570 avlidne Joen Svensson (Björnskogsätten) och vid halvfrälserannsakingen ännu ogift och representerad av sin styvfar "bonden" Måns Nilsson (Björnskogssläkten),²³ skall sannolikt hänföras till "trekvartsfrälset", eftersom hennes farfar Sven Joensson i Björnskog (bel. 1530—33), som ej tillhörde någon känd frälse-släkt, hade gift in sig i släkten Halvhjort av Björnskog,²⁴ vars sköldemärke upptogs av hans ättlingar. Elin Joensdotter förefaller ha betraktats som adlig av sin samtid, och hennes andre man, ofrälsemannen Anders Bengtsson (Bröttjestadssläkten), erhöll sedermera frälsefrihet på hustruns gods.²⁵ Elin Joensdotter hade en syster Ingrid, som också gifte sig under sitt stånd.²⁶

Myndigheternas bedömning av tvivelaktiga adelskap på 1570-talet och resultatet av den småländska halvfrälserannsakingen ur genealogisk synvinkel kan mot bakgrunden av det ovan anförda sammanfattas på följande sätt:

1. "Trekvartsfrälset" (6 familjer och 2 omyndiga systrar):²⁷ accepterades som adel.

2. Halvfrälset (29 familjer):²⁸ accepterades icke som adel. Där- emot bereddades medlemmar av *det äldre halvfrälset* (15 familjer) i stor utsträckning — 5 av 15 familjefäder av halvfrälse börd — tillfälle

²³ Koit, a. a., s. 31; Almquist, Herrgårdarna, s. 225. Det torde vara värt att undersöka, huruvida denne Måns Nilsson, vars hustrus ättlingar hade ärvt en gård "Årby" (Genealogisk tidskrift, V, 1959, s. 160), kan ha varit son till den år 1562 belagde Nils Månsson, vars sätesgård "Åby" är ett av de båda småländska 1500-talsäterier, som ej identifierats av J. E. Almquist i hans arbete om reformationstidens herrgårdar (Herrgårdarna, s. 240 — att den andra på detta ställe omnämnda oidentifierade sätesgården "Holmen" troligen är identisk med Örsholm, framgår av P. G. Vejdes säterihistorik över sistnämnda gård i Kronobergs läns herrgårdar, 1928—29.).

²⁴ Eftersom Sven Joenssons hustru var arvinge till Mickel Nilsson i Björnskog (Westin 1531 23/2, UUB), har det antagits (Almquist, Herrgårdarna, s. 225), att den senare var den förres svärfar. I avsaknad av bevis härför, är jag benägen att i stället uppfatta Sven Joensson som Mickel Nilssons sväger, gift med dennes i Biskop Hans Brasks släktbok (s. 149) omnämnda syster Elin.

²⁵ Anders Bengtsson var brorson till Anders Svensson (Stråle af Ekna). Anders Svensson var med all sannolikhet son till länsman och skattebonden i Bröttjestad (Bredaryds sn, Västbo hd) Sven Larsson (bel. 1538—69), vars hustru kanske var dotter eller syster till skattebonden Anders i Lunden (bel. 1547) i Bredaryds kyrkby (Anders Svensson fick den 30/11 1574, fyra dagar efter sitt adlande, frälsefrihet på sina efter sina "föräldrar" ärvda gårdar Bröttjestad och Lunden — avskrift av donationsbrevet i 1575 års småländska handlingar). Fil. mag. Nils Bremberg, Stockholm, har framfört förslaget, att en år 1572 omnämnd fogdetjänare i Västbo härad vid namn Bengt Svensson var broder till Anders Svensson och fader till Anders Bengtsson (personl. medd.).

²⁶ J. Silfving i Genealogisk tidskrift 1959, s. 153 ff.

²⁷ Se ovan i texten.

²⁸ Här beaktas blott de halvfrälsefamiljer, som ägde frälsejord.

att förvärva sköldebrev i samband med rannsakingen,²⁹ detta till skillnad från *det yngre halvfrälset* (14 familjer), av vars 14 ofrälse familjefäder med adligt gifte endast 1 adlades.³⁰ "Av förbiscende" accepterades dessutom, som tidigare nämnts, 2 halvfrälsemän och 1 ofrälseman med adligt gifte som adelsmän, de förra på grundval av ett — verkligt eller påhittat — vapenförbättringsbrev,³¹ den senare på grundval av frälsebrev för honom själv och för hans far.³²

Av de 35 "trekvartsfrälse" och halvfrälse familjer samt de båda omyndiga systrar av "trekvartsfrälse" börd, som innehade frälsejord i Småland innan halvfrälserannsakingen, hade det sålunda efter densamma blivit 16 adliga och 30 oadliga familjer.³³ De 16 adliga, f. d. "trekvartsfrälse" och halvfrälse, familjerna tillhörde följande 14 ätter: de introducerade adliga ätterna Bååt (Lennart Nilssons ätt), Duse (adl. 1576), Gyllengrip, Kåse, Lilliesparre af Fylleskog, Rosenbielke (adl. 1576), Rosenquist af Åkershult, Silfverhielm (adl. 1575), Stolpe (adl. på 1570-talet), Stråle af Ekna (adl. 1574) och Stråle af Sjöared³⁴ samt de innan Riddarhusets tillkomst på svärdsidan utslöcknade Bestorps-, Björnskogs- och Högtomtaätterna.³⁵ De 20 oad-

²⁹ De adlade familjefäderna i denna grupp var: Bengt (Persson) Duse (adl. 1576 9/8), Jöns och Olof Arvidssöner (Rosenbielke) (adl. 1576 30/7), Henrik Matsson (Silfverhielm) (adl. 1575 3/3), samt Clemet (Clemetsson) Stolpe (adl. 1570-talet). Tidpunkten för Clemet Stolpes adlande är ej känd. Det finns dock ingen anledning att betvivla, att han adlats (jfr Koit, a. a., s. 34).

³⁰ Anders Svensson, adlad Stråle (af Ekna) 1574 26/11.

³¹ Christoffer Andersson (Gyllengrip) och hans broder Birger (Andersson) Drake (Stråle af Sjöared). Se ovan i texten.

³² Jöns Nilsson (Rosenquist af Åkershult). Se ovan i texten.

³³ Härvid har de båda systrarna Elin och Ingrid Joensdöttrar (Björnskogs-ätten) betraktats som en familj.

³⁴ Beträffande de här uppräknade ätterna hänvisas, förutom till Elgenstiernas ättartavlor, till J. E. Almquist, *Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden*, 1960, där en stor del av den nyare forskningens resultat är lätt tillgänglig. Om ätterna Gyllengrip och Stråle af Sjöared, se vidare J. E. Almquists uppsats i *SoH* 1967, s. 173 ff., om ätten Stolpe *Natio smolandica*, X, 1947, s. 10, och Biskop Hans Brasks släktbok, s. 116, om denna ätts stamfader Clemet guldsmed i Halmstad Rep. Dan. II. Om ätten Stråles af Ekna ursprung, se ovan not 25. Om ätten Rosenbielkes stamfader se Koits avhandling om halvfrälserannsakingen, om dess stammoder Biskop Hans Brasks släktbok s. 40, 102, 146. Den bästa sammanfattande framställningen om ätten Rosenbielkes äldsta led är fortfarande Per Månsson Utters genealogi (*Gen.* 41, RA, f. 188 v. och 191 v.). Utters uppgift om Jöns Arvidssons andra äktenskap, med Ingeborg Jönsdotter (Gyllensparre), verifieras av ett brev i Toftenäsarkivet (*Ms* 4° 548 a, Stifts- och landsbiblioteket i Växjö) och ger en förklaring till frälseäteriet Kråkesjös ägarelängd (Vejde, Kronobergs läns herrgårdar, s. 205; Almquist, *Herrgårdarna*, s. 193), där Jöns Arvidsson figurerar mellan Jöns Jönsson (Gyllensparre) och dennes måg Gustaf Andersson (Stråle af Ekna).

³⁵ Numerärt utgjorde de här uppräknade ätterna en betydande del av Smålandsfrälset, något som klart framgår av 1582 års adelsregister (*SoH* 1962, s. 159 f.), där följande småländska adelsmän omnämns: 28 medlemmar av 21

liga, fd. halvfrälse, familjerna frändömdes sina frälsegods,³⁶ men åtminstone 8 av dessa familjer lyckades ganska snart få indragningsbesluten upphävida och frälsefrihet på sina arvegods,³⁷ vilket kom att medföra, att en sorts småländskt halvfrälse kunde äga bestånd ända till Karl XI:s reduktion.

Det småländska "trekvartsfrälset", summariska stamtavlor.

BESTORPSÄTTEN

(utförliga stamtavlor i Vitterhetsakad:s handl. 28, 1876 samt i PHT 1962, s. 38):

Per Andersson i Fänestad (1540—62), g. m.

Birgitta Månsdotter (sparre över blad; Abjörn Gisasons ätt)

(Om hennes härkomst, se Biskop Hans Brasks släktbok, s. 40, s. 41 och s. 118/119)

Nils Persson (adlig hustru)

Christiern Nilsson

Nils Christiernsson	Börje Christiernsson	Åke Christierns- son, trol. ingift i Gavlösläkten	Brita, g. m. Nils Månsson (Björnskogs- släkten)	Kerstin, g. m. Måns Larsson ofrälse
------------------------	-------------------------	---	--	---

urgamla fräsesläkter, 1 medlem av en år 1528 adlad ätt samt 18 medlemmar av 11 av de på 1570-talet nytillkomna adliga ätterna.

³⁶ Se härom Koit, a. a.

³⁷ Följande medlemmar av det äldre halvfrälset fick frälsebrev på sina arvegods: kyrkoherden i Tolg Per Johansson (Dädesjösläkten), ryttaren Per Persson (Fänestadsläkten), ryttaren Per Joensson (Galle, icke adlad släktgren), fogden Erik Nilsson (Hjälshammarssläkten) och bonden Per Gudmundsson (Skillingarydssläkten). På sina adliga hustrurs vägnar fick den ofrälse ryttaren Per Joensson (Gavlösläkten) och den ofrälse fogden Per Persson skrivare (Hallebysläkten) dylika frälsebrev, och på egna vägnar änkan Ingel Svendsdotter i Vallerstad, som var av halvfrälse börd och änka efter bonden Måns Persson (Vallerstadsläkten) (Koit, a. a., s. 33, s. 42, s. 43 f. och s. 46 f.; J. Silfving i Genealogisk tidskrift V, s. 135). Om de här nämnda släkterna, av vilka den oadliga Gallesläkten utslocknade på 1580-talet med Per Joensson själv och Hallebysläkten på 1590-talet med Per Persson skrivares son Anders Persson, se förutom Koits avhandling, Almquist, Herrgårdarna, med där anförd litteratur. Om Hjälshammarssläktens stamfader, se vidare Biskop Hans Brasks släktbok, s. 152 och s. 153, om Skillingarydssläktens stamfader min uppsats Gylta, Krabbe och Oxehufvud, antagen för publicering i PHT. Om Hjälshammar- och Dädesjösläkten, se H. Gillingsstams uppsats i PHT 1960, s. 86 f. De av Gillingsstam meddelade uppgifterna gör det troligt, att Erik Nilssons (Hjälshammarssläkten) bror herr Jacob i Dädesjö var gift med herr Peders i Tolg (Dädesjösläkten) syster Sigrid i hennes första äktenskap.

Beträffande de släktbeteckningar, som använts härövan, har de flesta vunnit burskap i den genealogiska litteraturen, ett par införda redan av Djurklou, flera av de övriga av J. E. Almquist. Termerna Dädesjö- och Hjälshammarssläkten har inte tidigare varit använda men förefaller mig lämpliga, liksom beteckningen Bröttjestadsläkten på ätten Stråles (af Ekna) icke adlade släktgren och benämningarna Björnskogsätten och Björnskogsläkten för Elin Joensdotter och för hennes styvfar Måns Nilssons släkt resp.

BJÖRNSKOGSÄTTEN

(utförlig, men felbemängd, stamtavla i Genealogisk tidskrift 1959, s. 153 ff.):

Sven Joensson i Björnskog (1530—33), g. m.

Elin Nilsson (Halvhjort av Björnskog)

(Om hennes härkomst, se Biskop Hans Brasks släktbok, s. 78, s. 149 och s. 153)

Joan Svensson (hustru av halvfräse börd)

Elin Joensdotter

g. 1) m. Erik Nilsson (Hjälshammarssläkten)

g. 2) m. Anders Bengtsson (Bröttjestadssläkten)

Ingrid Joensdotter

g. m. Anders Jacobsson, ofrälse

BAAT, LENNART NILSSONS ÄTT

(utförlig stamtavla i PHT 1962, s. 45 med rättelse i PHT 1965, s. 11 f.):

Anders Olsson (1511), g. m.

Elin Svendsdotter (Mats Låmas dotterdotter)

(Om hennes härkomst, se Biskop Hans Brasks släktbok, s. 84)

Lindorm Andersson (trol. ofrälse hustru)

Nils Lindormsson

adl. ätten Bååt (Lennart Nilssons ätt)

HÖGTOMTÄTTEN

(utförlig stamtavla i PHT 1955, s. 76):

Olof Jonsson skrivare (1527?), g. m.

Gertrud Andersdotter (Sjöblad av Högsrum)

(Om hennes härkomst, se Biskop Hans Brasks släktbok, s. 188 och s. 189)

Anders Olofsson el. Frände (trol. ofrälse hustru)Olof Andersson

Sten Sofia "Siöblad" g. m.

Knut Michelsson

(sonen Olof Knutsson

adl. Wachtorn)

Brita "Siöblad"

g. m.

Daniel Zelow

Cecilia,

g. m.

Jöns Bengtsson,

ofrälse

Elisabet "Siöblad"

g. m. en ofrälse

Måns, som var

broder till Anders

Hansson, adlad

Ramsvärd

KÅSE (E IV, s. 371):

Per, g. m.

Märta Arvidsdotter (Kåse, äldre ätten)

(Om hennes härkomst, se Biskop Hans Brasks släktbok, s. 116)

Arvid Persson el. Kåse (adlig hustru)

Per

Birger

Arvidsson

Arvidsson

adl. ätten

Kåse

LILLIESPARRE AF FYLLESKOG (E IV, s. 758):

Olof (Jöransson Skåning), g. m.
 Bengta Abjörnsdotter (Liljesparre)
 (Om hennes härkomst, se Biskop Hans Brasks släktbok, s. 47 och s. 48)

Jöran Olofsson (adlig hustru?) Joen Olofsson³⁸
 adl. ätten Lilliesparres
 af Fylleskog äldre huvudgren

Olof	Jöns
Jöransson	Jöransson

grenar av adl. ätten Lilliesparre af Fylleskog

2. *Det småländska halvfrälsets sista tid, till 1686 — om släkterna
 Eke och Liljewalch*

Den av Johan III beordrade halvfrälserannsakingen i Småland var avslutad innan utgången av maj månad 1576.¹ Efter denna tidpunkt tilläts inga nya frälsejordsbesittande halvfrälssläkter att uppstå. Däremot kvarlevde åtskilliga av de äldre halvfrälssläkterna i landskapet, och av dessa är särskilt Dädesjö-, Fänestads-, Hjälschamars- och Skillingarydssläkterna samt Gavlö- och Vallerstadssläkterna av intresse,² eftersom medlemmar av dessa släkter ännu under 1600-talets första decennier innehade ärvd frälsejord och i olika kamerala och andra källor från denna tid räknas till Smålandsfrälset, trots att deras ev. adelskap hade underkänts vid halvfrälserannsakingen.³ Orsaken härtill är förmodligen det faktum, att just dessa sex släkter kort efter halvfrälserannsakingen hade erhållit frälsebrev på sina ärvda frälsehemman,⁴ vilka därefter för en tid innehades på

³⁸ Joen Olofsson var ingift i Gyltaätten. Det förnämliga giftermålet och familjens betydande godsinnahav i Västergötland torde vara förklaringen till att hans barn förbigicks med tystnad vid den småländska halvfrälserannsakingen och i motsats till kusinen Olof Jöransson accepterades som adliga redan vid dess början.

¹ J. Koit, Rannsakingen om halvfrälset i Småland omkring 1575 (1953), s. 8.

² Se om dessa släkter föregående utredning, not 37.

³ Åtskilliga andra oadliga personer räknades till Smålandsfrälset under perioden 1581—1622, men det är då i regel fråga om ofrälsemän med adligt gifte, som svarade för sina hustrurs frälsehemman, vanligen under en ganska kort tid, tills gårdarna inlösts av hustrurs adliga fränder, eller tills de själva lyckats förvärva sköldebrev, vilket i enstaka fall kunde ta flera decennier (jfr SoH 1968, s. 122 ff.). Ett undantag härvidlag är den 1599—1643 belagde ofrälsemannen Anders Bengtsson (Bröttjestadssläkten), som under ett långt liv aldrig lyckades bli adlad utan fick nöja sig med frälsebrev på den adliga hustrurs gods (om honom, se föregående utredning, not 25).

⁴ Också den icke adlade grenen av släkten Galle samt Hallebyssläkten hade förvärvat dylika frälsebrev, men dessa båda släkter hade utslöcknat under 1500-talets båda sista decennier (se föregående utredning, not 37).

samma villkor av deras arvingar, utan att myndigheterna ingrep. Vid tidpunkten för Riddarhusets tillkomst hade emellertid Dädesjö-, Hjälsammars- och Skillingarydssläkternas medlemmar redan bort-sålt sina gårdar, Fänestadssläkten hade utslocknat på svärdsidan och dess sista kvinnliga medlem ingått adligt giftermål.⁵ Ännu ett halv-sekel efter Riddarhusets tillkomst levde dock två småländska office-rare, som utan att tillhöra någon introducerad adlig ätt uppfattades eller uppfattade sig som adelsmän, löjtnanten vid Kalmar regemente Gustaf Eke (bel. 1663—81), som i rullorna uppges ha varit "av adel",⁶ och artillerikaptenen Erik Månsson Liljewalch (bel. 1655—1701), ännu 1685 benämnd med epitetet "välbördig";⁷ dessa båda militärer är i själva verket de sista representanterna för det små-ländska halvfrälset.

Gustaf Eke var av namn, adelspretention och kronologiska skäl att döma son till den år 1635 med adelsepitet och släktnamnet Eke be-lagde Ulf Knutsson (levde 1648) och sonson till Knut Persson i Fylleryd (d. 1606) av Gavlösläkten, vars fader, ryttaren Per Joensson i Gavlö år 1567 fått ett aldrig infriat löfte om adelskap och den 5/10 1576 erhållit frihet på sin adliga hustru Anna Henriksdotters (Gyllen-sparre) gård Bestorp och tillstånd att behålla de gårdar han själv köpt "undan skatten".⁸

Erik Månsson Liljewalch å sin sida, år 1655 vid nio års ålder in-skriven i Växjö skola som "Nob. fil. in paroch. Kärheda, Waller-stad",⁹ var med all sannolikhet son till "frälsemannen" Måns Matsson (bel. 1636—78) i Vallerstad, vilken jämte sin likaledes som frälse-man betecknade kusin Måns Persson före 1636 hade upptagit släkt-namnet Liljewalch, och sonson till Mats Månsson (bel. 1609—20) i Vallerstad,¹⁰ vars broder Per Månsson räknades till Smålandsadeln

⁵ Djurklou i Vitterhetsakad:s handl 28, 1876.

⁶ F. Rudelius, Kalmar regementes personhistoria (1952), s. 108.

⁷ A. Lewenhaupt, Karl XII:s officerare, 2 (1921), s. 404; Östbo härads dom-bok 7/11 1685, Göta hovrätts arkiv, Jönköping.

⁸ Koit, a. a., s. 26 med där anförd litteratur; J. E. Almquist, Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden (1960), s. 216.

⁹ L. Larsson, Växjö skolas matrikel (1921), s. 10.

¹⁰ Erik Månsson Liljewalch, som var ende son till den år 1682 avlidna änkan Kerstin Jöransdotter — sannolikt dotter till Jöran Karlsson i Borsared och Kerstin Trulsdotter (jfr G. G. Molin och P. Wilstadius: Smolandis upsalienses II, 1968, s. 437) — i Vallerstads storgård (Östbo härads dombok 7/11 1685), förmodas i Släkten Liljewalchs stamtafla (utan år och ort, omkr. 1903) ha varit broder till stamfadern för den ännu kvarlevande grenen av släkten Lilje-walch, kavallerilöjtnanten Christian Månsson Liljewalch, (1650—1726), men kan inte ens ha varit äldre halvbroder till denne, eftersom han var sin moders ende son och modern avled som änka. Sannolikt var Erik Månsson Liljewalch

1605 och ännu 1622,¹¹ och vars moder Ingel Svensdotter, av halvfrälse börd, den 21/11 1576 som änka efter bonden Måns Persson (bel. 1562—69) i Vallerstad hade fått sina ärvda frälshemman, "sätessgården" Vallerstads storgård samt Draftinge storgård, under frihet.¹² Vallerstad innehades av släkten Liljewalch ända till år 1686, då det genom reduktionskommissionens beslut indrogs till kronan.¹³

Både Ulf Knutsson Eke av Gavlösläkten och Måns Matsson Liljewalch av Vallerstadssläkten och dennes kusin Måns Persson Liljewalch hade sålunda, i likhet med de introducerade adliga ätternas medlemmar, lagt sig till med "adligt" släktnamn kort efter Riddarhusets tillkomst. Detta är sannolikt ingen tillfällighet utan bör nog ses som uttryck för — visserligen oberättigade — adelsanspråk. I övrigt hade de båda släkterna föga gemensamt. Släkten Ekes medlemmar var från början militärer, levde och uppträdde som adelsjunkrar men slarvade med rusttjänsten, hade flera släktingar bland den samtida Smålandsadeln och föregav sig tillhöra en av Johan III adlad ätt, utan att dock någonsin erhålla officiell bekräftelse på det föregivna

och Christian Månsson Liljewalch i stället sysslingar, söner till de som frälsemän betecknade (RR, RA, 3/4 1647) kusinerna Måns Matsson Liljewalch och Måns Persson Liljewalch, som begagnade släktnamnet redan 1636 (Släkten Liljewalchs stamtafla), och som i sin tur var söner till Mats och Måns Perssöner i Vallerstad (Östbo härads dombok 16/5 1639). Att Måns Persson Liljewalch var far till Christian Månsson Liljewalch, som uppges i Släkten Liljewalchs stamtafla, och bror till rådmannen i Eksjö Christiern Persson (bel. från 1628, † 1686), vars söner på 1660-talet upptog släktnamnet Liljewalch, vilket föreslagits av J. Silfving (Smålands-Tidningen den 27 och 28 juni 1962), är sannolikt, och i så fall måste Erik Månsson Liljewalch ha varit Måns Matsson Liljewalchs son.

¹¹ Koit, a. a., s. 47, n. 5; J. E. Almquist i SoH 1968, s. 124 och s. 127).

¹² Koit, a. a., s. 30 och s. 47; Almquist, Herrgårdarna, s. 221. Måns Persson i Vallerstad hade förutom sönerna Per och Mats en äldre son Sven Månsson i Vallerstad (Koit, a. a., s. 36; Almquist, Herrgårdarna, s. 221), som förefaller ha varit gift med Kerstin Persdotter av Skillingarydssläkten (jfr Djurklou i Vitterhetsakad:s handl. 28, 1876, s. 56) samt en son Jöns Månsson (J. Silfving i Smålands-Tidningen den 27 och 28 juni 1962; Östbo härads dombok 16/5 1639).

¹³ En Kristina Liljewalch, som bodde på Vallerstad vid reduktionen 1686, hade flera söner, som var i krigstjänst (Släkten Liljewalchs stamtafla) och kan inte vara identisk med Erik Månsson Liljewalchs mor Kerstin Jöransdotter. Troligen var hon mor till Christian Månsson Liljewalch och förmodligen också till frälsfogden Per Månsson Liljewalch i Lilla Hörda, vars son Magnus inskrevs i Växjö skola vid 15 års ålder 1716 (L. Larsson, a. a., s. 59). En artillerist Carl Liljewalch, som omnämns i handskrivna släktanteckningar av P. O. Liljevalch (1807—77; hos ing. N. H. Lovén, Sthlm) och av denne antas ha varit son till Erik Månsson Liljewalch, är måhända identisk med en av Kristina Liljewalchs i krigstjänst stadda söner, och i så fall farbror till Christian Månsson Liljewalchs son Carl (P. O. Liljevalch, som var en flitig forskare i Krigskollegiets arkiv, måste ha påträffat Carl Liljewalchs namn därstädes).

adelskapet.¹⁴ Alldeles tvärtom förhöll det sig med släkten Liljewalch: dess medlemmar levde till en början som bönder, betraktades ofta som sådana,¹⁵ hade inga adliga släktingar men fullgjorde samvetsgrant, son efter far, rusttjänst för sin ärvda sätesgård; det var till denna rusttjänstprestation, som deras adelspretentioner var knutna: släktnamnet Liljewalch upptogs ursprungligen endast av de släktmedlemmar, som kvarbodde på Vallerstad, och efter säteriets reduktion på 1680-talet är ingen släktmedlem belagd med adelsepitet. I ett av drottning Kristina utfärdat brev av den 3/4 1647 erhöll slutligen Måns Matsson Liljewalch och hans kusin Måns Persson Liljewalch, som, utan att vara adelsmän, i alla avseenden uppfyllde landslagens gamla stadganden om frälse mot rusttjänst, officiell bekräftelse på, att de var frälsemän.¹⁶ Bäst illustreras kanske detta märkliga och kortvariga (1647—86) adelskap¹⁷ av den nyssnämnde Måns Persson Liljewalch och hans broder Christiern Persson: utan att själv ha adlats satt den förre, ryttmästare vid Smålands kavalleriregemente,¹⁸ som rusttjänstpliktig frälseman på sin sätesgård Vallerstad, medan den senare, guldsmed, gästgivare och rådman i Eksjö, år 1650 var riksdagsman i borgarståndet.¹⁹ Redan under den följande generationen hade dock varje skillnad mellan de båda släktgrenarna utplånats: Christiern Perssons söner upptog släktnamnet, och flera av dem blev militärer, liksom Måns Persson Liljewalchs söner, av vilka ingen betraktades eller betraktade sig som adlig. Högst i graderna i de båda brödraskarorna nådde Måns Christersson Liljewalch (1632

¹⁴ H. F (riberg) i PHT 1917, s. 4 ff. Jfr också F. Rudelius, a. a., s. 108.

¹⁵ Så ibland i Östbo härads dombok exempelvis.

¹⁶ J. Allvin, Beskrifning öfver Östbo härad (1852), s. 127 f.; Riksregistraturet, RA, den 3/4 1647.

¹⁷ Bakgrunden till detta egendomliga adelskap var följande: ett adligt säteri hade i tre generationer gått i arv inom en ofrälse släkt, vars medlemmar p. g. a. myndigheternas förbiseende okvalt besuttit det och presterat rusttjänst därför, formellt i kraft av ett för släktens stammoder utfärdat frälsebrev på gården. Då både rätten till innehav av frälsejord och rusttjänstplikten var förbehållna adeln, kom de båda medlemmar av släkten, som vid mitten av 1600-talet ägde sätesgården, i drottning Kristinas brev att uppfattas som frälsemän, i synnerhet som deras troligen i och för sig korrekta uppgift, att de härstammade från en person, som förvärvat frälse av Karl Knutsson, accepterades. Att denna härstamning blott var kognatisk, blev aldrig föremål för kontroll. På grund härav torde den på Vallerstad bosatta släkten Liljewalch "teoretiskt vara att betrakta som ointroducerad adel", enligt H. Gillिंगstams i brev av den 3/8 1966 meddelade uppfattning.

¹⁸ Biographica, RA. Lilliewalch; jfr A. Lewenhaupt, Karl XII:s officerare, 2 (1921), s. 404.

¹⁹ J. Silfvind i Smålands-Tidningen den 27 och 28 juni 1962.

—91)²⁰ och Christian Månsson Liljewalch (1650—1726), som båda blev löjtnanter. Från den sistnämnde härstammar släkten Liljewalchs yngre led.²¹

Reduktionen av Vallerstad år 1686, fem år efter löjtnant Gustaf Ekes "av adel" försvinnande ur handlingarna, satte punkt för det småländska halvfrälsets historia.

Släkten Eke från Gavlö

summarisk stamtavla (utförlig sådan i PHT 1917, s. 8):

Per Joansson i Gavlö, g. m.
 Anna Henriksdotter (Gyllensparre)
 Knut Persson
 Ulf Knutsson Eke
 Gustaf Eke, "av adel", levde 1681

Släkten Liljewalch från Vallerstad

summarisk stamtavla över dess äldre led:

Måns Persson i Vallerstad, g. m.
 Ingel Svendsdotter (trol. systerdotter till frälsemannen Brodde i Vallerstad)²²

Sven Månsson, trol. g. m. Kerstin Persdotter (Skillingarydssläkten)	Mats Månsson	Jöns Månsson	Per Månsson
Sven	Måns Matsson Liljewalch	Måns Persson Liljewalch	Christiern ?Håkan ²³ Persson
	"Välbördig" Erik Månsson Liljewalch, levde 1701	Släkten Liljewalchs yngre led	Tidigt utslocknade småländska släktgrenar

²⁰ Måns Christersson Liljewalch omnämns i äldre litteratur blott i Arméns rulla 1684, utgiven av trycket 1906, samt i Bygdén, Härmösands stifts herdaminne, III (1925) (i egenskap av svärson till kyrkoherden i Sveg Magnus Petri). Hans och hans bröders biografier har emellertid utretts av den ovan, not 13, omnämnde P. O. Liljewalch, vars handskrivna släktanteckningar jag haft möjlighet att ta del av genom tillmötesgående av ingenjör N.-H. Lovén, Stockholm.

²¹ Se Släkten Liljewalchs stamtavla.

²² Ingel Svendsdotter var av halvfrälse börd, och det har antagits, att hon var halvsyster till den år 1560 belagde Broddes i Vallerstad söner Per och Mats Broddesöner (Koit, Halvfrälserannsakingen, s. 30). Som jag sökt visa i en utredning i SoH 1971: 2, är det dock troligare, att hon var kusin till Broddesönerna, och att hennes till namnet okända moder var syster till Brodde i Vallerstad, vilken i så fall måste ha varit frälseman.

²³ Erik Månsson Liljewalch hade en syssling, Israel Håkansson, som var fogde — måhända identisk med den år 1648 omnämnde godsfogden Israel på Ed (G. G. Molin och P. Wilstadius, Smoland i upsalienses, II, 1968, s. 387) — och som var i livet ännu 1685 (Östbo härads dombok 7/11 1685). Israel Håkansson ärvdes av sin brorson befallningsmannen Elias Persson Liljewalch (Östbo härads dombok 6/10 1700), vars patronymikon ger en antydning om, att Israel Håkansson far var son till Per Månsson i Vallerstad, som postulerats här-
 ovan.

3. *En småländsk prästsläkts sällsamma förvandling till tysk uradel*
— om adliga ätten von Hagendorns ursprung

Den år 1666 som svensk adelsman naturaliserade kavalleriofficeren Elias von Hagendorn (intr. 1668; ätten utslöcknad 1852) var född i Småland 25 febr. 1635 men skall, enligt Riddarhusgenealogiernas av Elgenstierna övertagna uppgifter, ha tillhört en tysk uradlig ätt.¹ I själva verket hade han dock, som påvisats av Folke Wernstedt, adlats i Polen först 9 april 1662;² ursprungligen hette han Elias Nilsson, enligt vad han själv uppger i några i Krigsarkivet befintliga suppliker, där han redogör för hur han, från gemen ryttare vid Smålands kavalleri och tillika rusthållare för ett skattehemman i byn Slagdala i Virserums socken (Aspelands hd) år 1653, så småningom under Karl X Gustavs polska krig 1655—60 avancerade till löjtnant, och hur han vid krigsslutet gifte sig i Elbing med en från Danzig bördig kvinna.³ Dessa uppgifter bekräftas delvis av en notis i Aspelands häradets dombok 7 febr. 1660 om en sventjänare under Ridderhielms regemente Elias Nilsson, som säges ha hållit ryttare för Slagdala vid sin utfärd till polska kriget sommaren 1655.

Elias von Hagendorns moder hette, enligt Aspelands häradets dombok, 7 juli 1679, Sabina Alexandersdotter, och själv omtalas han vid vintertinget 1683 i egenskap av dotterson till kyrkoherden i Virserum Alexander Gryphius,⁴ i ett vittnesmål angående det västra skattehemmanet i Slagdala, som herr Alexander inköpt under sin livstid, och som von Hagendorn sedermera utlöst sina medarvingar ur.⁵ Vittnesmålet hade infordrats av Kungl. Maj:t med anledning av en anhållan av von Hagendorns änka Anna Stierna att få frälsemanna-

¹ E, III, s. 412; jfr Anrep II, s. 167.

² PHT 1937, s. 145. Adlandet omnämns faktiskt också i Anreps ättartavlor, men uppgiften ströks av Elgenstierna som oförenlig med ätten von Hagendorns förment uradliga ursprung.

³ Egenhändigt undertecknade suppliker i Krigsarkivet (medd. av fil. mag. Nils Bremberg, Stockholm).

⁴ I Linköpings stifts herdaminne omnämns fyra barn till Alexander Gryphius (IV: 2, s. 90). Han hade ytterligare tre döttrar och en son, omnämnda i Aspelands häradets dombok. Sonen Clemens Alexandersson Gripman var landbofogde över Nils Brahes gods i Aspelands härad och fader till den år 1683 i Växjö skola inskrivne Nils Gripman (L. Larsson, Växjö skolas matrikel, 1921, s. 31), vilken, enligt påpekande av fil. mag. Nils Bremberg, bör vara identisk med skepparen Nils Gripman i Karlskrona, vars son högkaren Samuel Gripman gifte sig i Karlskrona år 1724 (se P. Wilstadius, En Karlskronaborgares dagbok, 1966).

⁵ Aspelands häradets dombok 22/3 1683. Elias von Hagendorns mor Sabina Alexandersdotter överlevde sin son (dbk 7/7 1679). Slagdala och Öskögle, ett annat skattehemman i Virserum, som tillhört Alexander Gryphius, uppdelades mellan dennes arvingar så, att sonen Clemens och döttrarna Anna, Margareta

rätt på Slagdala, på den grund att hennes avlidne mans icke namngivne fader i all sin tid tjänat "för sitt skattehemman Slagdala från korporal till dess han till Capitein avancerade och i Wittstock slag med döden avled".⁶ I kamerala källor redovisas den västra skattegården i Slagdala vid mitten av 1620-talet i en boskapslängd under herr Alexander och åren 1626—36 i olika längder under en Nils Nilsson, som 1640 efterträtts av en hustru Sabina.⁷ Eftersom Alexander Gryphius, som påvisats av P. Wilstadius, hade en dotter, som var gift med den från 1626 belagde löjtnanten Nils Nilsson, vilken stupade i slaget vid Wittstock 24 sept. 1636,⁸ är det uppenbart, att den sistnämnde var Elias von Hagedorns fader.

Löjtnant Nils Nilssons i Slagdala släktförhållanden framgår av en av P. Wilstadius framdragen domboksnotis:⁹ han var son till kyrkoherden i Björkö Nicolaus Nicolai (bel. 1593—1624; enl. egen uppgift präst i församlingen redan 1582) och broder till kyrkoherden i Bäckседа Samuel Nicolai Cornerus (bel. 1638—68),¹⁰ från vilken släkten Cornéer härstammar.¹¹ Kyrkoherden Nicolaus Nicolai var, enligt en utan källhänvisning anförd uppgift i Växjö stifts herdaminne, gift med en frälsekvinnna vid namn Anna av ätten Halvhjort av Flishult, som felaktigt påstås ha varit dotter till Ulf Persson till Flishult.¹² Eftersom Ulf Persson hade en syster, som var gift med ofrälsemannen Nils Andersson, vilken omnämns i samband med halvfrälserannsakingen i Småland på 1570-talet,¹³ är det emellertid tänkbart, att Nicolaus Nicolai var son till denne Nils Andersson och systerson i stället för svärson till Ulf Persson. Säkert är i varje fall, att

och Sabina erhöi en fjärdedel var i Öskögöle (Dbk 21/2 1661), medan Slagdala delades i tre delar, av vilka en tillföll den avlidne sonen Håkan Alexanderssons båda döttrar, en annan dottern Ingeborg och en tredje en dotterdotter, som var gift med en ryttare Olof Persson, och hennes ev. syskon. Elias von Hagedorn köpte en tredjedel i Slagdala 1664 och de återstående två tredjedelarna 1673 (dbk, uppbud angivna år, 1671 ägde von Hagedorn 1/3 i Slagdala, dbk 22/9 1671).

⁶ Biographica, RA, von Hagedorn (enl. medd. av fil. mag. Nils Bremberg). I Anna Stiernas supplik betecknas också det i föregående not nämnda skattehemmanet Öskögöle som hennes avlidne mans arvegods.

⁷ Boskaps- m. fl. längder, KA, 1620-talet — 1645.

⁸ Genealogisk Tidskrift V, s. 53.

⁹ Ibid.

¹⁰ Virdestam: Växjö stifts herdaminne VI, s. 333 och s. 358.

¹¹ Om denna släkt finns en del uppgifter i C. Sjöström: Skånska nationen 1682—1832, s. 344 samt i G. Carlquist: Lunds stifts herdaminne ser. 2: 3, s. 375.

¹² Växjö stifts herdaminne, anf. st.

¹³ J. Koit, Rannsakingen om halvfrälset i Småland omkring 1575, 1953. Nils Andersson var en av de nio ofrälse personer med adligt gifte men utan frälsejord, som upptas i det vid rannsakingen upprättade protokollet.

det tillnamn, Cornerus, som upptogs av Nicolaus Nicolais son Samuel, med all sannolikhet är en bildning till cornu ("horn på oxar, hjortar, gumsar m. fl."), som kan översättas med "av hjorthorn"¹⁴ — onekligen ett namn, som är väl förenligt med antagandet att Nicolaus Nicolais mor tillhörde halvhjortsätten på Flishult. I klassiskt latin finns det två homonyma adjektiv corneus, det ena bildat till cornu och synonymt med det nyssnämnda cornerus,¹⁵ det andra bildat till cornus ("hagtorn"). Den tyska översättningen av detta till cornus bildade corneus, "von Hagedorn", är likalydande med det adliga släktnamn, som Samuel Nicolai Cornerus' brorson Elias Nilsson begåvades med vid sitt adlande i Polen, då Cornerus ännu var i livet, och man torde kunna utgå från, att namnet von Hagedorn¹⁶ är en översättning av namnet Cornerus. En med historisk fantasi utrustad person, för vilken jag yppade de här framförda funderingarna om namnet von Hagedorns ursprung, inspirerades till en liten poetisk tidsbild, som jag inte vill underlåta att här återge: "Jag föreställer mig den lite grovhuggne krigaren Elias Nilsson sittande i någon Danzigkrog med någon av stadens latinspäckade lärare i 1660-talets början. Ett efternamn måste tillverkas. Elias berättar om att hans farbroder kallar sig Cornerus och antyder väl något om sitt kvasiadliga ursprung. Associationskedjan till Hagedorn, ett redan etablerat adelsnamn, uppstår osökt." Ungefär så kan det mycket väl ha gått till, då den blott 27-åriga Elias Nilsson med sin eminenta förmåga att skaffa sig inflytelserika gynnare¹⁷ förberedde sin förvandling till ädlingen Elias von Hagedorn. Att den nyblivne ädlingen inte drog sig för medvetna falskriarier är säkert: det sköldebrev, som utfärdades vid hans naturalisation som svensk adelsman, är försett med en krona som tecken på hans tyska uradliga börd.¹⁸ Förmodligen var det i samband med naturalisationen som han uppfann sina tyska adliga förfäder, fadern Niclas von Hagedorn — som tydligt fått sitt förnamn

¹⁴ Den adjektiviska motsvarigheten till cornu var i klassiskt latin corneus, inte cornerus. Att cornu på 1600-talet kunde ge upphov till namnet Cornerus, framgår dock klart av den 1601 vid Uppsala universitet inskrivne västgötastudenten Arvid Håkanssonns namn: han kallade sig omväxlande Hornius (bildning till det svenska ordet "horn") och Cornerus (bildning till det latinska ordet "cornu") (G. G. Molin: *Smolandis upsalienses* I, 1955, s. 86).

¹⁵ Se föregående not.

¹⁶ Namnet skrevs "von Hagentorn" av Elias von Hagedorn själv (medd. av fil. mag. Nils Bremberg). I Aspelands härads dombok skrivs det "Hagentorn", utan adelspredikat.

¹⁷ Elias von Hagedorns talanger därvidlag är klart dokumenterade.

¹⁸ Medd. av fil. mag. Nils Bremberg.

från den verkliga farfadern, Nicolaus Nicolai — och farfadern Gustaf von Hagendorn.

Elgenstiernas uppgifter om Elias von Hagendorns barn kan kompletteras: löjtnanten Israel Hagentorn och fänriken Johan Hagentorn, båda belagda 1678, var rimligen hans söner.¹⁹

Adliga ätten von Hagendorns och släkten Cornéers gemensamma ursprung:

Nils Andersson, g. m. en dotter (Anna?)	
till Per Christersson (Halvhjort av Flishult)	
<hr/>	
Nils Nilsson, kyrkoherde i Björkö	
<hr/>	
Nils Nilsson, löjtnant, g. m. Sabina Alexandersdotter	Samuel Nilsson Cornerus, kyrkoherde i Bäckseda
<hr/>	
Elias Nilsson, adlad von Hagendorn adl. ätten von Hagendorn	släkten Cornéer

¹⁹ Dessa båda var officerare vid K. G. Skyttes regemente vid mönstringen i juni 1678 (medd. av fru Eva Granberg, Bromma).

ÖVERSTE OTTO SCHULMAN OCH HANS DELTAGANDE I 30-ÅRIGA KRIGET

AV OTTO SCHULMAN, HELSINGFORS

Som så många andra högre militärer under Sveriges storhetstid härstammade också Otto Schulman från de baltiska provinserna. Han vad född på Ösel 29 mars 1601 i lantrådet Henrich Schullmans, arverherre till Thomel i Peude socken, andra äktenskap. Hans mor, Margaretha von Bremen, var dotter till Heinrich von Bremen till Ropaka och Margaretha Tödwen.¹ Ösel tillhörde då Danmark. I sin ungdom hade fadern tillhört ett politiskt parti, som önskade öns förening med Sverige, emedan man betvivlade Danmarks förmåga att kunna effektivt skydda undersåtarna mot de många fiender, som syntes vilja invadera Baltikum. Då svenskarna på Karl IX:s befallning inryckte på Ösel 1611, hörsammade Henrich Schullman lojalt kallelsten och infann sig med sina munderade knektar till fästningen Arensburg för att delta i försvaret mot inkräktaren. Här blev han dock av danskarna häktad, beskyldd för att ha konspirerat med fienden och efter långvariga förhör förd till Köpenhamn, där han 13 juni 1613 dömdes till döden och offentligen halshöggs, varefter hans gods och egendom indrogs till danska kronan.²

Medan detta utspelades var gossen Otto Schulman ej mera i hemmet. Han hade bortförts till fastlandet, till den svenska sidan, där familjen hade nära anförvanter. Som tillhörande en adlig familj och under så tragiska omständigheter driven i landsflykt upptogs gossen av svenska konungen som page och uppfostrades vid hovet i Stockholm tillsammans med andra ynglingar. Här förekommer han bland hovstaten från år 1619, efter det han uppnått kammarjunkar- eller hovjunkarvärdighet med lön.³

Vid 15 års ålder inträdde han i militärtjänst. Vid 17 år inskrevs han som pikenerare vid greve Mansfelds regemente, det s. k. Hovregementet eller Gula Gardet.⁴ Vid detta nya, av konung Gustav II Adolf uppsatta mönsterregemente utprovades organisatoriska och taktiska nyheter för den nyuppsatta armén, samtidigt som det tjänade som ett slags kadettskola för officersutbildningen. Otto Schulman blev 1618 fänrik där och överfördes s. å. som fänrik till Östgöta

¹ Gen. Handb. der baltischen Ritterschaften, Teil Oesel, (1937), S. 582.

² Akterna rörande denna process i Livland III, 2n. 60, 97, DRA.

³ Hovstaten, SIA.

⁴ Biskopen i Linköping, A. J. Prytz' över honom hållna likpredikan, tryckt i Linköping 1654, ex. i Vadstena landsarkiv.

kavalleriregemente.⁵ Han deltog i polska fälttåget 1621—1622, då Riga erövrades och förekommer som löjtnant i rullorna 1624.⁶ Sedermera deltog han med Östgöta rytteri i fälttåget 1625—1626, bl. a. i det ärorika slaget vid Wallhof 5 jan. 1626, då Stanislaus Sapiehas polska kår totalt upprevs. Detta var det första större slag där konungens nya taktik visade sig överlägsen fiendens.

Genom segern vid Wallhof blev Sveriges besittning av Livland tryggad, och i maj 1626 slöts stillestånd med Polen. Man beslöt nu att stanna på defensiven i Baltikum och begynna en kampanj i Preussen, som under polsk länshöghet innehades av Gustav Adolfs svåger, den protestantiska kurfursten Georg Wilhelm av Brandenburg. Armén överskeppades på sommaren 1626 från Riga till Pillau, varifrån man skyndsamt framryckte till Weichsel. Schulman var med om detta fälttåg som löjtnant vid Hans Rotkirchs kompani av Östgöta ryttare. Vid staden Marienburgs intagande hade han oturen att i handgemänget bli "tvärs igenomskjuten". I betraktande av tidens primitiva läkekonst var det ett under, att han kom med livet i behåll från denna affär och dessutom så snart, att han redan i slutet av fälttåget kunde följa konungen på dennes snabbresa hem över Baltikum och Finland.⁷

Under följande vinter kompletterades regementena för den stundande kraftmätningen. Östgöta ryttare förstärktes med ett 5:e kompani med den till ryttmästare befordrade Otto Schulman som chef.⁸ På våren utfärdades uppbrotsorder för tre kompanier Östgöta ryttare under Rotkirch, Schulman och Bååt att till den sista maj 1627 vara redo att begiva sig till krigsskådeplatsen. Vid kampanjens slut hemsändes överstelöjtnant Rotkirch till vintern, medan Schulman, befordrad till major, med alla fem ryttarkompanierna kvarstannade i Montauer-Spitz, det längst framskjutna och mest utsatta av de läger, som upprättades till stödjepunkter för de kommande operationerna.⁹ Han stannade sedan i Tyskland 1628 och 1629 och omnämnes ofta i krigsrapporterna. Både konungen och Axel Oxenstierna anförtrodde honom viktiga militära uppgifter. På hösten hemsändes slutligen

⁵ Enl. Prytz, men ej upptagen bland Livregementets officerare i verket "Gulagardet", av W. Ridderstad (1903). Enligt R. Stenbock, Östgöta kavalleriregemente 1618—1699 (1928), s. 350, skulle han ha blivit fänrik först 1625.

⁶ Rullor . . ., KrA.

⁷ Prytz' Likpredikan; Elisabeth von Rosen, Bogislaus Rosen aus Pommern 1572—1658 (1938), s. 195.

⁸ Fullmakt i RR 12 febr. 1627 (olika data förekommer i litteraturen).

⁹ Stenbock uppper, s. 350, hans majorsbefordran till 1628, men i en mönstringsrulla i KrA. den 11 juli 1627 förekommer han redan som major.

ryttarna. Det gällde att rusta armén för den stundande kampen. Man hade nämligen beslutat att på allvar gå in i det stora kriget och att föra det anfallsvis på tysk botten.

Vid Östgöta kavalleriregemente befordrades 1630 överstelöjtnant Hans Rotkirch till överste och hans närmaste man, major Otto Schulman till överstelöjtnant.¹⁰ Våren 1630 utskeppades 4 kompanier Östgöta ryttare under sin chef överste Rotkirch, medan överstelöjtnant Schulman kvarstannade med order att komplettera hemmavarande kompanier till full styrka och dessutom uppsätta ett nytt 7:e kompani. Schulman väntade på uppbrottsorder när som helst, men då värvingarna i Tyskland till följd av de svenska vapnens lysande segrar under konungens befäl fick större framgång än beräknat, kunde man tillsvidare uppskjuta sändningen av nya förband.

De fem år som så oväntat unnades Schulman att, efter kommanderingen till hemlandet hösten 1629, få stanna hemma, var måhända de lyckligaste i hans privata liv. Han var då i tillfälle att lägga grunden till sitt eget hem. Han skaffade sig jordagods, och som nybliven överstelöjtnant ingick han 1630 äktenskap med Anna Catharina von Mörner, hovfröken hos konung Gustav Adolfs halvsyster, pfalzgrevinnan Catharina av Zweibrücken, och dotter till hovmarskalken Berndt Diedrich von Mörner till Zellin och Clossau och Anna von der Grünau. I bröllopsgåva skänkte fursteparet Johan Casimir och Catharina av Zweibrücken makarna Schulman 500 rdr. silvermynt, på vilken summa erlades 10 % årligen i ränta.¹⁰

Synbarligen var det i samband med giftermålet som Schulman kom att anhålla om naturalisation som svensk adelsman. Någon gång 1630 — tydligen efter det årets riksdag hade avslutats 20 maj 1630 — fick han av kung Gustav Adolf löfte om naturalisering. Detta löfte återopades först vid riksdagen 1634, då han jämte Casper Otto Sperling och Hans von Rotkirch, trots en del protester inom ståndet, inskrevs före de vid 1632 års riksdag inskrivna. Detta skedde på riksrådets uppmaning och med uttrycklig hänvisning till den avlidne konungens löfte.¹¹

Först efter konungens död blev frågan om förstärkningars sändande från hemlandet åter aktuell. Hösten 1634 fick också överstelöjtnant

¹⁰ Han förekommer som överstelöjtnant redan 1630 i en skrivelse av pfalzgreven Johan Casimir, dat. 30/8 1630, Stegeborgsaml., RA (fotokopia av dessa brev liksom av ett flertal här nämnda i Schulmanska släktarkivet).

¹¹ Folke Wernstedt, Om främmande adels naturalisation och introduktion på svenska riddarhuset under storhetstiden (PHT 1937), s. 131. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll, II, 1633—1638, s. 77, 84, 144.

Schulman order att skyndsamt överföra den hemmavarande skvadronen av Östgöta rytтарыgemente till krigsskådeplatsen.¹² Överste och chef för regementet blev nu friherre Thure Gabrielsson Oxenstierna, 1:a skvadronen kommenderades av överste Isak Axelsson Silfversparre, 2:a skvadronen av överstelöjtnant Otto Schulman.¹³

Som överste med eget regemente

Den 1 juli 1635 utgick det stillestånd med Polen, som slutits i Altmark på sex år. För att giva ett underlag åt de begynnande fredsunderhandlingarna sammandrogs en armé på c:a 10 000 man från Sverige och Finland och ställdes under Jacob De la Gardies och Lennart Torstensons befäl. I denna styrka ingick Östgöta kavalleriregemente. Men samtidigt fortsattes den påbörjade reorganisationen av det svenska kavalleriet. Man önskade öka kavalleriregementenas antal med nyuppsatta förband. Det bestämdes 1634, att de svenska "landsryttarna" skulle utgöras av 4 regementen: Upplands, Östgöta, Västgöta och Smålands, om 8 kompanier vardera. Södermanlands rytтарыgemente upplöstes 1636. Av manskapet bildades stommen till ett nytt regemente, som ställdes under den till överste befordrade Otto Schulmans befäl. Han hemkom från Preussisch Holland, dit han begivit sig i nov. 1634 med sin Östgöta skvadron, för att uppsätta sitt regemente. Det är känt, att hans regemente komplett var sammansatt till hälften av svenskar, till hälften av finnar. Från juli 1635 finnes ännu en mönstringsrulla över Södermanlands regemente, där överste Otto Schulman är angiven som dess chef. De där upptagna 7 ofullständiga kompanierna bildade stommen till överste Schulmans svenska skvadron, rekryterad närmast från Närke och Värmland samt Vadsbo och Valle härader.¹⁴

När Schulman i sept. 1635 i Tyskland förekommer under general Torstenson, är hans regemente komplett. Det har varit ovisst, varifrån de finska ryttarna till detta regemente togs, då alla från Finland till kriget utkommenderade ryttarkompanier borde vara kända för forskare. Det fanns emellertid en ännu outnyttjad reserv i de livländska garnisonerna, bestående huvudsakligast av finska kompanier, som i händelse stilleståndet med Polen förlängdes, kunde lösgö-

¹² I RA "diarium" finnes ordern utfärdad endast en månad efter nederlaget vid Nördlingen, daterad den 18 sept. 1634.

¹³ R. Stenbock: Östgöta kavalleriregemente, 1618—1699, s. 116. Mönstringsrullor, KrA.

¹⁴ Mönstringsrulla för Södermanlands regemente juli 1635, KrA.

ras. Ur dessa bildades Schulmans finska skvadron.¹⁵ Överste Schulmans första regemente kom sålunda att bestå av 4 kompanier svenskar (500 ryttare) och 4 kompanier finnar (500 ryttare), vart kompani omfattade 23 befäls- och 102 gemena hästar. Denna styrka var fulltalig då operationerna började.

Med detta regemente deltog Schulman i de ansträngande marscherna och häftiga striderna 1635 och 1636, som utkämpades under fältmarskalk Baners djärva ledning, ända till slaget vid Wittstock 24—25 sept. 1636, där regementet led så svåra förluster, att det upphörde att existera. Enligt ett brev av Schulman 8 april 1638 till riksmarsken om regementet hade "i Wittstocker slaget största deelen deraf ruinerat wardat och rästen aff samma regemente har regeringen där hemma under Oplänningarna låtit understicka".¹⁶ Vid detta tillfälle kommenderades regementet dock ej av sin ordinarie chef, emedan Schulman i en träffning vid Tangermünde 27 juni 1636 haft oturen att bli tillfångatagen, förd till Wolfenbüttel och först efter 6 månader utväxlad.¹⁷ I slaget vid Wittstock synes några skvadroner (troligen hans svenska skvadroner) varit underställda Östgötarna.¹⁸

Det är bekant, att speciellt de finska skvadronerna på högra flygeln i slaget vid Wittstock led svåra förluster i väntan på den kringgående manövern under von Vitzthum och Stålhandske. Då Schulman de första dagarna 1637 återkom från krigsfångenskapen — utväxlad mot en överstelöjtnant och en major — vistades han först vid Baners högkvarter. I ett brev, dat. Torgau 23 mars 1637, framhåller Baner för Oxenstierna den ur krigsfångenskapen återkomne Schulmans förtjänster som varande den enda svenska kavalleriöverste han då förfogar över.¹⁹ Under den svåra återtågsmarschen från Torgau till Pommern vet man, att Schulman med en styrka av 1 000 hästar — alltså ett regementes storlek — tilldelades arriergardessuppgifter.²⁰ Detta kunde dock vara sådana av situationen betingade lösningar av kommandoförhållanden som ofta är nödvändiga i svåra stridslägen. Man kan med skäl betvivla förmodandet, att han redan

¹⁵ I Krigskollegiums registratur, KrA, upptas ett "öppet brev till Otto Schulman, att ackommoderas med första kompani, som under de finska regementena i livländska garnisoner löst blir".

¹⁶ Brev, dat. Stettin 8/4 1638, KrA.

¹⁷ A. J. Prytz; C. A. G. Braunerhjelm, *Kungl. Lifregementets till häst historia*, II, s. 7 och 82.

¹⁸ Braunerhjelm, II, s. 83, 87.

¹⁹ Baners brev i Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling, II, 6, s. 401.

²⁰ A. J. Prytz a. a.

hunnit ånyo uppsätta sitt forna regemente södermanlänningar — så som någon författare förmodar.²¹ De första dagarna i juli 1637 inträffade Baner, som känt, med armén i Pommern efter sin berömda marsch, som gått till historien som ett exempel på en befälhavare, som behåller initiativet även i tillsynes förtvivlade situationer. Här tillstötte förstärkningar, bl. a. Upplands och Östgöta kompanier från hemlandet.

Först i april 1638 vet man med säkerhet, att Schulman tilldelades ett nytt regemente, näml. Upplands ryttarregemente — det regemente med vilket just resterna av hans forna vid Wittstock upprivna regemente införlivats. Detta framgår av hans redan nämnda brev 8 april 1638, ävensom av ett brev samma dag av general Torstenson till riksmarsken, att "Feldtmarskalk Hr Baner hafwe opdragit Öffwersten Otto Schulman Commendet öfwer Isack Axelssons Regemente heruthe, efter han Isack Axelsson för sin råkade olägenheet skull . . . nu intet mehra hafuer att commendera" . . .²² Överste Silfversparre hade på ön Usedom av oaktsamhet låtit övrumpla sig av fienden och nödgats i största hast draga sig undan åt Swinemünde, efterlämnande åtskilligt bagage och för armén värdefulla förråd. Han försummade också att härom underrätta de i grannskapet stående finnarna, vilka, trots ett tappert motstånd, till största delen blev nedhuggna. Till följd härav ställdes Silfversparre inför krigsrätt och ställdes där-efter i disponibilitet.²³

Med Upplands ryttarregemente deltog överste Schulman sedan i operationerna sommaren 1638, först i Vorpommern, sedan på marschen in i Mecklenburg. På hösten härjade emellertid en svår hästsjukdom, och man befarade att inom kort finna hela kavalleriet oberidet. Överste Thure Oxenstiernas östgötar och Schulmans upplänningar synes särskilt svårt angripna.²⁴ För att förskona dessa båda regementen från fullständig ruin, sändes de till Stralsund och därifrån på slutåret hem till Sverige. Schulman tilldelades ett nytt tyskt kavalleriregemente, medan Upplands ryttare fördes av överstelöjtnanten på regementet, friherre Johan Mauritz Wrangel, som 11 okt. 1639 utnämndes till överste och chef för regementet.²⁵

²¹ H. O. Prytz, Historiska upplysningar om svenska och norska armeernas regementen (1867—68), s. 88 och 89.

²² Brevet dat. Stettin 8/4 1638, KrA.

²³ Stenbock, a. a. s. 142; Braunerhjelm, V:1, s. 16.

²⁴ Stenbock, s. 146, som dock ej vet vem som kommenderade Upplandsryttarna utan lägger båda regementena under Oxenstierna.

²⁵ Elgenstierna: Svenska Adels Ättartavlor, del IX, s. 15.

Det synes som om här återopade originalbrev (not 16 och 22) ej observerats av tidigare krigshistoriker. Att regementet vid Wittstock ej fördes av dess ordinarie chef, Otto Schulman, är tydligen orsaken till, att man ej observerat att södermanlänningarna faktiskt deltagit i bataljen, inte som Södermanlands regemente, men som Schulmans svenska skvadron. Både om södermanlänningarna och om upplänningarna råder i litteraturen en märkbar osäkerhet — späckad med antaganden om dessa regementens förehavanden allt från hösten 1636, från slaget vid Wittstock, under Baners operationer till Thüringen och infallet i Meissen (i början av 1637), och under det ryktbara återtåget från Torgau till Pommern (juni—juli 1637).

Varken att Schulman (skrivet Skolman) förekommer i mönstringsrullor för Södermanlands regemente (jfr not 14), eller att Upplands ryttare haft Schulman till chef från april 1638 till årets slut — tycks vara känt av dessa regementens historieskildrare. Redan J. Mankell förmodar, Svenska regementenas historia s. 124, att Södermanlands ryttare ej deltog i slaget vid Wittstock. Detta citeras av senare författare utan kritik. Varken Braunerhjelm eller Mankell känner till någon regementschef för Upplands ryttare mellan överste Isak Axelsson Silfversparre och friherre Johan Mauritz Wrangel. Dock tycks Braunerhjelm på ett ställe vara tveksam. Han säger (I:5, s. 16), att överste Silfversparre möjligen redan "år 1638 eller 1639 erhöll avsked, men nämnes äfven därefter som den äldste bland ryttaröfverstarna och användes sedermera för att förrätta mönstringar m. m." (jfr ovan).

Schulmans nya regemente var ett illa åtgånget tyskt kwalleriregemente, som han dock med stora ansträngningar uppsatte före Stålhandskes kända marsch till Schlesien. Där nämnes hans regemente i en träffning vid Sagan redan i juli 1639.²⁶ I ett brev till riksmarsken, dat. 26 okt. 1640, berättar Schulman, att fältmarskalk Baner honom "ein ruiniertes deutsches Regiment gnedigst gegeben, welches ich mit darsorgung alles meinigen dermassen auf die beine Und in aufnemen gebracht, als das es ohne Mühen zu heres diensten wohl sehen gebraucht werden."²⁷

För att lätta läget för huvudarmén beslöt krigsledningen 1639 öppna en ny krigsteater i Schlesien mot kejsarens arvländer. I denna kår, som ställdes under generalmajor Stålhandskes befäl, ingick även

²⁶ Baner till Oxenstierna, Oxenstiernas brevväxling, II: 6, s. 642.

²⁷ Schulman till riksmarsken, dat. Liebenthal den 26 okt. 1640, Krigskollegii brevbok, KrA. Jfr brev till Baner 28 okt. 1640 i Banerska saml., vol. 4, RA.

Schulmans regemente. Den uppgift som anförtrotts Stålhandske var mycket krävande och satte hans trupper på det hårdaste prov. Det gällde att draga till sig så mycket fientliga trupper som möjligt, för att därmed lätta trycket på huvudarmén. I avsaknad av artilleri och tillräckligt med fotfolk kunde Stålhandske ej bemäktiga sig starka fästningar, ej heller med tillräckliga garnisoner hålla redan intagna orter. Med djärva, skickligt ledda kavallerimanövrar kunde han hålla sig kvar i Schlesien ända till slutet av året. Under tiden hade Baner, vars hälsa en tid varit vacklande, 10 maj 1641 avlidit i Halberstadt. Först i nov. 1641 ankom den nya överbefälhavaren Lennart Torstenson till armén. Efter att ha reorganiserat sin armé var han på nyåret 1642 färdig att begynna framryckningen mot Schlesien.

Generalmajor Stålhandske, som under tiden fått vidkännas allt större tryck från de kejsrerligas sida, hade segt försvarande sina positioner varit tvungen att småningom uppgiva de erövrade orterna. På slutåret 1641 gick de sista befästa orterna, Beuthen och Carlat, förlorade, varvid överste Schulman, som här synes ha skött försvaret, blev "mit Weib und Kind abgefangen", detta först efter det förskansarna redan intagits genom stormning.²⁸ Han föll här andra gången i fångenskap, nu med hela sitt regemente. Krigsfångenskapen blev ej heller denna gång lång. Utväxlingen ordnades genom fördrag. Han blev snart utväxlad och uppsatte ett nytt regemente, så att han vid Torstensons ankomst till Schlesien åter kunde deltaga i de strider som där uppflammade.

Hans regemente synes bl. a. återgivet på en samtida bild bland den i slagordning uppmarscherade svenska armén framför staden Glogau den 30 aug. 1642.²⁹ Likaså förekommer regementet på en annan bild på vänstra flygeln i första träffen i det krigshistoriskt välkända slaget vid Leipzig den 23 okt. 1642, som under fältmarskalk Torstenson slutade med fullständig seger över ärkehertig Leopold och fältmarskalk Piccolomini.³⁰ En liten skymt av överste Schulmans dåvarande regemente ges i en skiss hos Braunerhjälm, där regementet återges på svenska arméns högra flygel under slaget vid Melnik den 16 juni 1643. Regementet består här av 2 skvadroner finnar. Regementet måste efter överste Schulmans frigivning ur fångenskapen nyuppsättas, och den enda knappa förstärkning krigsledningen kunde tilldela

²⁸ "Theatrum Europaeum", IV, s. 862. (1692)

²⁹ *ibid.* IV, s. 864.

³⁰ *ibid.* IV, s. 885. A. J. Prytz, som i allmänhet är rätt bra orienterad, säger, att han kämpade på högra flygeln.

generalmajor Stålhandske i Schlesien var rekryter ur kustgarnisonerna. En av Stålhandskes uppgifter var just att hålla förbindelserna öppna till kusten.³¹ Garnisonerna där bestod, som tidigare framhållits, vanligen av finska kompanier.

Men de oavbrutna strapatserna under ett redan 22-årigt fältliv ställde hårda fordringar på en kavalleriofficers fysik. I ett brev till fältmarskalk Gustaf Horn, daterat "fältlägret vid Bre. .oh (?) den 5 aug. anno 1643", tillkännagav Stålhandske, att överste Schulman, som alltid troget skött sig i rikets tjänst, ansåg sig ej mera orka utstå de svåra "Travailen zu Ross", som därmed var förknippade, utan önskade få utbyta sitt regemente mot ett lättare, ett infanteriregemente. Torstenson föreslog honom antingen överste Thomas Anderssons regemente, vilken överste nyligen stupat, eller någon annan lämplig vakans.³²

Överste Schulman lämnade sitt regemente i Dobiskow i slutet av år 1643, sedan han "med högsta beröm och Generalitetets Contement uthi alla behöfliga occasioner fört och förestått."³³ Han beordrades kort därpå övertaga befälet i Leipzig och Pleissenburg efter den bortreste generalmajoren Axel Lillie.

Som kommandant i Leipzig och Stralsund

Staden Leipzig utgjorde en central plats för administrationen och försvaret av de av svenskarna besatta orterna i mellersta Tyskland. Tidtals fick staden utstå duster med fientliga trupper, så t. ex. under hela året 1644, då huvudarmén under Torstenson gjorde sin kända diversion upp mot Danmark. Stadens ordinarie garnison hade i tid förstärkts inför befarade fientliga anfall.

Livet i Leipzig de år överste Schulman jämte hustru vistades där var typiskt för en garnisonsstad av för krigföringen så dominerande karaktär. Kurirer, beskickningar och genom staden marscherande krigsfolk utgjorde en daglig företeelse. Depescher, brev och befallningar inströmmade och vidarebefordrades mellan högkvarteret, frontavsnitt, garnisonskommendanter, regeringen hemma eller svenska beskickningen i Osnabrück. Höga dignitärer, prinsar, hertigar, biskopar passerade; alla skulle behörigen emottagas, somliga med stor prakt. Vid svenska vapnens segrar föranstaltades tacksägel-

³¹ Braunerhjelm, II, s. 96.

³² Stålhandskes brev i Bielkesaml., RA.

³³ A. J. Prytz.

segudstjänster. Drottningens tronbestigning firades med stor solennitet.

Vintern 1645—46 vistades fältmarskalk Torstenson i staden för att sköta sin hälsa, efter det han lämnat befälet över armén åt general Wittenberg. Inför fältmarskalkens avresa gav det högre militärbefälet den 14 maj 1646 en festbankett honom till ära. Banketten gick av stapeln på det Zippelska godset utanför Petersporten. Vid tillfället förekom, förutom uppvaktande kavaljerer och pager, en rad högre svenska och tyska officerare, ävensom flere inbjudna damer, om vilka det heter, att de "i en skön kortege togo sig ur staden, dels ridande, dels åkande". Man kan lätt föreställa sig, att en viss avundsjuka var rådande mellan det tyska och det svenska befälet. Möjligen hade också vinet gjort sitt till, ty efter middagen råkade "den härvarande svenska kommandantens (alltså Schulmans) page och en tysk page i slagsmål, värjorna drogs, varvid den senare miste handen och den förra också blesserad kom ur leken".³⁴

Sedan Torstenson 1647 nedlagt befälet utnämndes general Carl Gustaf Wrangel till överbefälhavare. Medan krigshändelserna fortsatte försökte man även driva på fredsunderhandlingarna. Redan erbjöds Sverige Vorpommern med Stettin och Rügen. Vid det laget ansåg sig Schulman kunna anhålla om avsked, vilket beviljades honom den 20 juli 1647, varvid han avtackades och tilldelades en årlig pension på 1 000 rdr.³⁵

Efter att ha lämnat sin befattning som kommandant i Leipzig begav sig Schulman till Sverige, där han bl. a. bevistade riksdagen 1647.³⁶ Han vistades närmast på sina gods, som han endast sporadiskt varit i tillfälle att besöka, främst på huvudsätet Svärtinge i Östergötland. Tidtals förekommer han dock jämte maka i Stockholm.

Den 14 okt. 1648 undertecknades Westfaliska freden. Lång blev ej överste Schulmans vila. Redan den 10 juni 1648 hade han åter kallats i tjänst. Det gällde för Sverige att övertaga och ordna förvaltningen av de nyförvärvade besittningarna. Samtidigt förestod den gigantiska uppgiften att demobilisera armén, hemskeppa till Sverige, Finland och baltiska hamnar den del av armén, som ej behövdes för garnisonstjänst, jämsides med upplösning och likvidering av de talrika utländska trupperna i svensk tjänst i den takt man vå-

³⁴ "Leipziges Geschichts-Buch oder Anales", av Johann J. Vogeln, 1756.

³⁵ A. J. Prytz.

³⁶ Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags Protokoll, II (1905), s. 77, 85.

gade försvaga krigsmakten. Här var svårigheterna ofta av pekuniär natur. Det gällde att först få ut av de tyska staterna det Sverige tillkommande skadeståndet, de s. k. "satisfaktionsmedlen", och för Sverige att likvidera alla inestående fordringar. Vilka enorma problem skymtar icke här, transportsvårigheter, arbetslöshet, penningvärdets fall, tredska hos otålig soldatesk o. dyl. Det demobiliserade befälet skulle ges ståndsmässig utkomst — men var, då ju hela Europa samtidigt avdankade sina stora arméer?

Regeringen placerade krigserfarna officerare på nyckelpositioner. Schulman blev överkommendant i Vorpommern och Stralsund under fältmarskalk Carl Gustaf Wrangel som generalguvernör över hela Pommern. Det gällde att ordna den militära förvaltningen och försvaret jämsides med den civila förvaltningen. I instruktionen för överkommendanten i Vorpommern skymtar dessa båda uppgifter, den militära och den civila. Den gamla tjänstemannakåren skulle vinnas för den nya härskaren. Drottningen uppmanar Schulman att "bruka Hollarius och Rehnskölds inrådan i allt som rör underhandlingar med ständerna." Men särskilt hade han att taga i akt "att Stralsund stad och fästning hölls svenska kronan tillhanda, på det civilaste traktera magistraten och borgerskapet samt ej tillfoga dem något förfång eller ingrepp i deras rätt och privilegier."³⁷

Stora svårigheter vållade anskaffandet av skepp för trupptransporterna och ej mindre uppbringandet av proviant och forage under väntetiden. I kinkiga fall vände sig Schulman till fältmarskalk Wrangel, men allt som gällde "satisfaktionsmedlens" användning, underställdes direkt generalissimus, arvprins Karl Gustavs, avgörande.

Att avvecklingen av kriget och upplösningen av stora truppkontingenter ej helt skulle gå utan efterspel, kunde man vänta. Också överste Schulman fick erfa detta.

Familjen Schulman inrättade sig ett hem i Stralsund, varifrån det ej var långt till det berömda universitetet i Greifswald, dit äldsta sonen, Adam Schulman, sändes. Det korta avståndet gjorde det möjligt för makarna Schulman att oftare än förr besöka Sverige. Vid sina besök försummade de ej att göra sin uppvaktning vid hovet. Bl. a. var de hemresta till drottningens kröning i okt. 1650. Den 8 juni 1652 bortgick den gamla pfalzgreven Johan Casimir, familjen Schulmans mångårige vän och gynnare.³⁸

³⁷ Instruktion för Schulman 10 juni 1648 i RR.

³⁸ Brev i Skokloster- och Stegeborgs samlingarna i RA vittnar om vänskapen.

Schulmans sista levnadsår och död

Otto Schulman kan i många avseenden tas som ett typexempel på en officer från 30-åriga krigets oroliga tidevarv. Under Gustav II Adolfs ledning hade han inhämtat det militära tänkesätt, som denne ansåg som ett villkor för den inhemska officersskolningen, för att alls våga upptaga kampen med tidens europeiska yrkesarméer. Större delen av sitt liv tillbringade han i fält. Ett fälttåg ställde alltid särskilt stora krav på en kavalleriofficers fysik.

Till följd av utståndna mödor under det långvariga kriget och därunder erhållna blessyrer, begynte Schulmans krafter rätt tidigt att avtaga, och år 1653 beslöt han sig, vid endast 52 års ålder, att definitivt lämna krigstjänsten och bosätta sig på sina gods i hemlandet. I den genealogiska litteraturen säges, att han skulle ha avlidit i Stockholm. Så är ej fallet. Han dog på godset Svärtinge kl. 1 om natten den 24 nov. 1653. Man vet, att han var sängliggande från den 23 aug. till sin död. Det sista brevet från honom till kamreraren David Bengtsson Uttermark, är daterat på Svärtinge endast en månad före dödsfallet.³⁹

I enlighet med tidens sed fordrade en så högt uppsatt person en värdig begravning. Man tog tid på sig för alla förberedelser och först fem månader efter dödsfallet kunde jordfästningen äga rum. Den förrättades i S:t Johannes kyrka i Norrköping den 23 april 1654 och bevistades av familjens högt uppsatta umgänge. Konungahusets medlemmar, rikets högsta dignitärer, överstens vapenbröder och överordnade från olika skeden i kriget var inbjudna.⁴⁰ Vid jordfästningen paraderade ett regemente kavalleri ur överstarna Ludwig Lewenhaupts och Salomon von der Osten gen. Sackens regementen.⁴¹ Biskopen i Linköping, Anders Johannis Prytz, förrättade själv jordfästningen och höll en lång likpredikan. Kistan nedsattes senare i familjegraven i Östra Eneby kyrka och på gravstenen lästes: "Den Ædle och Waelborne Herren, Herr OTTO SCHULMAN Kongl. Majestäts Tro Man och Öfverste, samt Öfver-Commendant i Pommern, föddes hit till werlden år 1601 och afsomnade i Herranom 1660".⁴² På väggen ovanför graven uppsattes hans huvudbaner.

³⁹ A. J. Prytz. — Schulmans brev i Stegeborgsaml., RA.

⁴⁰ Inbjudningsbrev till begravningen i Skokloster- och Stegeborgsamlarna, RA.

⁴¹ Krigskollegii registratur 31/3 1654, KrA.

⁴² Dödsåret på gravstenen oriktigt.

CHRISTOFFER FALKENGREENS FÖDELSEORT

AV GUNNAR JEDEUR-PALMGREN

I höst firar Kungliga Örlogsmannasällskapet sitt 200-årsjubileum. Inför detta har bl. a. sällskapets hederspreses och ledamot nr 1, vice-amiralen m. m. Christoffer Falkengreen (1722—1789) blivit aktuell. Han var son till amiralitetskaptenen sedermera amiralen och amiralitetsrådet Abraham Falkengreen (1685—1752) och Christina Hammar (död 1752). Enligt Svenskt Biografiskt Lexikon (SBL) föddes Christoffer F i Karlskrona. I övriga uppslagsböcker saknas anteckning om födelseorten.

Efter nyligen företagen kontroll har redaktionen för SBL meddelat, att uppgiften, att han skulle vara född i Karlskrona troligen är felaktig. Han finns inte upptagen som född i Amiralitetsförsamlingen där, vilken församling borde vara den naturliga, inte heller i Tyska församlingen. Stadsförsamlingens böcker för denna tid har brunnit. Det kan därför vara av intresse att närmare granska en anteckning i delningsdokumentet för storskiftet i Onsala 1770—76 (Lantmäteristyrelsens arkiv i Stockholm: M 46). Under rubriken Häcklehagen (ett 1/2 mtl fräse till säteriet-Råö i Onsala) står skrivet: "Hans Excellence Riksrådet m. m. Herr Falkengreens födelseort".

Av dokumentet att döma torde uppgiftslämnaren vara identisk med hemmanets dåvarande förpantningsägare, kofferdikaptenen, sedermera lotsinspektören Olof Aschenbom (172/6/—1785). Denne var son till ryttmästaren Hindric A (16/79/—1755) och dennes hustru Sigrid Olofsdotter Hammar (16/90/—1767) i hennes andra gifte. Sigrid Hammar var liksom systemen Ingela Gathenhielm dotter till skepparen och handelsmannen Olof Nilsson Hammar (1653?—1707) och Gunilla Mårtensdotter (1659—1717) på Hammarkulla i Onsala. Sigrid Hammar stod för fädernegården Hammarkulla från 1717, först tillsammans med sin förste man kapten Borgman och från 1723 tillsammans med andre mannen Hindric Aschenbom.

Häcklehagen blev omkr. 1673 av dåvarande ägaren Rosensköld förpantad till skepparen, sedermera fyrinspektören Michel Mårtensson Lund (död 1695), som var svåger till nyssnämnde Olof Hammar. Gården beboddes under decennierna omkr. sekelskiftet av Olofs syster Anna Nilsson och hennes man skepparen Bengt Andersson. Under åren 1718—1723 användes gården till utbruk och låg enligt mantalslängden öde, vilket dock inte behöver betyda att manhuset ständigt stod tomt. Från senast 1729 till 1755 possiderades Häcklehagen av

Hindric Aschenbom och därefter av sonen, ovannämnde Olof A. Det framgår alltså att Hammarkulla och Häcklehagen — som var granngårdar — under lång tid brukats, antingen av nära släktingar eller av en och samme ägare.

Christoffer Falkengreens fader Abraham F tjänstgjorde som kaparkapten på västkusten det år (1718) som han ingick äktenskap med Christina Hammar. Han var nämligen anställd hos Lars och Ingela Gathenhielm 1717—18 och av Amiralitetet i Göteborg 1718—20. Under 1720—21 satt han i rysk fångenskap. Det förefaller därför inte otroligt att hustrun Christina under dessa år bodde kvar på västkusten och att deras tvenne barn var födda där, dottern Ebba Catharina 1719 och sonen Christoffer 1722. Enligt notisen i ovannämnda delningsdokument synes hustrun i varje fall ha vistats i Onsala 1722, då sonen Christoffer föddes. Onsala kyrkoböcker för tiden före 1737 är tyvärr förkomna.

Enligt inskriptionen på Olof Hammars gravsten i Onsala hade han tillsammans med sin hustru avlat två söner och åtta döttrar. Hittills har man blott kunnat placera fem av döttrarna, nämligen — förutom Ingela och Sigrid — Anna d. ä., Anna d. y. och Ingeborg, de tre sistnämnda gifta med kända Onsalaskeppare. I mantalslängden är emellertid ytterligare en dotter, Kerstin, nämnd: Hon är skriven på Hammarkulla under åren 1712—17, däremot ej 1718—19 och senare.

Det anförda talar sålunda för att Christina Hammar och Kerstin Hammar på Hammarkulla är en och samma person som gifte sig 1718 och födde sin son 1722 i Onsala. Och i så fall skulle Christinas av Elgenstierna uppgivne fader, handlanden i Göteborg, N. N. Hammar vara identisk med skepparen och handelsmannen Olof Nilsson Hammar i Onsala. Detta förefaller troligt även av det skälet att någon handelsman med namnet Hammar inte kunnat återfinnas i Göteborgs borgarlängd före 1723.

Den gjorda undersökningen utmynnar t. v. i följande högst sannolika påståenden:

att kaparkaptenen Abraham Falkengreens hustru Christina (Kerstin) var dotter till skepparen Olof Nilsson Hammar i Onsala,

att Abraham sålunda var svåger till sin arbetsgivare Lars Gathenhielm,

att sonen Christoffer F. var född i Onsala samt

att uppgiftslämnaren Olof Aschenbom i Onsala var kusin till och samtida med Christoffer F.

Onsala, Landbacken den 15 september 1971.

ADLIGA ÄTTEN AF LEOPOLDS ÄLDSTA LED — ETT BERIKTIGANDE

AV STIG ÖSTENSON

I min uppsats Något om Carl Gustaf af Leopolds tyska fädernesläkt (ovan s. 170—178) heter det om stamfadern Adam Leupolds son Justus Erdmann Leupold, att han "förefaller ha varit fader till Caspar, Carl och Adam Leupold", och som sådan figurerar han också på stamtavlan på sid. 178. En genealog, som i åtskilliga år sysslat med släkten Leupold, direktör S. Otto Brenner, har emellertid påpekat för mig, att Justus Erdmann Leupold inte var fader men väl äldre halvbroder till Adam och Carl Leupold. Enligt direktör Brenner — till vars Leopoldforskningar jag f. ö., utan namns nämnande, hänvisat i not 6 i min uppsats — var sålunda släkten Leupolds stamfader Adam Leupold i ett första äktenskap med okänd hustru fader till Justus Erdmann Leupold, medan hans söner Adam och Carl var födda i hans senare äktenskap med en Dorothea Ratzsch(in).

EFTERLYSNING

Var finns *Calendarium Gyllencreutz*? Denna källa åberopas i Elgenstiernas ättartavlor, 4, sp. 717 b (not 31) för uppgiften i sp. 708 b, att riksrådet Anders Pedersson (Lilliehöök) dog 6 oktober 1572. Samma källa citeras i B. Schlegels interfolierade exemplar av Anreps ättartavlor (av Riddarhuset numera inlånat från Trolleholms arkiv) för uppgiften, att riksrådet Gabriel Kristersson (Oxenstierna) dog 3 april 1585 på Steninge (Elgenstierna 5, sp. 591 a, åberopar här Schlegels nämnda interfolierade exemplar som källa; datum avviker från den sannolikt av sonsonen Gabriel Oxenstierna Bengtsson ombesörjda gravhällen över honom i Fasterna kyrka, som anger 18 april samma år som dödsdatum; se Sveriges kyrkor. Uppland, V: 4, 1958, s. 412 och 414). Vid undersökning har det visat sig, att Schlegel i sitt nämnda interfolierade exemplar hänvisar till *Calendarium Gyllencreutz* även för Anders Pederssons (Lilliehöök) dödsdatum, vilket kan innebära, att Elgenstierna ej haft tillgång till detta kalendarium utan känner även denna uppgift från Schlegel. Handskriften i fråga nämnes ej i framlidne förste bibliotekarien Otto Waldes numera för flera arkiv kopierade lappkatalog över handskriftsbestånd efter enskilda. En nu levande medlem av släkten Gyllencreutz har på min förfrågan förklarat sig ej känna till den. Schlegel har ingen uppgift om var han sett *Calendarium Gyllencreutz*, och jag har ej kunnat belägga, att han själv ägt denna handskrift. Den är ej citerad i någon av Schlegels tryckta böcker, och den tryckta katalogen från bokauktionen efter Schlegel 1897 nämner endast tryck, inga handskrifter; någon boupp-teckning efter honom har ej påträffats vid undersökning i Stadsarkivet i Stockholm, den stad, där han dog.*

Fil. dr Hans Gillingstam, Riksarkivet, 100 26 Sthlm 34.

* Sedan ovanstående skrevs, har docenten Ingemar Carlsson meddelat, att en 36 sidor lång avskrift av "Calendarium Gyllencreutzianum" finns av Daniel Tilas (1712—1772) i Genealogica 121, RA. Enligt Tilas hade Tyke Larsson (Gyllencreutz) på Viby i Östra Ryd, Östergötland, börjat "uti en interfolierad tryckt bok in 8° eller Calendario perpetuo memorabilium annotera åtskilliga märckvärdigheter — — —, som sedan intill våra tider af des posteritet är worden fortsatt". Tilas citerar även ett brev hos Tyke Larssons ättling Carl Gustaf Gyllencreutz, som på 1700-talet bodde på Viby och tydligen då ägde Kalendariet. Man undrar, om Schlegel sett originalet, och om detta ännu är bevarat.

RECENSIONER

1100-talsbiskopen Siwardus

Tönnes Kleberg, *Medeltida Uppsalabibliotek, I. Biskop Siward av Uppsala och hans bibliotek* (Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter rörande Uppsala universitet, C. Organisation och historia, 15, Uppsala 1968, 61 s., 15: —).

Den äldste i nu känt urkundsmaterial nämnde biskopen i Uppsala, Siwardus, förekommer i två i 1200-tals avskrift i en kopiebok från klostret i Neumünster bevarade brev, som utfärdats av ärkebiskopen i Bremen 1141 och 1142 och bevittnats av "Siwardus Obsalensis episcopus" ("episcopus Obsalensis"). Samme man uppträder även i en i början av 1300-talet nedskrivna krönika om klostret i Rastede i Oldenburg. Enligt denna skulle "quidam episcopus upsalensis Siwardus nomine", som förjagats av hedningarna, i början av 1130-talet ha kommit till Rastede från Irland (!). Därjämte uppger en vid 1100-talets mitt komponerad annal, att altare i stiftet Mainz 1138 invigts av "domino Siwardo debsalensi (!) episcopo", som "iniuste" fördrivits från sin kyrka. Rastedekrönikan meddelar också, att "Siwardus episcopus" senare valdes till abbot i klostret och efter långvarig verksamhet som sådan dog och begravdes där. En påvlig bekräftelse på valet av hans efterträdare är daterad i början av år 1158.

Redan Messenius kände tack vare 1500-talstryck de båda breven om Siwardus. Uppgifterna från Rastede presenterades för nordisk publik först i slutet av 1700-talet av dansken Langebek men då efter en 1400-talsbearbetning, som genom sitt fantasimättade tillägg om Siwardus' irländska förbindelser länge kom att fördunkla bilden av honom. Den ursprungliga rastedekrönikan framdrogs först i början av 1800-talet, och avsnittet om Siwardus omttrycktes av Claes Annerstedt i *Scriptores rerum svevicarum medii aevi*. Annalnotisen om Siwardus' verksamhet i stiftet Mainz blev här känd först genom William Andersons meddelande "Biskop Siward och Gamla Uppsala" i *Fornvännen* 1925, s. 316 f.

Kleberg har nu i anslutning till den moderna politiskhistoriska och kyrkohistoriska litteraturen sökt sätta in Siwardus i sitt sammanhang, d. v. s. motsättningarna mellan ärkesätet Bremen och det i början av 1100-talet tillkomna ärkesätet Lund, mellan den danske konungen Nils och hans upproriske brorson Erik emune samt mellan konung Nils' son Magnus och Sverker d. ä. som tronpretendenter i Sverige. Genom Eriks seger och Magnus' fall i slaget vid Foteviken 1134 räddades lundaärkebiskoparnas oavhängighet från ärkebiskoparna i Bremen. Klebergs utförliga och försiktiga, med käll- och litteraturhänvisningar späckade framställning ger en god bild av hur litet man säkert vet. Vid diskussionen av möjligheterna att dra slutsatser av Siwardus' namn (s. 41) hade han kanske bort nämna den "dux Siwardus", som troligen just under förra hälften av 1100-talet grundade Vårfruberga kloster; se F. Ossiannilsson (nu Dovring), "Fogdö (Vårfruberga) klostrets jordebok" i *Vetenskaps societetens i Lund årsbok* 1945, s. 84 och 102 f., och C.-I. Ståhle, "Om vår äldsta jordebok (Vårfruberga klostrets godsförteckning)" i *Namn och bygd* 1948, s. 124.

Personhistoriskt ger Klebergs framställning endast på en punkt något väsentligt nytt utöver Kjell Kumliens uppsats "Sveriges kristnande i slutskedet" (HT 1962), s. 284—288. Det nya är emellertid av stort intresse, nämligen den omsorgsfulla granskningen (s. 26—37) av boktitlarna i klosterkronikans förteckning över det bibliotek Siwardus donerade till klostret, då han blev abbot. Beståndet visar sig omfatta möjligen trettiofyra eller åtminstone tjugosex volymer, alltså en samling av för sin tid imponerande omfång, och vittnar om mångsidiga litterära och vetenskapliga intressen. Utom liturgiska och kanoniska handböcker, evangelietexterna och ordensregeln hade Siwardus diverse teologiska, filosofiska, naturvetenskapliga och medicinska arbeten men även kristen och profan poesi. Av antika författare förekommer verk av Platon och Horatius. Kronologiskt är det enligt Kleberg knappast något som hindrar, att boksamlingen i sin helhet medförts från Uppsala, men den kan givetvis helt eller delvis ha förvärvats senare. Det svagast underbyggda i denna lärda undersökning är sålunda titeln "Medeltida Uppsalabibliotek".

Hans Gillingstam

Lars Hierta i helfigur

Fil. dr Leif Kihlbergs båda tidigare stora arbeten, tryckta under 1960-talet, om resp. Dagens Nyheter och Karl Staaff rör sig båda på 1800-talets slut och 1900-talets början. Med sin monografi (Bonniers 1968; 303 s.; ill.; pris inb. 57: 50) *Lars Hierta i helfigur* har Kihlberg inmutat så gott som hela 1800-talet och anknyter ämnesmässigt väl till de tidigare böckerna — tidningsvärlden och en stor liberal politiker. Mycket har skrivits om Hierta men ingenting så genomfört och samlat. Betoningen ligger på "helfigur". Mångsidigt intresserad, mångsidigt verksam men med en enhetlig pregnan personlighet är han idealämnet för en biografi. Dessutom framstår han, förföljd och hatad av många i sin samtid, för vår tid som framsynt och sympatisk. Många av de reformer han i ungdomen kämpade för hann att genomföras under hans livstid. Ekonomiskt lyckades han väl. Han var en framgångsman men utan en sådans åthävor. Tiden var föroskarisk; han bar 1700-talsfrisinet vidare men berikat med 1800-talssinet för hem och familj. Kihlberg har givetvis fattat sympati för denna dynamiska, intelligenta och varm hjärtade person och förmedlar mycket starkt denna känsla till läsaren.

Förutom Hiertas egna biografiska anteckningar för Biografiskt lexikon 1863 finns ett relativt rikligt arkivmaterial till belysning av personligheten och politikern i Hiertaarkivet med över 700 brev till honom och drygt 500 originalbrev från honom. Familjekorrespondensen är vidlyftig och givande, trots dottern Annas omsorger långt efter Hiertas död med att bränna, klippa bort eller stryka över allt som kunde grumla intrycket av honom som idealgestalt och renlevnadsman. Viktiga politiska brevsviter finns bevarade till främst författaren C. A. Adlersparre ("Albano"), biskop J. H. Thoman-der och till tidningsmännen S. A. Hedlund och Fredrik Borg, alla Hiertas personliga vänner.

Det är, påpekar Kihlberg, lättare att se karakteristiska drag hos Hierta som han lever och lär än att närmare fastställa hur hans förmögenhet byggts upp. Inlednings- och avslutningskedena är bäst belysta. Kihlberg har dock ur affärskorrespondens från olika håll (t. ex. Wærnska saml. i GLA, Merloarkivet vid Sundsvall, Sandvikens järnverks arkiv och Munksjö bruks arkiv) lyckats ge en bild av Hiertas mångfrestande initiativ, hans aptit på tekniska nyheter, hans ännu på gamla dar oanfrätta "förtröstan till den privata företagsamhetens möjligheter", och hans vilja att ta risker och stödja nya lovande idéer. Han visste att välja goda medarbetare och stämmer själv in på den idealiske företagare han redan 1836 skildrade i Aftonbladet som hade "den sällsynta förmågan att förena det nyttiga och goda med det vinstgivande".

I kapitlet "I hemmet och vänkretsen" ger Kihlberg en utomordentligt levande karakteristik av Hiertas personlighet. De inre och yttre dragen stämmer: en verklighets- och handlingsmänniska, en lång, mager, rödhårig, livlig person, ständigt på språng. "När han sitter, sitter han som på nålar, det är som blott ett enda hår i världen besvärade honom och det är vilan", säger Blanche 1863. "Din skötesynd är att du sköter så mycket" anmärker vännen Thomander i ett brev. Hierta reflekterar själv över ämnet i några anteckningar från 1840-talet: "handlingen sitt eget mål och sällheten att fatta ögonblicket i flykten och göra därav allt vad vi kunna". Han talar också om det egna "barnasinet", har ett lekande lynne och en nyfikenhet på allt nytt. Han trivs med konstnärsumgänge, var som ung en uppskattad sällskapsbroder, intresserar sig mycket för ungdom och kunde ge sig tid att skriva anspråkslösa verser till barnens tableaux vivants.

Hos sin hustru fann Hierta alltid ett lojalt stöd, och han värdesatte högt hennes många förträffliga egenskaper. Hans sex döttrar dyrkade honom. En dotter från en föräktenskaplig förbindelse växte upp i hemmet, och även hans son med den vackra, begåvade Wendela Hebbe bodde tidvis hos Hiertas. Därutöver räckte hans intresse och omsorger till också för fru Hebbes tre döttrar i hennes gifte. Sonen Edward Faustman var väl egentligen den som han hade sämst hand med. Han var begåvad men blev bortskämd och håglös. Det långvariga förhållandet till Wendela och umgänget med den konstnärliga och intellektuella kretsen kring henne var en stor sorg för hustrun. Hierta talade uppriktigt med henne om denna böjelse som han inte kunde ge upp. Han lyckades dela sin lediga tid mellan de två miljöerna och de båda barnkullarna.

På sig själv såg Hierta utan självöverskattning. Han ansåg sig inte vara något snille men var väl medveten om sin duglighet. Sin egen stilistiska förmåga satte han inte så högt. Att skaffa pålitliga upplysningar var för honom som journalist viktigare än att polera på formen.

Genom Hiertas mångsidiga verksamhet och betydelsefulla insatser på en rad områden ger en stor monografi, som den Kihlberg presenterar, en inblick i epokens alla väsentligaste humanitära och liberala strävanden. Det sjuder av mångsidigt kulturellt, politiskt och ekonomiskt liv kring Hiertagestalten.

Birgitta Lager-Kromnow

”Reformivrare och världsfrälsare”. *Fredrika Bremer i ny belysning*

Gunnar Qvist, *Fredrika Bremer och kvinnans emancipation. Opinionshistoriska studier* (Scandinavian university books 1969; 296 s.)

Gunnar Qvist, som tidigare disputerat på kvinnofrågan i Sverige 1809—46, har gjort en omsorgsfull och intressant studie av Fredrika Bremers emancipationsidéer, som de framkommer i hennes böcker och brev. Författarens avsikt har varit att kartlägga, i vilken utsträckning Fredrika Bremer med sina verk påverkade den allmänna opinionen och om hon på något sätt bidrog till de stora reformer i fråga om kvinnans ställning som genomfördes kring mitten av 1800-talet. Han vill också visa Fredrika Bremers utveckling i synen på kvinnofrågorna, vad hon avsåg med sina verk och hur hon själv uppfattade resultatet av sitt arbete.

Qvist visar att Fredrika Bremer redan i sina tidigare romaner från 20- och 30-talen berör vissa av kvinnofrågorna. Bl. a. tar hon i flera romaner upp kvinnans rättslöshet vid val av make; giftomannainstitutionen hindrade henne att välja fritt. Men i de tidigare romanerna får kvinnan ofta offra sig för familjen och hemmet, och även de mest upproriska och självständiga unga kvinnor böjer sig i ödmjukhet inför plikten. Qvist påvisar en ambivalens hos författarinnan, som tar sig uttryck i att hon trots stark indignation mot samhällets förtryck av kvinnan ändå manar denna till ödmjukhet och underkastelse. Genom hela hennes författarskap går en tro på kvinnans speciella kallelse, som hon uppfattar som gudomligt inspirerad. Moderligheten är det skönaste i denna kallelse, men hon vidgar denna till att innefatta kvinnans vårdande och fostrande gärning överhuvudtaget. Hon anser att de flesta yrken har en kvinnlig sida, och från den utgångspunkten hävdar hon kvinnans rätt till många yrken, som hon dittills varit utestängd från.

Gunnar Qvist har också undersökt den dåtida pressens reaktion på Fredrika Bremers tidigare produktion, och han visar, att recensenterna överhuvudtaget inte märkte inslagen av emancipationsdebatt i de tidigare romanerna utan uppfattade författarinnan som en oskuldsfull idylliker.

I Fredrika Bremers romaner och brev från 40-talet börjar hon visa större intresse för kvinnans självständighet. Framför allt framhåller hon, hur kvinnans moderlighet gör henne lämplig för vårdande, fostrande och sociala insatser. Så småningom växer denna uppfattning till ett tema om kvinnans stora världsfrälsargärning, som enligt Qvist blir genomgående i Fredrika Bremers fortsatta författarskap.

Hon reser 1849 till Amerika för att där studera ett samhälle som hon tror kan bli ett mönster för den gamla världen, även i fråga om kvinnans ställning. I Amerika var emancipationsdebatten vid denna tid mer avancerad, inte minst bland kväkarna, och för Fredrika Bremer blir Amerikaresan en vändpunkt. Qvist framhåller dock, att författarinnans utgångspunkt för kvinnans frigörelse är och förblir en annan än den amerikanska: hon tror alltjämt på kvinnans gudagivna kallelse, medan man i Amerika baserar sina emancipationskrav på frihetsdeklarationen och kravet på jämlikhet. Fredrika Bremer anser dock, att kvinnans frälsargärning kan genomföras först

när hon i samhället blivit mannens jämlike.

Största delen av sitt arbete ägnar Qvist åt idéromanen *Hertha*, som utkom 1856. Det har länge ansetts helt klart, att *Hertha* skulle haft ett direkt inflytande på lagändringen 1858, då kvinnan fick möjlighet att bli myndig. Qvist leder dock i bevis, att någon sådan påverkan i varje fall inte är otvetydig. Myndighetsfrågan hade redan länge diskuterats, när romanen kom ut, och Qvist vill göra gällande, att den stod inför en nära förestående lösning, som inte påverkades av romanen. *Hertha* innehåller inget principiellt nytt, framhåller han, men nytt var att i romanform försöka påverka opinionen i kvinnofrågan, och romanen äger en ovanligt stark lidelse och ett starkt engagemang.

Romanen ledde till en livlig tidningsdebatt. Enligt Qvist rådde bland tidningsskribenterna inte någon som helst oenighet om myndighetskravet: alla var ense om att det var hög tid för denna reform. Fredrika Bremers uppfattning om kvinnans egenart och frälsarkallelse och kravet på fullständig jämlikhet med mannen väckte dock opposition. Qvist vill således göra gällande att författarinnan var för sent ute för att väcka opinion i myndighetsfrågan. Såväl opinionen som riksdagen var redan vunnna för en sådan reform. Fredrika Bremer kämpade också mot giftomännainstitutionen, men här blev det ingen lagändring vid denna tidpunkt. Qvist vill dock inte fränkna romanen egenskapen av programskrift, som stimulerade till livlig debatt och utmanade en konservativ opinion.

Författarinnan uppfattade emellertid själv romanen *Hertha* som en bidragande orsak till myndighetsreformen, och enligt Qvist var det hon själv och hennes vänner som påbörjade den mytbildning som alltsedan dess funnits rörande romanens politiska betydelse. Så sent som i Svensk uppslagsbok 1950 tar man för givet, att myndighetsreformen varit ett resultat av *Hertha*-debatten.

Qvist analyserar också Fredrika Bremers uppfattning om negerfrågan, som hon studerade med stort intresse under sitt Amerikabesök. Författarinnan är motståndare till slavinstitutionen, men i hennes övertygelse om en gudomlig världsordning ingår också en uppfattning om en raslig hierarki, där den vita rasen givetvis är den härskande. Hennes mer radikala amerikanska vänner blev besvikna på henne. Fredrika Bremers idé om kvinnans moderlighet kommer in också i detta sammanhang; hon menar, att den amerikanska kvinnan har som sin särskilda uppgift att kämpa för negrens frigörelse genom kärleksfullt och kristligt uppfostringsarbete bland dessa.

Sammanfattningsvis framhåller Gunnar Qvist, att man ej kan påvisa något direkt inflytande från Fredrika Bremer på reformerna. Hennes betydelse för den allmänna opinionen i kvinnofrågan är svårgripbar. Han menar dock, att hon hör till pionjerna inför emancipationens senare fas. Hennes emancipationsidéer har var för sig ingen originalitet, enligt Qvists mening, men den komposition av idéer som hon åstadkommit utgör en vision som hon är ensam om, en vision av en värld, där kvinnan är en slags frälsargestalt, som skall åstadkomma ett nytt paradiset på jorden.

Det är en fängslande skildring av Fredrika Bremers utveckling som Gunnar Qvist ger och en intressant analys av hennes verk, framför allt av

Hertha, som intensivast levat kvar för eftervärlden.

Författaren har skarpt kritiserats i tidskriften Hertha och har bl. a. beskyllts för misogyni och ironisk inställning till Fredrika Bremer. Jag kan inte finna, att dessa beskyllningar är rättvisa. Tvärtom synes Qvist hysa stor beundran för författarinnans dynamiska begåvning och lidelsefulla engagemang i tidens frågor. Som läsare av Qvists studie blir man starkt fånglad av den storartade gestalten. Samtidigt har en nutidsmänniska givetvis svårt att förstå Fredrika Bremers övertygelse om kvinnans världsfrälsarkallelse och hennes förvisning om att hon själv hade gudomligt mandat att fostra kvinnorna till medvetande om denna stora kallelse. Gunnar Qvist har givit ett mycket värdefullt bidrag till bilden av Fredrika Bremer och till den svenska kvinnohistorien.

Boken har en omfattande käll- och litteraturförteckning och personregister.
Gudrun Wendel

Målaren Geskel Saloman

När konstnären Geskel Saloman dog 1902 tillvaratogs hans efterlämnade papper och skisser av hans familj. Med ledning av dessa och Salomans döttrars muntliga berättelser om fadern har konstnärens dotterdotter Olga Raphael utarbetat en biografi över morfadern, *En målares väg. En krönika om Geskel Saloman 1821—1902* (Natur och Kultur 1965; 197 s.). Boken har inte bara blivit en konstnärsbiografi utan är också en familjekrönika och en kulturhistorisk skildring av miljön kring några judiska familjer i Göteborg under 1800-talets senare hälft.

Geskel Saloman föddes i Tönder i Danmark. Fadern var köpman men saknade sinne för ekonomi. Han var däremot mycket musikalisk. När affärerna misslyckades för honom, flyttade familjen till Köpenhamn, där fadern blev kantor i synagogan. Alla barnen visade ett starkt intresse för musik; en bror till Geskel blev kompositör och gifte sig senare med den firade sångerskan Henriette Nissen. Själv hade han större intresse för teckning och målning, men även han deltog i körsången i synagogan för att få i hop pengar till familjen. Han hade 1837 börjat få undervisning i frihandsteckning vid akademien i Köpenhamn, där han undervisades av den danska guldålderns främsta konstnärer, bl. a. C. W. Eckersberg. För konstnärens utveckling under lärlingsåren redogör Olga Raphael insiktsfullt och gör fina analyser av hans tidiga målningar.

Mer av en slump kom Geskel Saloman till Göteborg. Brodern skulle gifta sig med Henriette Nissen, som hade sin familj i Göteborg, och de ville att Geskel skulle vara med på bröllopet. Han kom dit och stannade sedan där i många år. Han fick bo hos sin brors svåger Nathan Gumpert och kom genom denne i kontakt med den mycket bildade judiska kretsen i Göteborg, främst med familjerna Magnus och Jacobson. Konstintresset i kretsen var stort, och han fick flera beställningar på porträtt. Han fäste sig såsmåningom vid konstmecenaten Morris Jacobsons och hans hustru Rachel Magnus' äldsta dotter, Ida. Morris Jacobson motsatte sig inte giftermålet men vill pröva de ungas känslor. Han ansåg också, att Geskel behövde studera

mer för att bli en fulländad porträttör och skickade därför sin blivande svärson till Paris.

Under Geskel Salomans vistelse i Paris utspann sig en lång brevväxling mellan honom och Ida. Olga Raphael har valt ut representativa delar av denna brevväxling som mycket klart visar Geskel Salomans utveckling och hans inställning till sitt måleri. Han berättar för Ida om sina planerade målningar och ger sig in på konstteoretiska resonemang. Det som frapperar är hur väl insatt göteborgsflickan är i tidens strömningar. Han studerade i Paris för Th. Couture, och han bortarbetade de maner han fått under sin danska skolning. Där hade han fått lära sig att måla efter naturen, utarbeta stoffer. Av Couture fick han lära sig ett mer idealistiskt framställnings-sätt. Ida Jacobson var rädd att Geskel skulle fastna i den franska naturalismen, men han lugnade henne: "Couture sade till sin elev: 'Konsten är icke att efterhärma naturen, ty då vore daguerrotypien det största konstverk. Konsten är något helt annat'. Detta är ofta sagt, men det är skönt att höra det av en aktad lärare." Ida inleder sina brev till fästmannen med religiösa och filosofiska betraktelser, därefter redogör hon för vad som inträffat i Göteborg. Hon träffade där bl. a. S. A. Hedlund, som hon beundrade mycket.

Geskel Saloman och Ida Jacobson gifte sig 1855. De nygifta vistades en tid på den franska landsbygden, där Saloman fick intresse för genrebilder och landskap. De återvände till Göteborg, och han fortsatte att porträttera den burgna judiska kretsen, vilket nu blev ekonomiskt mycket gynnsamt för honom. Han målade också den bohuslänska skärgården, som senare skulle bli ett huvudmotiv för många konstnärer.

Ida Saloman insjuknade i lungdot och familjen begav sig ifrån Sverige, för att hon skulle få leva i ett gynnsammare klimat. De kom till Alger, där Geskel Saloman kom i kontakt med exotiska motiv som avsätter sig i hans måleri. Hustrun blev dock inte bättre av vistelsen. Familjen återvände till Göteborg, där hon avled. Saloman öppnade ritskola och blev ansedd som en av de främsta i det göteborgska konstlivet. När han med sina döttrar 1871 flyttade från Göteborg till Stockholm, blev han hyllad som den som hade väckt det sovande Göteborgs konstintresse.

Saloman kom i Stockholm i kontakt med konstlivet kring akademien, Konstnärsförbundet och Svenska konstnärers förening. Han var ganska konservativ och tog avstånd från opponenter och Konstnärsförbundet. Olga Raphaels skildring av konstlivet i Stockholm är tunn; hon verkar mycket mer hemtam med de göteborgska kretsarna. Hon skildrar dock sin morfar under de sista åren på ett intimt sätt, hans tilltagande inbundenhet och intresse för de judiska ceremonierna. När han dog 1902, var han 81 år och hade ett utseende som en patriark.

Olga Raphael gör känsliga analyser av skilda målningar och har plockat fram material som belyser historien kring målningarnas tillkomst. Detta och de personliga skildringarna kring konstnären och den miljö som omgav honom gör helhetsbilden levande. Boken är lätt att orientera sig i med personregister och en katalog över Geskel Salomans verk. En släkttavla över familjerna Magnus, Jacobson och Saloman kompletterar boken.

Barbro Schaffer

Gustaf Mannerheim 1918 och 1919

Stig Jägerskiöld, *Gustaf Mannerheim 1918* (Bonniers 1967; 411 s.; 69 kr.); *Riksföreståndaren 1919* (Bonniers 1969; 335 s.; 63 kr.).

Stig Jägerskiölds två böcker om Mannerheim 1918—1919 är en lika förnämlig forskningsinsats som fängslade läsning. Bakomliggande arkivforskningar i Finland, i Sverige, i USA, i England och i andra länder, i privata samlingar som i ministeriers och andra myndigheters arkiv, är utomordentliga, beläsenheten imponerande. Framställningen är säker och välkomponerad, och Mannerheim tecknas hela tiden i klar relief mot sin samtida inrikes- och storpolitiska bakgrund.

1918 års krig i Finland sågs decennierna närmast därefter övervägande som ett frihetskrig, på senare tid har beteckningen inbördeskrig blivit vanligare. Jägerskiöld beaktar båda dessa perspektiv och tecknar instruktivt förutsättningar och förlopp; han får även tillfälle att kritiskt bedöma Sveriges politik denna tid, främst givetvis Ålandsexpeditionen i februari 1918. Mannerheims enastående ledaregenskaper är redan skildrade i många arbeten. Jägerskiöld framhåller dem självfallet men understryker på samma gång hans målmedvetna strävan att förena militära och politiska målsättningar. Finland borde befrias med egna krafter, utan utländsk intervention, även om utifrån måste hämtas specialister, krigsmateriel och andra förnödenheter; kunde regeringen få kontroll över landet med egna medel skulle senare den inre försoningen och stabiliseringen underlättas och på samma gång risken att dras in i stormakternas konflikter minskas. Denna strävan motiverade den forcerade och kostsamma offensiven mot Tammerfors mars—april — Finlands nya armé måste visa att den på egen hand, utan att vänta på tysk hjälp, kunde vinna en avgörande drabbning. Samma grundtanke inspirerade senare den stora segerparaden i Helsingfors i maj — de egna trupperna behövde denna manifestation, Finland och dess huvudstad denna erinran om vilka krafter som faktiskt vunnit kriget, även om nu tyska styrkor befriat Helsingfors och sydvästra Finland. Ytterligare låg denna strävan bakom Mannerheims planer för arméns vidare utbyggnad, efter egna grundritningar och med stor hänsyn till inhemska traditioner.

Här skilde sig definitivt regeringen och Mannerheim. Regeringen ville ge Tyskland den yttersta kontrollen över den egna armén och förbigick i underhandlingar härom med den tyska expeditionskårens befälhavare general von der Goltz inhonnet sin egen överbefälhavare, som när han ställdes inför fait accompli omgående nedlade sitt befäl och lämnade sitt land. Men redan på relativt kort tid slog denna satsning på Tyskland (bakom vilken återfanns bland andra dåvarande statsministern Paasikivi, tidigare och senare bestämd företrädare för en anpassningspolitik gentemot stormakten i öster, 1918 lika bestämd företrädare för en fullständig tyskorientering) alldeles fel i och med Tysklands nederlag på hösten. Mannerheims tvivel på Tysklands slutseger och önskan om anknytningar till västmakterna visade sig vara riktigare. Strax före årsskiftet återkallades han från uppehåll i London och Paris, där han snabbt etablerat goda kontakter med därvarande utrikesledningar, till Helsingfors för att som riksföreståndare överta Finlands ledning.

Mannerheim förväntades på sin nya post föra sitt land in på säkrare utrikes- och inrikespolitisk mark. När han på sommaren 1919, efter sju månader, lämnade den, var också Finland i en vida stabilare situation än när han tillträdde. Med västmakterna hade reguljära förbindelser upptagits, den tyska orienteringen hade smidigt avvecklats, försvarsmakten börjat byggas ut i egen regi, nyval hållits och socialdemokraterna återvänt till politiken, en ny republikansk författning antagits och den förste presidenten valts. För denna lyckliga utveckling hade i många stycken Mannerheims insatser varit avgörande, och hans prestige och ställning i landet var enastående. President blev han ändå inte; han hade ingen tillräckligt stark förankring hos de borgerliga partierna, och socialdemokraterna, som i honom såg sin främste motståndare 1918, motsatte sig envetet hans val. Efter resultatlösa förhandlingar om en utnämning till överbefälhavare lämnade han på hösten 1919 Finland efter att för andra gången på två år utslagsgivande ha ingripit i dess öden.

Förhandlingarna mellan Mannerheim och den nye presidenten Ståhlberg samt regeringen om överbefälhavarposten strandade framför allt på motsättningar om Finlands ryska politik. Mannerheim förordade en expedition mot Petrograd i samverkan med vitryssar och västmakter, medan president och regering fann generalen alltför äventyrlig. Interventionstanken var då ingalunda ny hos Mannerheim, han hade den sedan länge aktuell och hade vid olika tidpunkter, främst i juli alldeles före presidentvalet, varit benägen för aktion. Planerna på att störta Lenins välde och i gengäld från en ny vitrysk regering erhålla säkra garantier för fortsatt finsk självständighet ävensom viss territoriell kompensation ter sig ur senare perspektiv mer häpnadsväckande än de 1919 var: den sovjetiska regimen satt ännu löst, samtidigt som den på många håll i de nyss friblivna randstaterna bedömdes vara en konstant fara, och vitryska trupper behärskade stora delar av det gamla tsarriket samtidigt som flera ledande västmaktspolitiker var angelägna om intervention. Även om man tvekar om Mannerheims vittsyftande ryska ambitioner kunnat genomföras, är det utomordentligt intressant att se dem kartlagda; de togs ändå på allvar i tidens storpolitik.

Mannerheims insatser 1918—1919 torde kunna sägas sakna motstycke i Norden sedan en annan framstående och utifrån kommande militärs och världsmans, marskalk Bernadottes, första år som kronprins i Sverige drygt ett sekel tidigare. Målmedveten och smidig, handlingskraftig och förhandlingsskicklig, krigsledare och kavaljer, dominerade Mannerheim inom kort den finska politiska scen, där han alldeles nyss trätt in, och förvärvade snabbt en internationell ställning. Djärvt styrde han mot höga mål också från svåra och ogynnsamma lägen: mot regeringens seger över rebellerna på egen hand, fastän ingen organiserad krigsmakt fanns, mot militär samverkan med Sverige till Ålands försvar trots bittra motsättningar om ögruppen mellan Stockholm och Helsingfors, mot intervention i Ryssland, medan ännu såren efter ett uppsplitande inhemskt krig var öppna och alldeles efter ett eget förlorat presidentval. För politiker i ett just självständigt litet land var det väl inte så alldeles lätt att underordna sig en så risktagande och vittsyftande ledare; man var i Helsingfors inte van att tänka i petersburgska dimensioner.

Mannerheim var förfaren i att lägga saker och ting till rätta. Nog skulle emellanåt en mer ingående och kritisk prövning av hans åtgöranden varit motiverad, hans dagorder och deklamationer kunnat hårdare granskas, mörkare konturer bort övervägas. Men i det väsentliga torde ändå Jägerskiölds teckning av generalen och riksföreståndaren Mannerheim 1918—1919 ha goda utsikter att stå sig, samtidigt som den på många punkter kastar klarare ljus över händelserna dessa omvälvande år och ger nya perspektiv på deras bedömning.

Man vill livligt hoppas att denna så stort upplagda och så väl genomförda levnadsteckning över en verkligen fascinerande och betydande person kommer att fullföljas efter hittillsvarande linjer.

W. M. Carlgren

Bengt Lidforss i helfigur

Att ge en bild av en så komplicerad natur som Lidforss', svärfångad inte minst på grund av de olika roller han ofta iklädde sig, kräver en stor arbetsinsats. Tar man hänsyn till den legendflora som omvärvde honom och till den mängd skiftande bilder av honom som givits — ofta har han också stått modell för personer i svensk skönlitteratur — krävs även en ovanligt stor beläsenhet, varför uppgiften ter sig utomordentligt svår. Den kände kulturskribenten Nils Beyer har likväl vågat sig på ett sådant försök genom sin bok *Bengt Lidforss. En levnadsteckning* (Norstedts 1968; 460 s.).

Författaren som nalkats sitt föremål med pietet och varsam hand erkänner med rätta, att Lidforss är alltför komplicerad för att helt låta sig fångas. Denne var på en gång snillrik forskare, skönhetsdyrkare och intelligensaristokrat, djärv stridsman och socialistisk agitator, syfilitisk och stundom nersupen bohem, ungdomens förförare och fruktad rabulist, allt i en och samma person. Som växtfysiolog och ärftlighetsforskare hade han europeiskt anseende. Han var den förste akademiske läraren i Sverige, som öppet anslöt sig till socialdemokratin, och från konservativt och kyrkligt håll var han avskydd och fruktad. En så mångsidig personlighet måste med nödvändighet inbjuda till vitt skilda värderingar och omdömen, beroende på från vilket håll man betraktar honom. Det är en av författarens stora förtjänster, att han med sin bok lyckats röja upp bland en mängd vanföreställningar, legender och halvsanningar och kunnat ge en övertygande bild av detta i förtid bortgångna geni. Beyer har haft tillgång till otryckt material som inte tidigare varit tillgängligt, framför allt bevarade rester av familjekorrespondensen. Detta har bidragit till att han kunnat ge en mycket nyanterad bild av Bengt Lidforss också som människa.

Bengt Lidforss växte upp i en urpräglad borgerlig miljö, där den kole-riske fadern, Edvard Lidforss, språkforskare och känd Dante- och Cervantesöversättare, med gammaldags uppfostringsprinciper och förmyndarementalitet dominerade hemmet. Modern förefaller ha varit mild men också reserverad och otillgänglig. Redan från barndomen kan man skönja den klivenhet i sonens personlighet som skulle bli så framträdande hos den vuxne Bengt Lidforss. Hemmet var gudfruktigt, religionen var där en realitet. Som

barn var Lidforss djupt religiös, men i samband med konfirmationsundervisningen genomgick han en häftig religiös kris. Hans bibeltro rubbades också genom läsning av rationalismens och positivismens lärofäder, och han kom att anse, att de kristna dogmerna fördunklade den fria tanken. Enbart bekantskapen med Darwins och Spencers verk ger ändå inte hela förklaringen till intensiteten och lidelsen i Lidforss' senare så bekanta kamp mot kristendom och prästerskap. Författaren har säkert rätt i påståendet att detta hat kan förstås enbart mot bakgrund av hans tidigare så starka religiösa övertygelse. En konflikt mellan tro och vetande hade uppstått och följderna av denna blev en besvikelse som efter upptäckten av Darwins vederläggande av bibeln sedan övergick i hat. Såren läktes aldrig efter denna chock. Lidforss' angrepp på kristendomen fick sedan sin näring ur hans eget trosbehov, vilket han upplevde som mycket starkare än det, som han fann hos kristendomens officiella företrädare. Materialist var han aldrig; striden mot kristendomen rörde knappast denna i och för sig, utan var i främsta rummet en fråga om kravet på forskningens frihet.

Lidforss' politiska utveckling till socialist diskuteras ingående i boken. Man har tidigare gjort gällande, att det varit hans upplevelser av den sociala nöden och av de existerande klassmotsättningarna som gjorde honom till socialdemokrat. Detta avvisar nu Beyer på ett övertygande sätt. Det var sålunda inte politiska skäl som drev honom till att knyta kontakter med arbetarpressen; sina bästa artiklar, resebrev från Tyskland, publicerade han till en början i Dagens Nyheter. I hans berlinjournalistik framträder dock vissa tecken på sympatier för socialdemokratin. När han 1889 inledde sitt medarbetarskap i tidningen Arbetet i Malmö, var troligen orsaken härtill penningbrist, och under de första åren där finner man i hans artiklar inte heller något tecken på socialistisk övertygelse. Dessa synes snarare vara skrivna för studenterna i Lund än för arbetarna i Malmö. Möjligen kan hans personliga bekantskap med Axel Danielsson i någon mån ha bidragit till hans politiska orientering liksom hans förakt för ett småskuret akademiskt liv och hans behov att fly detta för att vara anonym bland mera okonstlade människor. Utslagsgivande för hans steg in i arbetarrörelsen blev rösträttsstriden våren 1902, även om hans socialistiska övertygelse ännu var tämligen platonisk. I sept. s. å. begärde han sitt inträde i Lunds arbetarkommun, men inte ens detta beslut dikterades av någon socialistisk eller demokratisk jämlikhetstanke. Därtill var Lidforss alltför utpräglad intelligensaristokrat med ett slags romantisk geni- och hjältedyrkan; symptomatiskt är att han på sitt skrivbord hade ett porträtt av Bismarck. Om man ens kan tala om något socialt patos för arbetarklassen hos honom, rörde detta huvudsakligen arbetarnas brist på bildningsmöjligheter. Beyer antar (s. 236), att Lidforss blev socialist bl. a. i förhoppning om att, om fattigdomen avskaffades i Sverige, en handfull vetenskapsmän skulle kunna rekryteras också ur arbetarklassen. Kärnan i hans radikalism var framför allt hans kamp mot kristendomen och kyrkan, och i denna kamp mötte han ett gensvar hos den dåtida arbetarrörelsen. Med sin djupa desillusion behövde han för att orka leva vidare också något att slåss för. Räddningen sökte han i den socialdemokratiska rörelsen.

Lidforss' väg till socialismen föranleddes sålunda enligt författaren inte av någon påtaglig politisk övertygelse; den djupaste orsaken till denna utveckling var snarare psykologiskt betingad. Om Lidforss överhuvudtaget läst Marx är väl fortfarande en öppen fråga, men klart är, att någon dogmatisk marxist blev han aldrig. Han var, vilket tidigare Ernst Wigforss och Malte Jacobsson också påpekat, snarare antikapitalist än socialist.

Stort och berättigat utrymme ägnas Lidforss' journalistiska verksamhet. Hans artiklar i *Arbetet* är, till skillnad från så mycken annan dåtida journalistik, ännu i dag fullt läsbara. Författaren har valt att i stor utsträckning citera Lidforss så att dennes karakteristiska polemiska stil, full av konkreta och talande bilder, kommit till sin fulla rätt.

Beyers innehållsrika, lärda och samtidigt så fångslande bok skall här ej tas upp till detaljgranskning, men den inbjuder dock till en del frågor. Någon politiker blev Lidforss aldrig trots sitt politiska och journalistiska engagemang, även om han 1908 av Lunds arbetarkommun tillfrågades om han ville kandidera i riksdagsvalet. Lidforss avböjde, vilket säkerligen var lyckligt. Det måste betraktas som egendomligt, att han inte reagerade nämnvärt i samband med unionskrisen 1905 och att han inte alls uttalade sig under storstrejken 1909 eller mot den patriotiska yra, som slog ut i full blom i samband med pansarbåtsinsamlingen ett par år senare. Författaren ser som en förklaring härtill att Lidforss helst yttrade sig i frågor där inga andra tog till orda (s. 305). Beyer talar i andra sammanhang om Lidforss patriotism (s. 310, 337 f). Kan man inte snarare tänka sig, att det var just hans patriotism, som fick honom att tåga? Det vore överhuvudtaget värdefullt om Lidforss satts in i ett något större politiskt sammanhang än vad som gjorts. Hur reagerade han t. ex. på högerns agitation, i vilken man bl. a. påtalade radikalismens och socialismens negativa attityd till kristendomen? Tillåter materialet inget svar på en sådan fråga, eller förhöll det sig verkligen så, att han teg på denna punkt? Man tycker annars, att han om någon, med sitt intresse för det mesta som rörde kristendomen, skulle ha observerat denna högerns nya taktik i den politiska kampen om den parlamentariska makten. Och hur reagerade t. ex. Branting, när han 1906 förklarar, att det socialdemokratiska partiet inte fick bli ett fritänkarparti, inför Lidforss' fortsatta attacker på kristendomen? Uppfattade han Lidforss som alltför värdefull för partiet, eller var det vänskapen dem emellan och en beundran och respekt hos Branting som gjorde, att Lidforss inte föll i onåd vid en tidpunkt, när socialdemokratin svängde från sin tidigare negativa hållning till kristendomen?

Någon enstaka gång framträder hos författaren en tendens att pressa sitt material väl hårt. Så synes ha skett, när han talar om Lidforss' kärlek till och beundran för fadern och bygger denna nya tes på ett kåseri i *Arbetet* från 1904, i vilken Lidforss relaterar en episod från 1876 (s. 31 f).

En förutsättning för författarens fina skildring av Lidforss har varit hans stora inlevelse i dennes tanke- och föreställningsvärld. Helt ofarlig är väl inte en sådan inlevelse, då risk därmed föreligger att distansen förloras och värderingar övertas från den man biografierar. Så synes ha skett i fråga om författarens omdömen om lundabiskopen Gottfrid Billing. Även om denne

gjorde mycket för att hindra Lidforss' akademiska karriär och motarbetade honom för hans åsikters skull, måste man fråga, om detta berättigar till att tala om "den reaktionäre och härskllystne prelaten" (s. 217) eller om en "grotesk medeltidsfigur" (s. 219) eller till att påstå att Billings predikningar gav uttryck "åt den tjockaste vidskepelse" (s. 287) och innehöll "groteska fänigheter" (s. 422). Att vidare påstå att landets präster "så länge det var förenligt med deras ekonomiska intressen gjorde allt för att hålla" arbetarklassen nere "i andlig och materiell fattigdom" (s. 237) förefaller väl kategoriskt. Under alla omständigheter torde belägg för ett sådant påstående saknas. Författaren blir tendentiös, och här brister det i den i övrigt så nyanserade framställningen. Också författarens slutsats att Lidforss' betydelse som agitator, populärvetenskaplig författare och journalist var minst lika stor som hans betydelse som naturforskare (s. 438) kan te sig frapperande mot bakgrund av hans eget tidigare påpekande, att han lämnat denna sida av Lidforss' verksamhet åt sidan på grund av bristande insikter i ämnet (s. 7). Man får anta att enstaka felaktigheter korrigeras i en senare upplaga av boken, t. ex. uppgiften om att det var den Staaffska regeringen som 1910 utnämnde Lidforss till professor i Uppsala (s. 372) eller påståendet att Knut Wicksell dömdes till fängelse för att ha förnekat jungfru Marias "obefläckade avlelse" (s. 367). Författaren avser i själva verket Jesu övernaturliga avlelse.

De här gjorda kommentarerna påverkar på intet sätt helhetsomdömet om boken. Författaren har med denna mycket välskrivna och fängslande biografi gett den första fullständiga levnadsteckningen av Bengt Lidforss, en för den personhistoriskt och allmänt kulturhistoriskt intresserade självklar läsning. Boken är försedd med litteraturförteckning och personregister.

Göran Wendel

Carl Fleetwoods dagbok

Carl Georgsson Fleetwood, *Från studieår och diplomattjänst*, 1—2 (Norstedts 1968; 1616 s.; ill.), utgiven av dottern Gwendolen Fleetwood tillsammans med Wilhelm Odelberg. — Den omfattar hans dagbok 1879—1891 med ett urval brev och skrifter.

Några uppsatser av Fleetwood har publicerats tidigare, bl. a. i HT 1957 om norska frågan. Dagböckerna refererades utförligt och kommenterades av Einar Hedin i denna tidskrift 1956—59. Fleetwoods anteckningar från åren omkr. 1890, då han hade nått en viss position, ger intressanta inblickar i svensk politik med initierade porträtt av främst periodens tre utrikesministrar, Ehrensvärd, Akerhielm och Lewenhaupt. Per Sundberg har i sin avhandling 1961 om ministärerna Bildt och Akerhielm flitigt utnyttjat Fleetwoods dagbok som komplement till andra källor.

Carl Fleetwood antogs våren 1883 som attaché vid UD. Han avancerade snabbt och blev 1889 vid 30 års ålder kansliråd och chef för departementets politiska avdelning. Kabinettssekreterareposten låg inom räckhåll för honom, när han 1892 avled i sviterna av en lunginflammation.

Sveriges förhållande till Norge och unionsfrågan sysselsatte Fleetwood

en hel del. Han avfärdade professor Alins s. k. lydrikesteori som det akademiska påhitt den var. Samtidigt var han emot vidare eftergifter från svensk sida och ville sätta hårt för att åstadkomma en allmän revision av unionen på likställighetens grund. En ståndpunkt som den här tiden omfattades också av bl. a. kronprins Gustaf men som knappast var praktisk politik.

Den attityd av nedlåtenhet och förakt som från svensk sida ofta visades norrmännen både i Kristiania och Stockholm och som i så hög grad bidrog till att bygga under missnöjet i Norge med unionen belyses rätt väl i Fleetwoods dagböcker. Han kunde tycka synd om norrmännen men delade på det hela taget omgivningens fördomar och bidrog ibland med egna reflexioner om de norska brödernas brist på *savoir vivre*.

Fleetwood drömde om att få spela en avgörande politisk roll, men möjligheterna härför var inte så stora, åtminstone inte inom svensk utrikesförvaltning. Han vann emellertid uppskattning som skicklig administratör och för sin stora arbetskapacitet. Han var säkert också ovanligt väl orienterad och beläst företrädesvis i ekonomi, statsvetenskap och historia.

Fleetwoods dagböcker från tidigare år innehåller helt naturligt inte så mycket politiskt stoff av intresse. Men skildringen från Uppsala under studenttiden och av 1880-talets Stockholmslivet ger åtskillig närliggande information och har värde som samhällsteckning.

Dagböckernas lika välformulerade som skarpa omdömen om personer och förhållanden kan verka bestickande men får naturligt nog inte tillmätas alltför högt vitsord. Det rör sig ofta om ganska ytliga intryck från baler och middagar, uppvaktningar och andra liknande sammanhang. Det visar sig också att Fleetwood, när han närmare lärde känna en person, inte sällan ändrade uppfattning. Hans far var chef för Bohusläns regemente och hade varit kabinettskammarherre hos Karl XV. I mer än ett avseende var nog Fleetwood påverkad av uppfattningen hemma. Den reflekteras säkert i en genomgående kritisk inställning till Oscar II och t. ex. i utfallen mot Sven Lagerberg.

Brännvinskingen L. O. Smiths trassliga spanska affärer tog mycket av Fleetwoods tid i anspråk i departementet, och dagböckerna ger åtskilliga bidrag till Smiths biografi. Det är också ganska intressant att hos Fleetwood i ett tidigt skede av karriären möta generationskamraterna Arvid Taube, Carl Bildt och Herman Wrangel och de något äldre kollegerna Alfred Lagerheim och August Gyldenstolpe, samtliga utom Bildt senare utrikesministrar. Det har sagts, att Fleetwood också sannolikt skulle ha nått utrikesministerposten. Själv hade han väl inte funnit jämförelsen i fråga alltför smickrande. Han ansåg sig överlägsen sin omgivning och var det nog också, även om han inte för den skull hade förutsättningar att bli någon Nordens Bismarck eller Cavour.

Fleetwoods dagböcker har framförallt betydande litterära förtjänster. Han tyckte om att skriva och förefaller ha trivts bäst i sällskap med sin dagbok. Han skrev en klar och observant prosa, som verkar mycket litet passé. Framställningen är kryddad med kvicka, ofta lysande formuleringar. Det finns inte ett spår av den prövande retorik och idealism, som man annars

ofta förbinder med det oscariska skedet. Fleetwood betraktade gärna sin omgivning från formella och estetiska utgångspunkter. En så genomförd estetisk syn på människor och förhållanden som hans och så öppet deklarerad torde sakna motsvarighet i varje fall i vår biografiska litteratur.

Bengt Holtze

Minnen från ett oscariskt barndomshem

Annastina Alkman, *När gräset var grönt — Minnen från ett oscariskt barndomshem* (Bonniers 1965; 131 s.; inb. 59:—). Hennes minnen från det gedigna östermalmskhemmet är ljusa; hon återger dem rapsodiskt och med stor glättighet. Fadern, Albert Rydell, var sjökapten och hon omfattar honom med särskild ömhet. Ofta fick hon som barn följa med fadern på resor till Lübeck. Modern var finskfödd, höll sig med ett stort umgänge på Östermalm och på de tyska badorter familjen besökte. Trots att hemmet var ganska konservativt, kämpade föräldrarna för att deras fyra flickor skulle få en grundlig utbildning. Författarinnan blev fil. kand. och journalist vid Dagens Nyheter. Hon gifte sig sedan med huvudredaktören för Göteborgs-Posten Edvard Alkman. Hennes dröm var att bli sångerska, och hon tog lektioner för John Forsell. Kretsen hon berättar om är ganska trång, och hon förhåller sig med ironisk distans till umgängeskretsens pryderi och högdragna religiositet. Hon kom också i kontakt med den unge Per Hallström, Carl David af Wirsén och Frans Hedbergs familj, där pengar alltid saknades.

Den för henne själv mest fruktbara kontakten måste ha varit målarinnan Josabeth Sjöberg som en tid bodde hos hennes farmor. Slakten övertog en del av Josabeth Sjöbergs målningar. Boken är kompletterad med reproduktioner av Annastina Alkmans akvareller, det intressantaste i boken. Hennes manér är naivistiskt liksom Josabeth Sjöbergs. Båda förvränger perspektivet och skildrar gärna interiörerna uppifrån. Annastina Alkman försöker berätta så mycket som möjligt i sina akvareller och fångar ögonblicksbilder med detaljrikedom och humor.

Boken avslutas med en efterskrift av Annastina Alkmans dotter Eva von Zweigbergk, som berättar om hur de fyra sjökaptensdöttrarnas liv gestaltade sig i vuxen ålder.

Barbro Schaffer

Anders Österlings memoarer

Att skriva memoarer förutsätter ett visst intresse för den egna personligheten, påstår Anders Österling i inledningen till memoarboken *Minnets vägar* (Bonniers 1967; 272 s.; ill.). Han anser att han själv saknar detta intresse men fascineras av minnet som sådant, som verklighetens fjärde dimension. Memoarerna påbörjades redan 1949, då författaren ansåg sig pensionsmässig. Anders Österlings liv som diktare är ovanligt långt. Han föddes 1884, debuterade som 19-åring och gav fortfarande 1969 ut en diktsamling.

Han beskriver sin uppväxt i 90-talets Malmö, de svåra skolåren, när han ansågs alltför obegåvad för att sikta på en mogenhetsexamen. När föräldrarna lät honom gå i skola i Lund, förändrades hans liv och, innan han tagit sin examen, var han litteraturrecensent i Svenska Dagbladet. Med tanke på hans ungdom är det inte konstigt, att han kände sig missanpassad i kretsen kring Bengt Lidforss och vid de vilda festerna, som ofta slutade sent på natten i allmän upplösning. Österling var en enstöring, som kände sig generad inför den cyniska samtalstonen mellan Lidforss och Vilhelm Ekelund.

Österling gav sig ut i världen som enslig resenär. Han reste till Tyskland och Paris, upprepade gånger till Italien och fascinerades av det italienska landskapet och renässanskulturen. Han beskriver sina ensamma vandringar och upplevelser. Tyvärr får läsaren veta mycket litet om hur dessa upplevelser präglat hans lyrik.

Studierna fortsatte i Lund. Han skrev en licentiatavhandling och fick en tjänst på universitetsbiblioteket, men han kände att denna verksamhet inte passade honom. När han träffat sin blivande hustru, övergav han det akademiska livet i Lund och flyttade till Stockholm, där han ägnade sig åt litterär journalistik.

Den ensamme melankoliske ynglingen förvandlades till pliktrogen familjefar. Han ansågs tillräckligt balanserad för att redan som 35-åring inväljas i Svenska akademien. Österling ger några glimtar ur akademilivet. Han beskriver Henrik Schück som en mycket kvick man, snabb i repliken och med utpräglad sinne för ekonomi. Den ende i akademikretsen som Österling verkar ha haft svårt att fördra är Heidenstam. Han motiverar det med svårigheten att samarbeta med honom. Heidenstam brydde sig inte heller om att sätta sig in i olika Nobelprisfrågor. Österling berättar några anekdoter om Nobelprisetdelningen, men kommer inte med några sensationella avslöjanden.

Läsaren får bland Österlings vänner möta Fredrik Böök, Christian Günther och Esaias Tegnér d. y. Det är personliga och roande porträtt. Boken hålls i en saklig, något torr ton. Österling har inte mycket till övers för privata utgjutelser och analyser. En större öppenhet hade dock varit intressant, så att läsaren hade fått ett bättre grepp om en lång författarbanas utveckling.

Barbro Schaffer

Anarkist och agitator

C. J. Björklund, *Anarkist och agitator. Memoarer* (Sthlm, Tidens förlag, 1969, 238 s., pris inb. 40:—).

Skriftställaren Carl Johan Björklund föddes 1884 i Uppsala, där han lärde till kakelugnsmakare, en yrkesmässig specialitet som han med tiden kom att utöva under resor och vistelser vida omkring. Sedan han en kortare tid medverkat i Frälsningsarméns ungdomsverksamhet i Uppsala länkades hans ideella intressen över till politiken, och han anslöt sig till den ungsocialistiska rörelsen. Ideologiskt har han sedan dess haft sitt hemvist bland anar-

kisterna, och han kan berätta om ett liv i tjänst hos dessa idéer. Skildringen förs dock ej längre fram i tiden än till första världskrigets slut. Björklund talar med berättigad stolthet om sitt snart utdöda yrke, kakelugnsmakarens. Då han var något mer än 20 år gammal, förde det honom i en ovanlig kontakt. Han fick i uppdrag av sin arbetsgivare att sätta kakelugn på Solliden på Öland. Där observerades han av drottning Viktoria som inlät sig i politiskt samtal med den unge hantverkaren.

Ett särskilt kapitel har Björklund ägnat värpliktsvägraren Rickard Almskoug (1887—1909), antimilitarist och liksom Björklund ungsocialist. För sin vägran dömdes Almskoug till straffarbete. Troligen på grund av vanvård avled han emellertid efter en tid i fängelse. Vid begravningen i hans hemstad Kalmar, som bevittnades av tusentals personer, utbröt oroligheter i samband med att Björklund framträdde och talade. Björklund har varit angelägen om att hålla Almskougs minne levande inom de rörelser där han verkat, och han har långt fram i tiden organiserat minneshögtidligheter.

Till Björklunds andliga fäder räknas Max Stirner och Peter Krapotkin. Björklund har främst varit tidningsman och agitator. Några egna anarkistiska teorier har han inte utbildat. Goda förbindelser synes han emellertid ha upprätthållit med en rad av rörelsens internationella förgrundsfigurer. Till Björklunds vänner bland författare har hört Erik Lindorm, Dan Andersson och Vilhelm Ekelund. År 1909 kom Björklund som elev till Brunnsviks folkhögskola. Där träffade han första gången Dan Andersson som ännu inte varit elev men bodde i närheten och ibland syntes vid skolan. Bekantskapen med Ekelund hänför sig till Björklunds berlintid före första världskriget. I Berlin såväl som senare i Wien försörjde sig Björklund som hantverkare och bedrev samtidigt politisk verksamhet. Den stad där han längst och helst uppehöll sig var Wien. Vistelsen avbröts genom första världskrigets utbrott. Björklund häktades på politiska grunder men förpassades snart ur landet, en förpassning som verkställdes kitsligt och brutalt av de österrikiska myndigheterna. Hans frigivande var ett verk av svenska sändebudet i Wien Joachim Beck-Friis (1861—1939) som Björklund bevarar i tacksamt minne.

Vintern 1918 uppehöll sig Björklund i Petrograd. Därifrån for han till Moskva, och resan utsträcktes även till den ryska landsortsstad, där Krapotkin slagit sig ner vid återkomsten till Ryssland efter sin långa landsflykt. Björklund blev väl mottagen av sin idol bland anarkisterna. Boken mynnar ut i en skildring av den fredsälskande Krapotkins mellanhavanden med en landsman till Björklund, samhällsteoretikern Gustaf Steffen, vilken agiterat för ett svenskt närmande till det krigförande Tyskland. Krapotkin och Steffen hade inlett vänskapliga förbindelser under en gemensam londontid i slutet av 1880-talet. Vid krigsutbrottet 1914 hade de hamnat i skilda läger.

Carl Johan Björklunds liv under den tid som behandlas i memoarerna har varit rikt på yttre händelser. Stilistiskt står den till åren komne författarens skildring emellertid inte på något särskilt högt plan. Han har inte alltid haft de rätta instrumenten i sin hand för att levandegöra de människor han råkat eller de händelser han varit med om. Till boken hör ett personregister.

Ake Lilliestam

Göteborgsminnen

Ernst Jungens minnesbilder *I backspegeln* (Göteborg, Zindermans, 1965, 320 s., pris 39:—, inb. 45:—) ger värdefulla inblickar i det kommunala livet i landets andra stad under ett långt skede.

Jungen är född 1890 och uppvuxen i det halländska kustlandet söder om Falkenberg. Han vinnlägger sig om en noggrann skildring av denna miljö särart, betingad av arbetslivets villkor och traditioner. Den kontrasteras till såväl den närbelägna småstadens som det mera avlägsna halländska inlandets. Jungen betonar överhuvud kontinuiteten i sitt liv. Alltsedan hans tidiga inträde i socialdemokratiska partiorganisationer har han studerat den socialistiska teorin och detta måhända övervägande doktrinhistoriska intresse för socialismen har han bibehållit under hela livet. Redan 1928 framlade han en populär skrift till studiet av socialismen.

Jungen beklädde posten som stadsfullmäktiges ordförande i Göteborg från 1934 ända fram till år 1962. Staden genomgick härunder en betydande utveckling som nödvändiggjorde en effektivisering av den kommunala förvaltningen, varvid Jungen verkade pådrivande. Stadens utsatta läge under andra världskrigets år medförde speciella påfrestningar. Jungen var en av dem som medverkade till att motstå trycket utifrån. Det framgår också att det nordiska biståndet under kriget i honom haft en verksam tillskyndare. Jungens utbildning och verksamhet som skolman har väl medverkat till de omsorger han haft om folkbildningsverksamheten inom sin stad. Hans många representativa uppgifter inom stadsfullmäktiges presidium har inte hindrat honom från att långt fram i tiden göra egna arbetsinsatser inom folkbildningen. Resor i kommunala uppdrag har annars fört honom långt bort, till Ryssland såväl som Amerika.

För Göteborgs högskola och dess bibliotek synes Jungen ha hyst ett alldeles särskilt intresse. Högskolestyrelsen tillhörde han fram till tiden för högskolans ombildning till universitet 1954. Han var även länge ledamot av stadsbibliotekets styrelse. Vid de förhandlingar som föregick bibliotekets övergång i statens ägo företrädde han jämte Curt Weibull, Bertil Thorburn och Gunnar Lindblad stadens intressen. Staten representerades vid förhandlingsbordet av en delegation som leddes av bankinspektören Kurt Wulff. Den statliga myndigheten stötte här ihop med en kommunal självkänsla som grundades på medvetandet om Göteborgs stads mångsidiga kulturella åtaganden. Jungen ger klart tillkänna vad han tycker om regeringsunderhandlarnas uppträdande och har räddat några minnesbilder som går utanför protokollet undan glömskan: "Jag hade tänkt hälsa statens representanter särskilt välkomna och att sedan som honnör åt deras ordförande hemställa, att han måtte leda förhandlingarna. Men Wulff slog sig utan vidare ner på ordförandeposten och började diktera något som vi uppfattade som statens villkor. — Jag tyckte ej om en sådan förhandlingsordning, eftersom vi ju företrädde två i denna fråga likvärdiga parter, och det lät jag förstå." På denna upptakt följde en kort, skarp replikväxling mellan Jungen och Wulff. Förhandlingarna bröts. Sedan någon tid förflutit tog emellertid Wulff initiativet till nya överläggningar. De kunde genomföras

i en mera avspänd anda och en uppgörelse kom till stånd. Från och med 1961 blev biblioteket statligt och namnet ändrades till universitetsbibliotek.

Ett särskilt avsnitt bland minnesbilderna utgöres av några personporträtt av vad Jungen kallar kommunala koryfärer i Göteborg. Bland dem han iakttagit är en av hans företrädare, Herman Lindholm (1875—1955), den förste socialdemokraten på posten som ordförande. Denne var bördig från Malmö och hade efter tiden som vandrande gesäll slagit sig ner i Göteborg. Valen 1922 gav socialdemokratisk majoritet i fullmäktige, men Lindholm stod frivilligt tillbaka under Göteborgsutställningens år, 1923. Industrimannen Axel Carlander återvände då för ett år till posten som fullmäktiges ordförande, vilken han lämnat en del år tidigare. Lindholm trädde till året därpå men drog sig oväntat tillbaka få år senare, vid 51 års ålder. Skälen till tillbakaträdandet är okända för Jungen. Lindholm övergick till att ägna sig åt nöjesfältet Liseberg, vars chef han blev. Jungen ställer frågan om Lindholm "inte borde haft en finare reträttplats efter en så framgångsrik kommunalpolitisk gärning". Enligt Jungen behövde han inte det. "Han byggde upp auktoritet och anseende kring sin nya uppgift. Han såg på nöjeslivet som en viktig samhällelig angelägenhet."

Stort inflytande över det kommunala livet i Göteborg utövades under många år av Axel Dahlström (1880—1947), en stenhuggarson från Bohuslän som själv i yngre år prövat samma yrke. Som det samordnande stadskollegiets ordförande var han mäktigast bland socialdemokratiska kommunalpolitiker. Hans handlande tycks ha varit utpräglat pragmatiskt. Jungen har emellertid varit hemma hos Dahlström och sett dennes bokhyllor som avslöjat att han i yngre år inte saknat intresse för socialismens teori. Dahlströms yttre förefaller väl studerat av Jungen: "Dahlströms typ var en blandning av kroppsarbetare och skrivbordskarl. Gestalten var satt, liksom pressad av hårt arbete, men hans händer var små och verkade opraktiska, som om han aldrig hållit i en stenslägga. Hans sätt att gå, något trippande, var som hos en del intellektuella." Hos Dahlström har han inte funnit några drag av "västsvensk religiositet". Det kan tilläggas att i varje fall kunskapen därom även hos Jungen synes vara begränsad. Schartauanerna betecknas på ett ställe i boken som "högkyrkliga".

En gestalt ur det politiska motståndarlägret som särskilt fånglat Jungen var Ernst August Hedén (1878—1944), chef för Götaverkens varv men också verksam kommunalman vid den tid då näringslivets företrädare i det kommunala livet minskat i antal. Hedén synes ha varit en vinnande personlighet och en god människokännare, egenskaper som han haft bruk för såväl i varvsledningen som i det politiska livet. Som populär person kunde Hedén tillåta sig avsteg från det formella, som inte var möjliga för andra. "Han hade sin plats längst fram i mittraden vid stadsfullmäktiges sammanträden och kom sent någon gång, när ett bolagsmöte eller en stapelavlöpningsmiddag kom emellan. Han kunde då spontant gripa in i debatten och avslutade en gång sitt anförande med att höja sitt vattenglas mot talmannen."

Jungen har skrivit vårdat, han har bemödat sig om att disponera sin framställning samt har försett minnesbilderna med ett innehållsrikt personregister. Han resonerar genomgående klokt och lite torrt. Det är därför

något överraskande att finna att boken avslutas med några sentimentala sidor om författarens känslor vid avgången från den förtroendepost som han beklätt så länge.

Ake Lilliestam

Nanna Svartz' självbiografi

Nanna Svartz, *Steg för steg. En självbiografi* (Bonniers 1968; 257 s.; ill.).

En pigg, gladlynt flicka, dotter till en läroverksadjunkt i latin och en komministerdotter från Roslagen, växte upp i Västerås. Hon kom tidigt i kontakt med sjukdom och död. Av de fyra äldre syskonen som dog, skördade tuberkulosen i varje fall tre, efter vad hon senare förstod. Nanna undrade över svaret, att alla fick det bättre i himlen. Svårast var det att förstå, när det gällde den nyförlovade, vackra system Lisa.

Den livliga sällskapliga skoleleven hade trots familjesorgerna en ljus barndom. Hon säger om sig själv: "Jag har alltid haft ett drag av beskäftighet och velat komma med förslag, inte minst när jag var tillsammans med skolkamraterna." Hennes påhittighet och hennes prat och skämt under lektionerna renderade henne ett sänkt betyg i "ordning och skick", något som fadern-läraren tog oerhört hårt. Sin blivande make träffade hon redan som gymnasist. Hon "väcktes" tidigt för kvinnosaken genom föredrag av Ann Margret Holmgren och framför allt Lydia Wahlström, som inskräpte hos de unga flickorna, att de skulle förvalta sitt pund. Nanna beslöt sig för studentexamen, först med studier som privatist i Västerås, där hon blev skicklig i latin som elev till sin far, och sedan de två avslutande åren som elev vid Lydia Wahlströms skola, Ahlinska i Stockholm. Hon fick lägga manken till för att nå upp till klassens nivå och då, omvittnar hon själv, "började i själva verket den stil, som alltfört har blivit min: att arbeta och åter arbeta i helg och söcken".

Hon beskriver med stor beundran och värme sina lärare genom åren, den klara, kvinnosaksmilitanta Lydia Wahlström och den kvicka, vänliga, eleganta Lisa Klämbom i Ahlinska. Professor Gunnar Forssner, som ledde den kliniska propedeutkursen i Uppsala 1914, betydde mycket för hennes läkarutbildning, en framstående vetenskapsman, rakryggad personlighet och en skicklig diagnostiker ("Den som frågar väl, diagnosticerar väl"). På kursen i invärtes medicin för Israel Holmgren arbetade hon hårt, lyckades väl i tentamen och fick erbjudande om en amanuens tjänst på Serafimerlasarettet till nyåret 1919. Hon blev nu med. lic. och i okt. 1918 gifte hon sig med Nils Malmberg, som också var färdig läkare.

Under Israel Holmgrens chefsskap började hon sitt avhandlingsarbete, som ägnades jäsningsbakterier i tarmarna. För sina illaluktande laborationer fick hon en liten skrubb för sig själv inom sjukhuset. I maj 1927 ägde disputationen rum.

När hennes treårsförordnande som förste underläkare på Serafimerlasarettet skulle utgå årsskiftet 1928—29, tackade hon nej till Israel Holmgrens förslag om förlängning och sa, att hon ville fullfölja en del vetenskapliga

undersökningar. Orsaken var dock främst, att hon väntade sitt första och enda barn. Dottern Gunvor föddes sommaren 1929. Hon ville låta "det hela" vara "en privatsak" i familjen.

Nanna Svartz var snart i full gång med arbetet, bedrev givande reumatologiska forskningar, fick professorsvikariat och tjänst som klinisk laborator. Hon sökte dock en överläkartjänst vid S:t Eriks sjukhus. "Visst var det svårt att lämna gamla, kära Serafen, men vad skulle jag egentligen bli för framtiden, om jag stannade? I alla händelser trodde jag inte på möjligheten att bli klinikchef, särskilt med hänsyn till mitt kön. Ingen kvinna hade ju hittills blivit professor vid ett svenskt statligt universitet med därtill hörande sakkunnighetsförfarande." Den av Nanna Svartz högt värderade och avhållne professor Hans Christian Jacobæus, chef för en av de två medicinska klinikererna på Serafimerlasarettet, ville, att hon skulle överta vakansvikariatet på Holmgrens tjänst. Hon var tveksam, om det var någon idé att ta ett sådant förordnande, men följde Jacobæus' uppmaning: "Ta det i alla fall".

Lika litet som de flesta andra kom Nanna Svartz ifrån den påfrestande kompetenstvisten med de medsökande vid tillsättandet av professuren i invärtes medicin efter Holmgren. Vad som irriterade henne mest i sammanhanget var talet om att hon inte skulle orka därför att hon var kvinna och att hon därför skulle vara olämplig till den ena eller andra uppgiften. Under professorskonkurrensen fick hon skvallervägen höra, att man ansåg det ytterst olämpligt att till en så viktig och krävande tjänst utnämna en kvinna i klimakteriet. En av hennes medsökande hade i Oslo väddjat till nordiska kolleger om hjälp och sagt, att det skulle bli den svenska invärtes medicinens undergång, om hon skulle leda den.

Jacobæus dog strax efter den för Nanna Svartz positiva omröstningen i kollegiet okt. 1937. Israel Holmgren var pensionerad. Hon stod ensam ansvarig för invärtes medicinavdelningarna och kallades samtidigt till arbetsutskottet för uppförande av det nya Karolinska sjukhuset. Hon fick ta nätterna till hjälp för att hinna med arbetet. Hennes framgångar fortsatte, uppdrag av skilda slag lades på henne, men hon skulle på nytt få möta motstånd. Så sent som 1950 cirkulerade en skrivelse i Karolinska institutets lärarkollegium, att hon inte var kompetent att sköta forskningsinstitutet, och antyddes muntligen, att hon skulle ha dubbelförordnanden. Kollegiet tog inte på allvar upp frågan, men själv anser hon sig ha blivit hårdare, mer mistänksam och ojämna till lynnet efter angreppet.

Nanna Svartz' memoarer gör verkligen ett ärligt intryck men är inte av det avslöjande slaget och visar stor respekt för privatlivets helgd. Hon lyckas berätta om sina framgångar utan skryt och återge vad bokiteln vill antyda, den stegvisa växten av uppgifterna, hur det känns att spänna sig inför prestationer som doktorsdisputation, provföreläsningar, kongressföredrag på främmande språk och tacktal vid stora fester, att samtidigt klara av de nya uppgifter som väntade och söka motsvara ställda krav eller kanske främst komma klenrognas onda aningar på skam. Hon säger sig egentligen aldrig ha passat på barriaderna och tycker inte om att tala oförberedd. I de enklaste diskussioner har hon kunnat känna oro för att säga något inadekvat. "För att låta säker och logisk höjer jag då ofta rösten, talar alldeles för hög-

ljutt och i diskanten, använder tillkrånglade uttryck och så vidare." Hon sticker inte under stol med att hon fått arbeta mycket hårt. På hemmafronten hade hon dock alltid idealiska förhållanden med en förstående make och god hjälp inte minst av sin lojala och in i höga ålderdomen arbetsföra mor. Inom arbetet var hon rädd att inte fylla måttet, särskilt efter professorsutnämningen och talet om att hon inte skulle orka sköta en professur på fullgott sätt. Hon anser sig själv överambitiös, hon ville visa sig alltför "duktig" och blev väl talför. Hon hade också inom den kompakta manliga majoriteten inte sällan svårt att vinna gehör för sina förslag. Var de dåligt motiverade? Yrkesmässigt sågs hon trots kamratskapet som "en grupp för sig".

I förhållandet till patienterna, i det personliga umgänget med svenska och utländska kolleger har Nanna Svartz tydligen haft synnerligen positiva erfarenheter eller nämner i varje fall endast sådana. Hon ger ganska utförliga och nyanserade men genomgående ljusa porträtt. Några har nämnts, t. ex. av Forssner, Holmgren och Jacobæus. Därutöver kan nämnas avhållna kolleger från Serafimerlasarettet som Sven Ingvar, Dag Knutson, Mathilda Lundberg, de beundrade kollegerna på Karolinska Gösta Forssell, Einar Key, Viktor Wigert, föregångsgestalten Karolina Widerström, de heroiska patienterna madame Alexandra Kollontay och marskalk Gustaf Mannerheim, de rika och frikostiga systrarna Helga Johansson och Hilda Österman, f. Wessén, som överlämnade 500 000 kr. till en Nanna Svartz-fond och som skänkte henne personligen smycken och möbler. Rader av framstående utländska medicinska forskare presenteras, inte minst judiska, som av nazismen tvingades lämna Europa strax före kriget. Genom livligt och aktivt kongressdeltagande fick hon en vid utländsk vänkrets. Intressant är också hennes redogörelse för sin förfrågan i Moskva jan. 1961 om Raoul Wallenbergs öde.

En stimulerande bok, inte minst ur kvinnosakssynpunkt. — Personregister avslutar.

Birgitta Lager-Kromnow

Ragnar Josephsons ofullbordade, posthuma minnen

Innan Ragnar Josephson dog 1966, hade han på uppmaning av Gerard Bonnier börjat nedteckna sina minnen. Han hann aldrig fullborda dem till en färdig bok, men hans hustru och dotter samlade hans anteckningar, föredrag och kåserier och sammanställde dem till en memoarbok kallad *Strimnor av liv* (Bonniers 1967; 226 s.; ill.). Naturligt nog kan en bok som denna verka ofullständig, då författaren själv inte kunnat medverka vid redigeringen men mycket av det som finns med i boken är utomordentligt läsvärt och väsentligt.

Levertin, Strindberg och Ernst Josephson tycks ha präglat Josephsons ungdom. Ingen av dem hade han träffat. Att Josephson, själv jude, påverkades av Levertins skrifter är självklart. Till Strindberg hyste han en sorts hat-kärlek men påstår att hans största teaterupplevelse i ungdomen var, när han såg Fröken Julie spelas på Intima teatern. Ernst Josephson, som han var släkt med, fick han inte träffa. Man talade knappast om honom i

familjen. Ragnar Josephson anser att hans släkting lärde honom förstå den moderna konsten, de upplösta formerna. Det tog lång tid för honom att begripa, att sjukdomen också hade givit konstnären en ny frihet. Längre ansåg han det vara groteskt, när friska människor använde sig av de sinnessjukas uttrycksmedel.

Josephson studerade litteraturhistoria och konsthistoria i Uppsala. Han fastnade för konsthistorien. Henrik Schück avskräckte honom från litteraturhistorien genom sitt väldiga vetande. I boken finns ett antal porträtt av hans studiekamrater. Erik Blomberg och Ragnar Josephson fann varandra i sin gemensamma beundran för Ernst Josephson. Johnny Roosval var Josephsons första lärare i konsthistoria, och denne väckte hans intresse för Stockholmsarkitekturen. Här började Josephsons ingående studier av Nicodemus Tessin d. y:s verk.

Boken innehåller en samling brev från Carl Milles till Ragnar Josephson. Man får följa Milles arbete med sina skulpturer från skiss till färdigt verk. Milles hade en oändlig massa förslag till sina skulpturer och ändrade lättvindigt på dem. Brevet är skrivna under en period, då Milles var mycket produktiv och mycket omstridd.

Som professor i Lund startade Josephson Arkiv för dekorativ konst. Det krävdes hårt arbete innan museet fick stadigvarande lokaler och innan man kunde arkivera samlingarna av skisser, kartonger och modeller av nordiska monumentalverk. Svårigheten var inte att få dit verken. De allra flesta var villiga att ställa sina skisser till arkivets förfogande, eftersom andra museer inte hade plats för sådana samlingar. Josephson arbetade mest med anslags- och lokalfrågorna. När han lyckats intressera dåvarande ecklesiastikministern Georg Andrén för arkivet, byttes regering. Tage Erlander blev ecklesiastikminister och visade sig intresserad, men strax därpå blev hans statsminister. Genom Ragnar Edenman kom Arkivet äntligen med i en kunglig proposition och fick anslag. 1959 invigde man Arkivets samlingar i nya permanenta lokaler.

Som Dramatenchef kom det på Josephsons lott att anordna Strindbergsjubileet 1949. Han lät sätta upp Stora Landsvägen. Själv hade han alltid fascinerats av detta drama, men Lars Hanson, som blev erbjuden huvudrollen var mindre entusiastisk. Efter övertalning lovade han att medverka på villkor att han nästa gång fick en "riktig" roll. Josephson bekänner sin beundran för mångsidigheten i Lars Hansons konstnärskap.

Boken avslutas med en essä kallad "En konsthistoriker ser på saken". Josephson diskuterar här konstens utveckling från Cézanne till 60-talets amerikanska popkonst, från de ideala formernas tid till de upplösta formerna och idealen. Han berättar, hur han en gång besökt Cézannes ateljé och studerat de föremål som fanns kvar där och som utgjorde grundstenarna till hans måleri för att försöka utröna vilken idé och vilken personlighet som låg bakom detta måleri. Josephson fann en ledad trädocka i en låda. Den hade varit modell till Cézannes målning *Badande*. Han tyckte att han funnit en del av den psykologi, som låg bakom Cézannes konstnärsskap. Han hade aldrig använt levande modeller, han var folkskygg och rädd för kvinnor. Han hade tvingats söka den ideala formen, konen och cylindern

och arbeta med den. Man frågar sig efter Josephsons resonemang var den moderna konsten hade stått i dag, om inte Cézanne hade varit en inbunden enstöring?

Konsten utvecklades från kubismen till objets trouvés och popkonst. Josephson blev sannspådd, när han trodde att dessa konstformer bara var ett steg i utvecklingen, att den traditionella konsten skulle fortsätta att leva eftersom människans sensibilitet ständigt söker nya retningar. Josephson åtar sig inte att besvara frågan vad som är konst och vad som är icke-konst. När han fick sådana frågor av upprörda utställningsbesökare, som ville ha svar av en auktoritet, brukar han hänvisa dem till tullverket, som hade tryckta tabeller över vad som skulle räknas som konst. I dagens läge klarar inte heller tullverket frågan, utan var och en får lita till sin egen upplevelse. Essän är mycket innehållsrik och läsvärd. Men eftersom så mycket hänt inom konsten på 1960-talet, saknar man en uppgift om vilket år den skrevs.

Barbro Schaffer

Ivar Andersons minnen

Efter sin pensionering den 1 juli 1955 som chefredaktör för Svenska Dagbladet har tidningsmannen, politikern och statskunskaparen Ivar Anderson blivit en av våra flitigaste historiker och författare. År 1958 utkom hans arbete "Arvid Lindman och hans tid", 1960 det stora verket "Svenska Dagbladets historia 1884—1940", 1965 biografien "Otto Järte — en man för sig", och 1967 historiken "Klubben Brunkeberg". Denna serie av samtidshistoriska arbeten kröntes åren 1968—69 med de båda memoardelarna *Åsyna vittne. Människor och händelser i press och politik 1914—1940* (Norstedts 1968, 244 s., pris 39 kr.) och *Från det nära förflutna. Människor och händelser 1940—1955* (Norstedts 1969, 292 s., pris 45 kr.).

I "Åsyna vittne" skildrar Anderson sin barndoms- och ungdomstid i Kalmar och Uppsala och de följande journaliståren i Stockholm och Östergötland till 1940. I "Från det nära förflutna" behandlar han tiden som redaktör för Svenska Dagbladet och ledande högerpolitiker, 1940—1955.

Ivar Anderson kallar det kapitel, varmed han inleder den första memoardelen, "Staden inom murarna". Det var i Kalmar han föddes 1891 och det gamla vasalottets vallar blev för honom "symbolen för tryggheten och beständigheten i barndomens och den första ungdomens år". Det ligger nära till hands att tro att den måttfulla konservatism och den balans, som alltid präglat Ivar Andersons göranden och låtanden, haft sin grund i den trygga, borgerliga hemmiljön i "sjö- och stapelstaden" Kalmar med dess lugna ryttn.

Författaren karaktäriserar sig själv som pojke som leklysten och uppslagsrik med ett fantasiliv i äventyrens värld. Läslusten synes ha vaknat tidigt. Det var en mycket beläst och ganska språkkunnig yngling, som 1908 avlade sin mogenhetsexamen med A på svenskuppsatsen om Strindberg och åttio-talslitteraturen. Redan nu var också historientresset starkt. Förlovninng före 21-årsåldern och tidigt äktenskap bidrog till tidig "etablering". I hustruns, Kalmarflickan Märta Elfversons, familj fick I. A. ett andra hem.

Studietiden i Uppsala blev kort men intensiv. Det blev för mycket plugg, skriver I. A. själv, föga tid för nations- och föreningsliv. Nordiska språk för Adolf Noreen, litteraturhistoria för Henrik Schück, statskunskap för Simon Boëthius och licentiatexamen i sistnämnda ämne avklarades på 4 1/2 år. Störst intryck på I. A. av dessa framstående lärare gjorde tydligen Henrik Schück med sin imponerande personlighet och sitt massiva författarskap. Efter uppsalattiden, i maj 1917, disputerade I. A. för Boëthius' efterträdare som skytteansk professor, Rudolf Kjellén, på "Oppositionen och ministeransvarigheten" under 1800-talets första hälft.

En solid grund för den kommande journalistgärningen var lagd. Anlag för tidningsmannayrket visade sig tidigt. Positiva litterära försök i skoltidningen och bidrag till tidningen Barometern redan under Kalmartiden angav yrkesinriktningen. Sex veckors volontärtjänst på tidningen Kalmar efter studentexamen följdes av en motsvarande tjänst i det konservativa huvudorganet Stockholms Dagblad sommaren 1911. Det tycks ha varit denna tidnings skickliga redaktionschef, Carl Gustaf Tengvall, som kom I. A. att definitivt bestämma sig för journalistyrket. Engagemanget i StD ledde 1913 till t. f. chefskap för tidningens utrikesavdelning. När Arne Forsell blev chef för Vårdkasen, fick I. A. hans plats som fast medarbetare i StD. Politisk journalistik skulle hädanefter bli I. A:s uppgift.

I kapitlet om "Journalistens läroår" låter författaren tidningskolleger passera revy, Karl Hildebrand, Gustaf Gustafsson, Nils Styrbjörn Lundström, Sven Söderman m. fl. och framförallt utrikesspecialisten Verner Söderberg. "Ingen har betytt så mycket för min utbildning till tidningsman som han, ingen har starkare än han inpräntat hos mig ansvaret i tidningsmannens uppgift", skriver I. A. och tillägger: "Han lärde mig att inte komma med förhastade domslut och att söka se frågorna från mer än en punkt. Men också att fritt och hårt säga ifrån när det behövdes och man var säker på sin sak. I regel borde man dock välja en behärskad, lidelsefri ton, det gjorde i längden starkare intryck än stormskäll och envist tjtande". Med dessa ord har författaren i själva verket karakteriserat både sin egen gärning som politisk journalist och sin insats som memoarförfattare. Tonen i "minnena" är alltid måttfull, personomdömena försiktiga, aldrig elaka. När I. A. ogillar någon ordentligt, låter han läsaren läsa mellan raderna.

I. A:s första tid i StD blev politiskt händelserik: bondetåg, regeringskris, urtimaival till A. K., sista fredsåren med korrespondentbesök i London och så krigsutbrottet. Hans anseende som god politisk journalist stadgades och 1913 blev han sin tidnings politiske redaktör. Sommaren 1917 erbjöds I. A. den förnämliga posten som huvudredaktör för den stabila Östgöta Correspondenten i Linköping. Han accepterade efter inte alltför lång tvekan.

Redaktörstiden i Linköping varade i 13 händelserika år. 1930 övertog I. A. med ekonomiskt stöd från fadern, välbeställd bryggeriägare, tre fjärdedelar av aktiekapitalet i Östergötlands Dagblad i Norrköping. Detta gav inte bara ytterligare journalistisk erfarenhet. Ansvaret för ett eget företag i hård konkurrens och under vikande konjunkturer gav också andra lärdomar, som senare skulle bli ledaren av Svenska Dagbladet till god nytta.

Den "förändringens vind", som började blåsa under 20- och 30-talen, kom I. A. att engagera sig också för andra verksamheter. Han deltog i ska-

pandet av TT och satt i 35 år i dess styrelse, varav nio år som ordförande. Han anlätades på 30-talet flitigt som "tidningsdoktor" för att rädda sjuklingar hos högerpressen. Nya Dagligt Allehanda kunde dock ingen doktor hjälpa. Svensk Tidskrift var en annan tidning, som I. A. förgäves sökte räd- da. Åren 1930—32 var han dess redaktör. Tidskriften upphörde 1932 men uppstod fyra år senare. Den har förblivit föremål för I. A:s stöd och in- nesse.

Det var naturligt, att I. A. med sina stora erfarenheter som politisk redak- tör, sina goda kontakter med ledande högerpolitiker och sitt anseende för gott politiskt förstånd skulle erbjudas plats i riksdagen. Hösten 1924 val- des han att representera Östergötland i andra kammaren. I kapitlen "Prövo- åren" och "Liv och arbete på Helgeandsholmen" ger I. A. en intressant skildring av det politiska livet under mellankrigstiden, sett från en höger- riksdagsmans horisont. En rad karaktärsticker av ledande politiker bör upp- märksammas — vännen och medarbetaren under många år Otto Järte, vi- dare Arvid Lindman, Ernst Trygger, Carl Gustaf Ekman, Per Albin Hans- son, Ernst Wigforss, Gösta Bagge, Martin Skoglund och många andra. Det är inga utförda personporträtt men intelligenta och av allt att döma träffan- de personiakttagelser.

1935 hade I. A. nått toppen inom högerpartiet. Gösta Bagge och han var de två kandidaterna till ledarposten efter Arvid Lindman. Bagge vann. "Han *ville* bli ledare, det var en styrka, som jag saknade", skriver I. A. De båda förblev vänner och tillsammans med Domö och Skoglund bildade de högerns ledarkvartett. En viktig uppgift i riksdagen fick I. A. som ordfö- rande i bevillningsutskottet.

Liksom Lindman såg I. A. redan från början faran från nazismen. Han tog bestämt avstånd från dem inom högern som villigt lyssnade till signaler- na från söder. Den nazistiska världsåskådningen fann han oförenlig med svensk konservatism. Den linjen skulle bli chefredaktörens i Sv. D. under kriget.

1936 blev I. A. ledamot av utrikesnämnden och av den svenska delega- tionen vid NF:s generalförsamling. Den förra tillhörde han i 12 år. Han vi- sar i "minnena" stor beundran för Rickard Sandler. Ålandsfrågan blev även för högerns ledare dominerande under 1938—39.

Den första delen avslutas av två bilagor — historiskt viktiga anteckningar om regeringskrisen 1926 och regeringsskiftet 1928. De utgör smakprov på vad I. A:s privata arkiv har att bjuda forskaren.

Andra delen av memoarerna, "*Från det nära förflutna*", börjar med en stämningsbild från förmiddagen den 30 november 1939, då I. A. i en klunga riksdagsmän framför TT:s anslagstavla i A. K. läste om de första ryska bomberna över Helsingfors. I. A. skulle under krigsåren komma att nära följa Sveriges kamp för neutralitet och frihet — inte bara som åskådare utan ofta som agerande i den svenska politiken. Hans memoarer blir där- för en värdefull berättande källa från denna tid. Författarens stora fin- landsintresse kom honom att redan hösten 1939 sluta upp på Sandlers linje ifråga om överförandet av svensk trupp till Åland. Han stödde aktivt fin- landshjälpen under vinterkriget men kritiserade Finlandskommittén, när den enligt hans mening gick för långt i sina politiska manifestationer.

Den 1 juli 1940 tillträdde I. A. posten som huvudredaktör för Svenska Dagbladet. Hans närmaste medarbetare blev Otto Järte. Båda var vänner av det gamla Tyskland men hatade nazismen. En uppgift blev att upplysa opinionen om nazisternas framfart i Danmark och Norge och framhålla alla tecken på obruten brittisk försvarskraft. Christian Günthers njugghet med information till pressen kritiseras. Besök i Berlin 1941 stärkte I. A:s uppfattning om att Tyskland inte skulle vinna kriget. Enligt honom om detta — trots många påståenden om motsatsen — då också Günthers mening. Men Tyskland var alltjämt dominerande och fick ej retas för mycket. Sv. D:s modererande men klart antinazistiska hållning ådrog tidningen klander från ytterlighetsmän bland både tyskvänner och tyskfiender. Att ge de nordiska broderfolken allt starkare hjälp, var en av huvudlinjerna i Sv. D:s utrikespolitik under de tre sista krigsåren. I memoarerna betecknar I. A. Christian Günthers insats i detta avseende som ett hedersamt kapitel i andra världskrigets historia.

Ett intressant avsnitt ägnar I. A. åt sina kontakter med tyska motståndsmän. Här har han åtskilligt nytt att ge. Detsamma gäller skildringen av kontakterna med finska politiker efter 1941. Den svenska regeringens utrikespolitik bedömde I. A. i stort sett positivt. Inte bara Günther utan även Per Albin Hansson berömmes. Den sistnämnde var enligt I. A. en stor nationell tillgång under krigsåren. Hans värdering av Östen Undén är nyanserad. Liksom Undén var I. A. emot Sveriges deltagande i Atlantpakten men han ogillade Undéns enligt honom alltför dogmatiska neutralism. Bedömningen av Wigforss är kritisk. Enligt I. A. saknade denne som finansminister sinne för det ekonomiska livets dynamik och för företagarens praktiska problem, var för bunden vid dogmatiska föreställningar om människan och samhället.

Efter 1945 fann I. A. det svårt att hinna med både riksdagsarbetet och redigeringen av Sv. D. Tidningen vann i konkurrensen om hans tid. Med utgången av 1948 lämnade han riksdagen. Härtill bidrog dock en begynnande motsättning mellan honom och partiet. Han vantrivdes med de unga högermännens överbudspolitik och sökte varna dem för reformkravens ekonomiska konsekvenser. Intresset för utrikespolitiken, försvaret och skattefrågorna bestod men fick nu odlas utanför riksdagen, framförallt naturligtvis i Sv. D. I ett särskilt kapitel skildrar I. A. sina år i tidningen. Han dröjer gärna vid namnen Edgar Malmström, Otto Järte, Gustaf Stridsberg, Gustav Cassel, E. W. Lundgren och den problematiska Fredrik Böök.

Den 1 juli 1955 tog I. A., 64 år gammal, avsked från både partiarbete och aktiv politisk journalistik. Historiskt författarskap lockade, efterträddaren var redan utsedd och styrelseuppdrag, bl. a. ordförandeskap i Kungl. Teaterns styrelse, garanterade, att arbete inte heller skulle saknas efter pensioneringen. I sitt slutkapitel, "Efterskörd", berättar I. A. om hur han lyckats fylla också pensionärsåren med meningsfullt arbete. Med tacksamhet låter han "minnena" sluta med Karlfeldtcitatet: "Jag är så glad att jag fått leva".

En promemoria om svensk opinion under andra världskriget, lämnad till en amerikansk studiedelegation våren 1943, är bilagd andra memoardelen. Båda delarna är försedda med personregister. *Ake Kromnow*

Adolf Hallmans minnen

Tecknaren och bokillustratören Adolf Hallman, som länge förde ett kosmopolitiskt liv, gav 1965 ut boken *Tala i egen sak* (Bonniers; 207 s.; 32: 50, inb. 38: 50), där han samlat minnen och synintryck från olika städer. Men Hallman tar avstånd från sin boktitel; han känner inte någon vilja att rättfärdiga sig inför läsaren utan beskriver anekdotiskt människor och miljöer han mött. Han rör sig ledigt i Paris, Rom, Köpenhamn och Stockholm men bryr sig inte om att kronologiskt skildra sitt liv i dessa världsstäder utan växlar i tiden från 1920-tal till 1960-tal.

Framförallt har Hallman sinne för miljöer. Han beskriver Kristiania i slutet av 1910-talet, då han gick och svalt som Hamsun och försökte sälja sina teckningar till olika tidningar. Han träffade där Arnulf Øverland och inledde en lång bekantskap med diktaren Olaf Bull. Diktarna och konstnärerna satt på Teaterkaféen och strövade på Karl Johan. Hallman finner att Kristiania var en mycket tungsint stad, och beskriver träffsäkert de miljöer som ligger till grund för Munchs målningar.

Hallman vistades i Rom när Mussolini höll på att bygga upp sin makt och i München under en tid då Adolf Hitler bodde där och ännu var ett okänt namn. I Paris förefaller det som om han känt sig mest hemma. Han ser Jane Arvil, Toulouse-Lautrecs då åldrade modell, i Montmartre, irrar runt som Verlaine i Quartier Latin, följer Strindbergs vandringar på Paris' gator, ser Braque skymta i gatuvimlet. Varje gathörn i Paris ger honom associationer. På kaféerna träffar han de nordiska konstnärer och författare som i likhet med honom själv kommit till Paris för att studera och utvecklas och för det mesta levde ett hundliv utan pengar och i en hård konkurrens.

När Hallman återvänt från Paris var han en tid tecknare för Politiken i Köpenhamn. Hallman tycks ha trivts bättre med klimatet i Köpenhamn än med det i Stockholm, som på 30-talet tedde sig oerhört provinsialt i hans ögon. Intrigerna var talrika och debatterna hölls på en låg nivå.

Hallman tecknar de personer han möter med mycket lös kontur. Inte ens de mer utförliga porträtt han gör av Hjalmar Söderberg och Henning Berger blir särskilt levande. Som miljöakttagare är han dock läsvärd, särskilt när han skildrar Munchs Kristiania och tjugotalets Paris.

Barbro Schaffer

Amiral Stig H:son Ericsons minnen från tiden som chef för marinen

Amiral Stig H:son Ericson skildrar i *Kuling längs kusten* (Bonniers 1968; 237 s.; pris 48: 50) sin tid som chef för marinen 1953—1961. Boken är en direkt fortsättning på Ericsons tidigare memoarer Knopar på logglinan (anmäld i PHT 1966). Som den förra delen är också denna välskrivna och innehållsrik, fastän den korta tidsintervallen givetvis i större utsträckning begränsat möjligheterna att öppet redovisa försvarspolitiska sammanhang.

Bokens stora tema är dragkampen om försvarsanslagen, och Ericson skildrar flera ibland rätt bittra uppgörelser mellan politiker och militärer

och mellan försvarsgrenarna. Medan han rätt försiktigt tecknar politikerna, är han påfallande skarp i sin kritik mot dåvarande överbefälhavaren Nils Swedlund, som tydligen visade bristande samarbetsvilja inom försvarsledningen men viss undfallenhet gentemot politikerna; Ericson beklagar att arméchefen C. A. Ehrensvärd ej i stället utnämndes till överbefälhavare. Givetvis måste även andra än Ericson komma till tals, innan man mer definitivt kan uttala sig om i vilken utsträckning armén och än mer flyget gynnats på marinens bekostnad. Men Ericsons skildring undgår inte att göra intryck. Den är balanserad, och den medger att ibland även marinens kalkyler kunde tåla att prövas om.

Gångna generationer svenska sjöofficerare, och även Ericson själv under sin tidigare karriär, hade satsat på en tung flotta med först pansarskepp och så kryssare som dominerande och outhärliga komponenter. Ericsons marinchefstid betecknade den slutliga övergången till en lätt flotta med fler små snabba ytgående fartyg, fler u-båtar och helikoptrar. En ofrånkomlig men påkostande omställning, påkostande så mycket mer som ej heller planerna på dessa smärre och styckvis billigare enheters utbyggnad alls kunde hållas. Besvikelser och missräkningar kommer klart fram, men också föresatser att avvinna även ogynnsamma och trängda lägen alla fördelar.

Försvarspolitiskt intresserade inhämtar hos Ericson flera tänkvärda upplysningar på många områden, bl. a. om överväganden rörande militärledningens organisation och om utländska marina förhållanden. Genomgående är hans bok en fängslande och tilltalande redovisning för en central insats i svensk försvarspolitik under ett brytningsskede.

W. M. Carlgren

Måsagårdssläkten

Swen Rambe, *Måsagårdssläkten, 1* (Sthlm 1968, IV+93+17 s.). I en liten tättryckt bok med ovanstående titel har förste byråsekreteraren i Kommerskollegiet Swen Rambe offentliggjort resultatet av sina flitiga och noggranna forskningar i sin fädernesläkt.

Släktens äldste kände stamfar hette Mårten Olofsson och brukade i början av 1700-talet ett kronohemman i Västra Nöbbelövs by och socken strax väster om Ystad. Det släktnamn, som ligger till grund för boktiteln, har författaren "till stöd för minnet men utan stöd i någon känd släkttradition" bildat efter en gård i byn Mossby i samma socken. Denna gård beboddes från 1742 av stamfaderns son Olof Mårtensson och efter honom av en svärson samt ett par av den senares barn. Om släktens äldsta generationer meddelas utförliga uppgifter ur mantalslängder, domböcker och bouppteckningar, illustrerade med kartbilder från 1700-talet. De senare leden behandlas mer kortfattat. Författaren har emellertid, såsom han påpekat i förordet, iakttagit, att den genealogiska litteraturens term släkt ofta får karaktären av "skrivbordsprodukt", när det gäller allmoge. Han har därför ej begränsat sig till manssidan utan redovisat även ättlingar på kvinnolinjen. I noterna infogas dessutom ofta även ingifta personers

släktingar, bl. a. skåneskalden Ola Hansson och filosofiprofessorn Hans Larsson, ja någon gång t. o. m. de ingiftas släktingars släktingar på andra sidor utan blodsband med den i texten behandlade släkten. På detta sätt kommer historikern F. F. Carlson med i boken (här felstavad "Carlsson").

Noterna registrerar även matrikellitteratur om de behandlade personerna och meddelar bibliografier, då dessa utgivit skrifter. En genomgång av notapparaten blir på detta sätt en nyckel, om man vill söka personer av mera allmänt intresse i den trots personregistret rätt svåröverskådliga boken. Man finner därvid bland författarens släktingar förutom diverse läkare med eller utan docenttitlar bl. a. botanisten August Heintze, dennes systems man konsthistorikern Viggo Loos, stadsarkivarien i Malmö Lennart Tomner, danskonstnärinnan Birgit Åkesson och arkitekturprofessorn i Lund Torvald Åkesson.

Hans Gillingstam

Släkten von Heijne

Tre medlemmar av släkten von Heijne, fru Berit Berg von Linde, född von Heijne, direktör Bengt von Heijne och överstelöjtnant Axel von Heijne, har till släktföreningens firande av 250-årsminnet av släktens adlande publicerat *Adliga ätten nr 1594 von Heijne 1718—1968* (68 s. + 2 utvikbara bilagor; Sthlm 1968) i tre hundra numererade exemplar.

Den lilla innehållsrika skriften presenteras i inledningen som en ny upplaga av Axel von Heijnes farbror major Lennart von Heijnes blott i hundra exemplar tryckta minnesskrift *Adliga ätten nr 1594 von Heijne 1718—1918* (Sthlm 1918). Den har kompletterats med personalia från de senaste femtio åren och med nya rön om äldre generationer, främst genom Bengt von Heijnes mångåriga forskning i de stockholmska arkiven.

Lennart von Heijnes bok bestod av kronologiskt ordnade tabeller med genealogiska och biografiska uppgifter om tjugo familjer von Heijne jämte fem bilagor med dels avtryck av källmaterial, dels en antavla för de nu levande släktmedlemmarnas senaste gemensamma anpar inom släkten och en släktavla. Den nya släktboken är dubbelt så stor. Dess kärna är tabeller med genealogiska och biografiska uppgifter om trettiofyra familjer von Heijne, vilka i motsats till den äldre släktbokens ordnats efter primogenitur. Därefter följer utredningar om namnet von Heijne och släktvapnet, en historik om släktmöten samt som bilagor den föregående släktbokens släktavla och antavla med kompletteringar och korrigeringar. Släktmöteshistoriken avslutas med en förteckning över av släktföreningen utgivna stencilerade skrifter, av vilka flera innehåller viktiga uppgifter om äldre släktmedlemmar.

Tabellernas innehåll är i den nya släktboken betydligt utökad, bl. a. med uppgifter om släktporträtt och andra ärvda föremål i släktmedlemmars ägo. Den äldre släktbokens befordringsdata har emellertid strukits ned till enbart årtal.

Axel von Heijnes systers man hovrättsrådet Erik Spens har i Släkt och hävd 1969 publicerat ett referat av släktbokens innehåll med vissa kompletteringar, särskilt om släktens vapen. Spens anmärker, att källhänvisningar ej meddelats för de nytillkomna uppgifterna om den i Elbing födde svenske stamfaderns syskon. I släktboken (s. 11, not 1) hänvisas dock till upplysningar, som Spens' svärfar kapten Sven von Heijne fått genom korrespondens med stadsarkivet i Elbing på 1930-talet. En närmare redovisning av denna korrespondens vore kanske värd att publiceras, t. ex. i släktföreningens ovannämnda stencilerade skriftserie.

Mot de meddelade uppgifterna torde finnas föga att invända. I antavlan har den äldre släktbokens uppgift, att överstelöjtnant G. L. von Heijnes (1772—1851) svärfars morfar kapten A. von Flygarell (†1734) var son till en O[lof] Flygare, i enlighet med Elgenstiernas ättartavlor rättats till att den sistnämnde hette G[ustaf] N[ilsson] Flygare och dog "omkr. 1670". Av min artikel om släkterna Flygare i Svenskt biografiskt lexikon 16 (1964—1966) framgår emellertid, att denne levde ännu i mars 1677 enligt Göteborgs artilleriräkningar.

Litteraturhänvisningarna hade i vissa fall kunnat utökas. Framför allt gäller detta den ovannämnde G. L. von Heijne. Släktboken hänvisar till litteratur om Gustav III:s ryska krig och till S. Hedars bok om Näshulta samt — i avsnittet om släktnötena — till en minnesskrift 1872. Han har emellertid även behandlats som ägare av Tranås i lokalhistoriska arbeten av T. Filén, S. Pira och J. Silfvings samt som riksdagsman i oppositionen mot Karl XIV Johan observerats i en rad doktorsavhandlingar.

Hans Gillingstam

Konsistorieprotokoll för Uppsala universitet 1624—40

Uppsala universitet. Akademiska konsistoriets protokoll, utg. av Hans Sallander, I, 1624—1636 (Uppsala 1968, 354 s.) II, 1637—1640 (Uppsala 1969; 339 s.) i serien Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter rörande Uppsala universitet. C. Organisation och historia, 18: 1—2.

På grund av den universitetet tillkommande domsrätten utgör konsistorieprotokollen till väsentlig del rättegångsreferat. Sådana aktstycken är, som många gånger framhållits, synnerligen ensidiga källor. De ger oftast bara ofördelaktiga uppgifter om människorna. De konsistorieprotokoll för Uppsala universitet, som nu har utgivits, utgör inget undantag. Utförliga referat om studentbråk är ett mycket betydande inslag. Hetsiga diskussioner mellan prestigehävande professorer spelar en stor roll, åtminstone under den tid som täcks av del I. Därtill kommer rang- och kompetens tvister mellan Uppsala borgare och akademistatens medlemmar bl. a. om platserna i domkyrkan. I myllret av personer framträder starkt den kraftfulle universitetskanslern Johan Skytte. Då han var närvarande, märker man av protokollen, hur han helt dominerat situationen. Den som en gång skall fullborda Tor Bergs oavslutade biografi har här en god källa. Ännu mera imponerande ter sig dock Axel Oxenstierna, som tillsammans

med Skytte 1637 gjorde ett flera dagar långt besök vid universitetet och med grundlighet och överblick av hela komplexet av universitetsfrågor gjorde en märklig insats för ordnandet av tvistiga punkter och fastläggandet av klara linjer för framtiden. De goda förbindelser universitetet hade på högsta ort förklarar väl, hur det kunde lyckas att få professorernas löner reglerade, så att trots kopparmyntsinflationen deras ursprungliga värde i riksdaler bibehölls.

Även ärkebiskopen-prokanslern är ofta nämnd. Under denna tid var det Petrus Kenicius och Laurentius Paulinus Gothus, den senare med ett klart drag av auktoritativt hävdande av sin ställning som "vice kansler".

Akademiska befordringstvister har i våra dagar ofta blivit en visa i tidningarna. Orimlig godtycklighet och formlöshet, som ofta utmärkte professorstillsättningarna under denna tid, utgör en antipod till senare tiders av bestämmelser hårt bundna tillsättningsprocedur. Protokollen vimlar av personnamn, främst professorernas. Många bidrag till denna kårs historia lämnas i protokollen. Starka motsättningar mellan enskilda konsistorie-medlemmar dominerar ofta sidorna i t. ex. den mellan den till synes ganska kinkige teologie professorn Laurentius Wallius († som utnämnd biskop i Strängnäs) och hans kollega Johannes Lenaeus (sedermera ärkebiskop). Efter Wallius' död fördes en obehaglig process inför konsistoriet mot hans änka, rörande otro etc. Ofta omnämnda är även de olika quaestorerna och spismästarna i komunitetet. Såsom innehavare av de gustavianska arvegodsen var universitetet huvudman för talrika akademibönder, vilkas namn ej sällan förekommer på sidorna. Protokolleditionen är försedd med personregister (med knapphändiga identifikationer, tydligen mest beträffande personer vars befattningar redan nämnes i protokolltexten), ortregister och sakregister. Gustav II Adolf, vars ståndpunktstaganden ett par gånger refereras i texten, förekommer ej i personregistret, så t. ex. ej heller en filofisk författare vid namn Golius.

Nils Ludvig Rasmusson

Lunds universitets historia

Lunds universitets historia. Utg. av universitet till dess 300-årsjubileum. 1. 1668—1709. Av Jerker Rosén (Gleerup 1968; 347 s.; inb. 58:—). 4. 1868—1968. Av Jörgen Weibull (1968; 516 s.; inb. 74:—).

Av den planerade fyrbandiga nya universitetshistorien (vissa universitetsinstitutioner kommer att behandlas i nio monografiska framställningar) föreligger ovan nämnda två delar. Ämnet har redan tidigt lockat skildrare. Professor Jerker Rosén redogör på de åtta första sidorna av sin del för dessa, av vilka de mest kända är medicine professorn Johan Jacob (Döbelius) v. Döbeln, den ryktbare prästen och litteratören P. G. Ahnfelt och Martin Weibull. I första delen av den universitetshistoria som Martin Weibull utgav vid jubileet 1868 skildras akademiens öden medan andra delen utgjordes av en bibliografi över lärare och tjänstemän, där Elof Tegnér var medförfattare och enl. Rosén torde haft det bibliografiska huvudarbe-

tet. Rosén riktar skarp kritik mot Ahnfelts metodiska brister och pekar på de ödesdigra följderna därav för teckningen av de två förgrundsfigurerna under akademiens äldsta tid, Oelreich och Winstrup. Weibulls och Tegnér's arbete kallas beundransvärt: alla av Weibull—Tegnér meddelade fakta har kunnat tjänstgöra som grundstomme för det nya arbetet. Roséns rikt dokumenterade förmåga av inträngande forskning och sakligt fängslande framställning och inte minst hans stora förtrogenhet med den av honom behandlade tidsperioden särskilt när det gäller Skåneland, har gjort det möjligt även för honom att åstadkomma ett beundransvärt arbete.

Lundaakademiens tillkomsthistoria är av stort intresse. Många synpunkter konkurrerade med varandra då det gällde att grunda en ny högskola i Sydsverige: biskop Winstrups önskemål att få högre studiemöjligheter för de skånska landskapen och som han även hoppades för de tyska östersjöländerna och för Bornholm, samt det svenska prästerskapets intresse att få till stånd en lärdomsinrättning i Götaland. Flera olika lokaliseringmöjligheter kom i blickpunkten vid sidan om Lund, som var det primära förslaget: Göteborg, Linköping och Jönköping. Behovet av ett nytt lärosäte var uppenbart. Ungdomarna från de nya svenska landskapen sökte sig på 1660-talet företrädesvis till Köpenhamn. En betydelsefull roll vid diskussionen i dessa frågor spelades av Bernhard Oelreich, f. d. professor i Sorø men dåmera kyrkoherde i Skåne. Genom fyra i dec. 1666 utfärdade urkunder grundades det nya universitetet med Lund som säte. Den pådrivande kraften var Magnus Gabriel De la Gardie. På grund av olika skäl kom biskop Winstrup att helt stå utanför slutdiskussionen, och det blev Oelreich som fick den viktiga ställningen som prokansler, trots att lundabiskopen enligt konstitutionerna var självskriven till denna post. För universitetsarbetet mycket störande fiendskap uppstod mellan dessa. Oelreichs dominans över Lundaakademien varade blott till 1670 och 1672 försvann han från den skånska horisonten som superintendent i Bremen-Verden.

Endast en av kanslererna, Gustaf Otto Stenbock, besökte under denna period Lund och endast en av dem, Erik Lindschöld, fick någon större betydelse för akademien.

Ett ämbete som endast fungerade under det första avsnittet av universitetets tillvaro var kuratorns. Två kuratorer skulle i kanslerns frånvaro fungera som överstyrelse. Viktiga insatser gjordes av två av dessa, f. d. residenten i Köpenhamn Magnus Durell och f. d. teologie professorn i Lund Christian Foss.

Staten uppgick till 17 professurer, 1668 höjd till 19 men 1670 reducerat till 14. Professorerna var till lika delar av svensk, dansk och tysk börd. Lärdomssätets historia under denna tid sönderfaller i två perioder 1668—1676 och 1681—1709, skilda av kriget mot Danmark, d. v. s. sammanlagt 37 verksamhetsår.

Efter kriget diskuterades i samband med återupptagandet av verksamheten lokaliseringsfrågan på nytt och nu var det ett par andra skånska städer som kom in i debatten: Landskrona och Kristianstad. När man äntligen än en gång bestämde sig för Lund, var det ett i finansiellt avseende starkt reducerat universitet som tog upp arbetet. De kapitelgods

som utgjorde den materiella bakgrunden till 1660-talets universitetsstyrelse hade indragits till kronan. Blott 10 professurer är nu uppförda på staten. Mot periodens slut var dock förhållandena nästan helt återställda till antebellumstadiet. En stor tillgång hade akademien i biskop Canutus Hahn under den korta tid (1682—1687), som han var prokansler. Redan som professor under 1670-talet hade han med den för honom säregna kraften på ett välgörande sätt ingripit i tidens slitningar. Hans efterträdare Christian Papke och Mathias Steuchius lyckades inte fullfölja hans insatser.

Rosén redogör klart och utan onödig detaljtjyngd för alla sidor av ett universitets verksamhet. Det viktigaste därav var givetvis föreläsningar, övningar, examensväsen och vetenskaplig debatt. Det sistnämnda kapitlet fylls till mycket stor del av en redogörelse för den fejd kring cartesianismen, som fördes mellan lundauniversitetets stora namn under denna period, den från Tyskland inkallade Samuel Pufendorf och motståndartrion Winstrup, juristprofessor Nicolaus Beckman och teologiprofessor Josua Schwarz. Fejden kretsade kring Pufendorfs 1672 tryckta statsrättsligt-filosofiska arbete "De iure naturæ et gentium" med dess cartesianiskt färgade uppfattning. När känsliga debattlägen senare hetsade upp sinnena i Lund, gällde det även då frågor, som väckte den härskande ortodoxiens ovilja. Någon vetenskaplig forskning i nutida mening ägde knappast rum. Ihågkommas måste dock det av professor A. Spole grundade observatoriet, Sveriges första. Beträffande examinationsväsendet är det upplysande att under den nu behandlade tiden blott 3 doktorsdisputationer hölls (1 teologisk, 2 medicinska) och blott 2 licentiatexamina i de högre fakulteterna avlades (båda i den medicinska). Däremot ventilerades 125 magisteravhandlingar i den filosofiska fakulteten. I alla kapitlen är personhistoriskt värdefulla karakteristiker och fakta insprängda. Den biografiska forskningens fundamentala betydelse för en modern institutionshistoria som den här anmälda framgår av avsnittet om territoriell rekrytering, socialt ursprung och studenternas levnadsbanor, där en på perioder indelad detaljerad redovisning av tillströmningen till Lund från olika landskap etc. kunat ske huvudsakligen tack vare Sjöströms och Setterdahls nationsmatriklar.

Av naturliga skäl skiljer sig professor Jörgen Weibulls del om de senaste hundra åren av akademiens historia fundamentalt från Roséns. Det har här ej varit möjligt att behandla den vetenskapliga verksamheten och undervisningen, utan han har måst inskränka sig till dess yttre ramar, som klart och instruktivt skildras ända fram till 1968. Detta gäller universitetets organisatoriska uppbyggnad, examensväsendets många genomgripande förändringar, studenternas regionala och sociala rekrytering. Det största utrymme har ägnats en mycket stor, informativ genomgång av de olika akademiska ämnena och deras uppspaltning i specialdiscipliner och tillökning med helt nya vetenskapsgrenar. Denna centrala del av boken beledsagas av alldeles förträffliga synkronistiska uppställningar av professorernas innehavare, som gör det möjligt att med stor lätthet ta reda på dem som vid givna tidpunkter innehaft de olika lärostolarna. Jörgen Weibulls bok utgör här en utmärkt informationskälla. Av särskilt intresse är tabellen över studenternas sociala ursprung. Här har förf. haft stor nytta

av 1930-talets utredningar och karakteristiker av tillströmmningen till de lärda yrkena av Dag Wicksell och Tage Larsson. Deras energiska utnyttjande av all tillgänglig personhistorisk och matrikel-litteratur är åter ett bevis på nyttan av den biografiska forskningen.

När framställningen börjar, har redan den 1862 genomförda omläggningen av studentexamen från universiteten till läroverken ägt rum, men för sammanhangets skull har förf. lämnat en framställning av debatten i denna fråga under tiden 1858—62. Kvinnors tillträde till akademiska studier medgavs 1873 (undantag teologiska fakulteten och jur. lic.-ex!), men tillståndet utnyttjades i Lund först 1880. Det säger sig självt att med den speciella uppläggning, som boken fått — och som torde vara det enda rimliga — enskilda människoöden och enskilda forskningsinsatser ej alls behandlas. Blott ett par tidsbetecknande episoder, där skarpa brytningar mellan gammalt och nytt utkristalliserades, har medfört ett nödvändigt sysslande med enskilda personligheter. Det gäller de kända Wicksellska och Lidforskska utnämningsfrågorna. Båda delarna är förträffligt illustrerade. I första bandet fäster man sig vid färgbilden av professor Andreas Spole i rektorskåpan, i den senare vid ett fotomontage av 87 lärare och tjänstemän 1868 samt vid porträttraden av de 17 sedan 1868 fungerande rektorerna med koncist sammanställda biografiska fakta.

Nils Ludvig Rasmusson

Vitterhetsakademien under Bror Emil Hildebrands riksantikvarietid

Marie-Louise Bachman, *Studier i Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens historia* (K. Vitt., hist. o. antikv. akad:s handlingar, Hist. ser. 14, 1969; 304 s.; pris 30: — kr.).

Som första problem har förf. måst ta ställning till Henrik Schücks omfångsrika för att inte säga otympliga ålderdomsverk, hans historik över akademien i åtta digra band. Den börjar med Antikvitetskollegiet och går fram till 1837, det år då Bror Emil Hildebrand tillträdde riksantikvarieposten. Schück stödde sig på akademiens protokoll och andra officiella handlingar, avtryckte mycket och flitigt ur detta material men gick inte systematiskt igenom annat källmaterial, främst brev, och inte heller litteraturen i ämnet. Marie-Louise Bachman har avgränsat sin uppgift så, att hon gjort en inledande sammanfattning av Schücks tre sista delar, omfattande tiden 1786—1837, kompletterad med genomgång av källmaterial i akademiens arkiv. Huvudframställningen förs fram till 1879 och omfattar alltså de drygt 42 år som Bror Emil Hildebrand ledde verksamheten.

Dennes riksantikvarietid och person står helt i centrum. För den biografiska skildringen finns ett utomordentligt material i Hildebrands självbiografi, i dagböcker och i de enorma brevsviterna (Hildebrands eget arkiv i akademien). De kanske mest personligt givande breven är ställda till svägerskan Ebba Hildebrandsson, f. af Wirsén, och har liksom det mesta i brevväg utnyttjats av sonsonen professor Bengt Hildebrand i hans biografiska framställning i *Fornvännen* 1934. Denne har också i sin doktorsavhandling om den lärde danske gynnaren av Bror Emil Hildebrand, C. J. Thomsen,

utförligt belyst farfaderns ungdomstid och första vetenskapliga framträdanden.¹

Marie-Louise Bachman har naturligt nog koncentrerat sin källgenomgång på tjänstedelen av Bror Emil Hildebrands brevväxling och på akademipro-
 tokollen. Förf. kallar honom för den "personifierade akademien". Han
 blev den centrala gestalten i akademiens liv, blev med tiden allt mäktigare
 och dominerade nästan helt den lärda församlingen. Hans flit och initiativ-
 kraft var mycket stora, men han var inte fri från härsklustnad och hade svårt
 att finna medarbetare som motsvarade hans höga krav. Under sin första tid
 hade han inom akademien stöd främst i akademiens hedersledamot lands-
 hövding Hans Järta. Aktivt verksamma hedersledamöter var också Jöns Ja-
 cob Berzelius och Bernhard von Beskow. Till de aktiva akademiledamö-
 ter som ofta möter i framställningen kan främst räknas F. F. Carlson, A.
 Cronholm, A. Fryxell, Sven Nilsson, H. Reuterdahl, L. F. Rääf, C. J. Schly-
 ter, J. H. Schröder, A. M. Strinholm, C. Säve och C. J. Tornberg. Till de få
 medarbetare som Hildebrand kunde till nöds acceptera hörde, merendels
 på deltid, N. G. Djurklou, G. E. Klemming, C. G. Styffe och P. A. Säve.
 Först med sonen Hans Hildebrand och Oscar Montelius fick Hildebrand
 verkligt stöd i arbetet.

Marie-Louise Bachmans välskrivna och klart disponerade historik ger för-
 utom en gärningsbiografi över Bror Emil Hildebrand inblick i 1800-talets
 fornvårdssträvanden och en god översikt av inom området intresserade och
 verksamma personer. Boken har notapparat, käll- och litteraturförteckning
 och personregister.

Birgitta Lager-Kromnow

Karlstads stifts herdaminne

Av Anders Edestam, *Karlstads stifts herdaminne från medeltiden till våra dagar*, vars 1965 utkomna andra band (det först publicerade) nyligen anmäldes i denna tidskrift (PHT 1966, s. 168 f.), har nu även band III publicerats (Karlstad 1968, Karlstads stiftsråds kansli i distribution, 423 s.), liksom det förra rikt illustrerat.

I detta band behandlas Nyeds, Fryksdals och Jösse kontrakt, d. v. s. vad som i Hammarins gamla herdaminne fyllde något mer än första hälften av andra delen. Om man gör en beräkning med proportionerna i det gamla herdaminnet som utgångspunkt, visar det sig, att därmed nästan en tredjedel fullbordats av det nya verket, som alltså skulle komma att omfatta ytterligare fyra band.

Bland de biograferade personerna märks den medeltida skarabiskopen Sven Grotte, tidigare kyrkoherde i Sunne och prost över Värmland, ett antal medlemmar av de kända värmlandssläkterna Fryxell, Lagerlöf och Noreen samt den som riksdagsman bekante nyligen avlidne prosten Harald Hallén i Arvika. Vid Svenskt biografiskt lexikons kontroll av uppgifterna om den sistnämnde för sin artikel om denne har det emellertid visat sig,

¹ En posthum sammanfattande biografi över Bror Emil Hildebrand av Bengt Hildebrand i SBL, bd 19, h. 91 (tr. 1971).

att herdaminnet har felaktigt såväl födelse- som vigseldatum (29 aug. i st. f. 29 mars 1884 resp. 15 i st. f. 24 maj 1915), att hustrun ej var döpt till Ella Maria utan till Elin Maria samt svärföräldrarna ej hette enbart Karl och Elin utan var döpta till Karl August och Elin Kristina. I fråga om andra prästers svärföräldrar tycks fullständiga förnamn redovisas. Detaljfel får visserligen ej överbetonas, men man får hoppas, att detta stickprov ej är representativt, och att bättre kontroll mot folkbokföringsmaterialet kommer att genomföras i de följande delarna.

Användningen underlättas av att denna del liksom den föregående avslutas med ett alfabetiskt register över de behandlade prästerna.

Hans Gillingstam

Roslagshistoriskt

Edvin Gustavsson, som 1956—60 publicerade Väddö sockens historia (jfr PHT 1960, s. 205 f.), har även börjat utge en serie med ovanstående titel.

Den inleddes under rubriken *Grisslehamnsminnen* (Tierp 1964, 94 s.) med en samling av 1959—64 tryckta tidningsartiklar utökad med vissa tillägg. Bland där behandlade personer märks tullförvaltaren Gustaf Unonius, mest känd genom sitt 1861—62 utgivna verk *Minnen från en sjutton-årig vistelse i nordvestra Amerika*, Albert Engström samt poeterna kyrkoadjunkten Carl Oscar Mannström († 1938) och postmästaren Gustaf Adolf Klingbom († 1927).

Mer vetenskapligt — med källförteckning och notapparat — är det andra numret i serien, *Vårdkasar, häxor, kosacker* (Tierp 1965, 102 s.), en samling djupplöjande uppsatser med roslagsämnena från medeltiden till 1800-talet, från problemen kring Roden och rospiggen till roslagsbeskrivaren Fredric Vilhelm Radloff († 1838).

Seriens tredje häfte, *Roslagen under medeltiden*, har varit föremål för en särskild anmälan i denna tidskrift (PHT 1967, s. 222 ff.).

Det fjärde häftet, *Ryssåret 1719 och annat i Roslagen* (Tierp 1968, 112 s.) fylldes nästan till hälften av en stor uppsats, som ger de utförligaste uppgifter som publicerats om rysshärjningarna 1719 i Roslagen. Den bygger på de i riksarkivet befintliga handlingarna från den 1724 tillsatta kommissionen om försvaret 1719 samt på diverse andra arkivalier i riksarkivet, kammarkollegiet och landsarkivet i Uppsala, bl. a. häradsrättsdomböcker och kyrkoarkiv. Här kan härjningarna följas socken för socken, by för by, bonde för bonde. Andra uppsatser i detta häfte är betitlade Storspelmannen Gåsvikarn (Anders Andersson i Gåsvik, Väddö, † 1887) och *Ur Roslagens tidningshistoria* (delvis minnen från författarens journalistbana). Sistnämnda uppsats innehåller bl. a. biografiska uppgifter om ett 40-tal vid tidningar i Roslagen verk samma personer från 1800-talets förra hälft till våra dagar. Häftet avslutas med nära åtta sidor tillägg och rättelser till föregående häften i serien.

Hans Gillingstam

Sörmländska handlingar

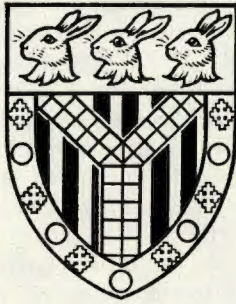
Södermanlands hembygdsförbund har under mer än trettio år vid sidan av sin i PHT:s tidskriftsöversikt numera regelbundet redovisade årsbok Sörmlandsbygden även utgivit en serie med ovanstående titel. Vissa nummer däri har varit av speciellt personhistoriskt intresse såsom Imber Nordin-Grips *Pintorpafrun* (nr 8, Nyköping 1942, 99 s.; slutsåld), Örnulf Tigerstedts *Det ekar under valven. Bilder och gestalter ur Hässelbyholms historia* (nr 15, Sthlm 1949, 495 s.; slutsåld) och Carl Hernmarcks *Silversmeden Henning Petri* (nr 19, Nyköping 1959, 56 s.; pris 5:—), vartill kommer Magnus Collmars viktiga källpublicering *Sörmländska häradsdomböcker från 1500-talet* (nr 16, Eskilstuna 1953, 199 s.; pris 10:—). Beaktansvärda för personhistorikern är även utgåvorna av äldre topografiska arbeten. Sådana är Karl af Schmidts *Rönö och Hölebo härader* (nr 1, Nyköping 1936, 133 s.; slutsåld), C. H. Ugglas *Beskrifning öfver Stora Malm* (nr 2, Katrineholm 1935, 20 s.; pris 1:25), Peter Avalls *Betna sochns Beskrifning* (nr 3, Katrineholm 1935, 27 s., slutsåld) och *Björkvik, tre sockenbeskrifningar* (nr 21, Nyköping 1963, 124 s.; pris 10:—).

Under de senaste åren har ytterligare ett par äldre topografiska arbeten utgivits med kommentarer och register, nämligen Johannes Sundlers *Nyköping* (nr 23, Nyköping 1967, 238 s.; pris 15:—) och Johan Erik Petris *Hölö socken* (nr 25, Nyköping 1968, 95 s.; pris 10:—).

Sundler blev 1737 magister i Uppsala på andra delen av denna i tre delar utgivna dissertation men dog redan 1741, ännu ej 28 år gammal. För personhistorikern bör framhållas, att avhandlingen innehåller kortfattade biografiska uppgifter om hövitsmän på Nyköping och landshövdingar där samt kyrkoherdar i Nyköpings västra församling. Översättaren och utgivaren Per Hanssons omfångsrika kommentar hade kunnat vara djupare. Alltför ofta hänvisar den till populära arbeten i stället för den litteratur som redovisar källäget och därigenom kan utgöra grund för fortsatt forskning. Litteraturförteckningen innehåller en hel del felstavningar, såsom "Born" i stället för Bohrn, "Nordstedt" i stället för Norstedt och "Sven Ulrik Palme" i stället för Sven Ulric Palme. Sundlers verk är emellertid i denna med register försedda utgåva betydligt lättare att utnyttja än i sin ursprungliga, latinska version.

Petri blev efter tjänstgöring i Hölö, där hans svärfar var kyrkoherde, komminister i Sorunda och dog 1852 som nyutnämnd kyrkoherde i Björnlunda. Den nu omtryckta sockenbeskrivningen utkom 1828. Av personhistoriskt intresse är framför allt kapitlen om socknens säterier och präster, om vilka rätt utförliga biografiska uppgifter meddelas. Utgivaren, kyrkoherde Magnus Collmar, har som avslutning meddelat väldokumenterade biografiska uppgifter om författaren, upplysningar om prinsessan Sophia Albertinas sommarvistelser på Tullgarn i Hölö samt kortfattade kommentarer.

Hans Gillingstam

Fox-Davies reviderad

Även om Personhistoriska samfundet vid årsmötet 1966 beslöt att upphöra med sin uppgift som speciellt heraldiskt forum, torde en anmälan av den senast reviderade utgåvan av det klassiska engelska arbetet *A Complete Guide to Heraldry* av A. C. Fox-Davies (*revised and annotated by J. P. Brooke-Little, London 1969*) kunna påräkna intresse hos denna tidskrifts läsare. Mer än något annat land har nämligen England format heraldiken till ett person- och familjehistoriskt instrument. Marks of cadency är tecken, som fogas till ett vapen för att skilja olika medlemmar och grenar av en familj. Det mest betydande och mångsidigt använda inslaget i brittisk heraldik utgör emellertid the marshalling of arms: "the conjoining of two or more coats of arms upon one shield for the purpose of indicating sovereignty, dominion, alliance, descent, or pretension, according to recognised rules and regulations, by the employment of which the story of any given achievement shall be readily translatable". Denna definition ger oss den brittiska heraldiken i ett nötskal. I valet mellan vapenkonstens ideal och personhistorisk och genealogisk information har man inte tvekat i sitt ställningstagande. Främste företrädare för denna regeltyngda och traditionsbundna riktning var just Fox-Davies (1871—1928). För den som bedriver personhistoriska forskningar med inriktning på de brittiska öarna är Fox-Davies' arbete av grundläggande betydelse.

Den reviderade upplagan är ombesörjd av J. P. Brooke-Little, som under de två senaste decennierna — han är född 1927 — gjort sig högt förtjänt om brittisk heraldik. Han är sedan 1950 utgivare av tidskriften *Coat of Arms* och innehar sedan 1967 befattningen som *Richmond Herald of Arms*. Till sammans med C. W. Scott-Giles har han utgivit två upplagor av *Boutell's Heraldry* 1963 och 1966. Sistnämnda år utgav han "Knights of the Middle Ages, their armour and coats of arms". Som knuten till *College of Arms* medverkade han vid arrangemangen kring Prins Charles' investitur och utgav i anslutning därtill boken "The Prince of Wales" 1969. Det kan således konstateras att bearbetningen anförtratts åt rätt man. Kanske får man vid genomläsningen av företal, inledning och efterskrift ett intryck av att han alltför lojalt inpassat sig i miljön.

Boken har fått ett mer spatiöst format och getts en modernare typografi, vars mest markanta inslag är att flertalet bilder placerats i marginalen. Denna åtgärd har inte alltid fallit väl ut. I de äldre upplagorna har reproduktionssätten och stilarterna hållits isär. I 1969 års upplaga däremot kan man t. ex. i raden av instruktiva handboksteckningar finna insprängt en autentisk bild av Böhmens vapen på Kruttornet i Prag (fig. 317), en korp ur Grünenbergs vapenbok (fig. 474) och Shakespeares sköldemärke (fig. 512). Drottning Alexandras kröningskrona, återgiven i autotypi, passar ej heller in i sammanhanget (fig. 643). Allt detta bidrager till att bokens illustrationsmaterial nu gör ett något blandat intryck.

Utgivaren har haft det goda omdömet att ej i oträngt mål ändra något i Fox-Davies' text. Uppenbara anakronismer har korrigerats i 1949 års upplaga av Charles Franklyn och i nu föreliggande upplaga av Brooke-Little. Därutöver har inga försök gjorts att ingripa i Fox-Davies' åskådningar eller att omforma hans stil.

Sina iakttagelser har Brooke-Little nedlagt i 277 noter, illustrerade med 32 ritningar (A-FF), däribland det elegant tecknade vapnet för prinsen av Wales, godkänt för användande på souvenirer vid investituren 1969.

Det kan inte hjälpas att en bearbetares kommentarer till en uttömmande bok lätt kan få en prägel av kuriositetsjakt. I not 134 konstaterar utgivaren att rotfrukter — "happily" — inte tycks ha åtnjutit någon auktoriserad plantering på heraldikens fält. I anslutning härtill kan recensenten avslöja att det svenska riksheraldikerämbetet år 1943 satt ett blommande potatisstånd i Mjällby kommuns vapen och riksarkivets heraldiska sektion år 1959 en sockerbeta i Burlövs kommuns vapen.

Inför Mr Harold Wylie-Harris' vapen, avbildat som vignett till denna anmälan, förmimmer man den tillfredsställelse, med vilken bokens kommentator noterar utvecklingens framsteg, då han pekar på den landvinning engelsk heraldik gjort i och med tillkomsten av det schackrutade gaffelkorset i nyssnämnde gentlemans vapen (not 48). Upplyningsvis kan meddelas, att schackrutningen är av guld och rött, att gaffelkorsets bakgrund är elva gånger kliven av grönt och silver, att bården är röd med sex korsade kors av silver och fem gyllene besanter samt att de tre harhuvudena är av silver i en röd ginstam. Sannerligen för mycket av det goda!

Brooke-Little's strävan har varit att med sina kommentarer göra den nya upplagan lika värdefull för den heraldiskt intresserade i dag som då den först publicerades. Inför det nyss anförda exemplet på vapenkomposition må det vara tillåtet att uttala en viss tvekan huruvida dessa förhoppningar skall infrias, när det gäller läsare med en mer modern syn på heraldiken.

Denna tvekan minskas inte av att Brooke-Little, som i fråga om Fox-Davies' text iakttagit en sådan föredömlig återhållsamhet, uppenbarligen ej rätt förstått att han påtagit sig ett betydande ansvar, när han vid återgivningen av färgplanschererna inte nöjt sig med att utnyttja de tekniska framstegen utan låtit rita om och därvid glamouriserat de mången gång horribla vapnen. Plate VI visar hur upptäckaren av Nilens källor kapten John Hanning Speke som posthum utmärkelse fick sitt vapen förbättrat med förutom en krokodil och en flodhäst även en blå ginstam, vari ordet "NILE" inskri-

vits över vågor av svårbestämd färg. Familjen Dodge's uppfräschade vapen visar ett kvinnobröst frambringande droppar av mjölk, vilken bild lär erinra om det framgångsrika sätt varpå en förfader svarat för försörjningen av Hans Majestäts armé (Plate IX). Staden Edinburgh's vapen tävlar med vår barndoms slott ur Allers familjejournal (Plate VII). Manchester's stadsvapen har ej heller vunnit på omritningen (Plate VIII).

Efter dessa små påpekanden om hur heraldiken utvecklats i det brittiska öriket är det påkallat att avsluta med en tillbörlig reverens för detta med mycken sakkunskap och inlevelse reviderade standardverk.

C. G. U. Scheffer

Nytt glossarium till medeltidslatinet

Under docent Ulla Westerberghs ledning har Vitterhetsakademien påbörjat ett för medeltidsforskaren mycket angeläget verk: *Glossarium till medeltidslatinet i Sverige*. Enligt planerna kommer det att omfatta 10 häften om sammanlagt c:a 1 100 sidor. Två häften (A-confinis) har hittills utkommit (1968—69). En inledning planeras till 4:e häftet. Det är emellertid angeläget att redan dessförinnan fästa uppmärksamheten på verket.

Hittills har den, som arbetat med latinska texter från svensk medeltid, varit hänvisad till Hammarströms år 1925 tryckta glossarium. Detta är med sina förutsättningar utmärkt och innehåller dessutom en i många stycken värdefull språklig inledning.

Det bygger emellertid nästan enbart på diplommaterial och måste ständigt kompletteras med medeltidslatinska lexika från kontinenten (främst Georges'), eftersom ord och betydelse, som inte skiljer sig från där angivna, inte är upptagna.

Sedan 1920-talet har stora delar av den i Sverige tillkomna latinska litteraturen — särskilt Birgitta-texter och liturgisk litteratur — tryckts. Ulla Westerbergh har också kunnat bygga på långt rikare excerpter än Hammarström på sin tid, varför fullständigheten också blivit en helt annan. Man kan jämföra sådana ord som *causa* eller *aduocatus* i de båda glossarierna. Det bör f. ö. även noteras, att det nyare glossariet gjorts internationellt användbart genom att alla ord översätts även till tyska. Under *computus* (sub *computo tenere*) har ett tryckfel insmugit sig (hålla som räkningslån), vilket emellertid avslöjas redan av den tyska översättningen.

Källciteringen är fullständig och tydlig. Jag skulle dock ha föredragit att diplomatariebeläggen — liksom hos Hammarström — i första hand citerats med nummer i stället för med band och sida.

Randanmärkningar av detta slag kan naturligtvis alltid göras till ett verk av denna omfattning och karaktär. De hindrar inte, att det nya glossariet önskas en snabb fullbordan, då det kommer att fylla ett länge känt behov på ett av de första häften att döma utomordentligt sätt.

Clara Nevéus

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Blekingeboken 1967. Manne Hofrén behandlar med stöd av brev i Grönskogssamlingen i Kalmar läns museum marinmålaren Adolf Nordlings ungdomsår. — Nils Nilsson beskriver östra Blekinges båtbyggarkonst som den utövats av tre generationer på Hästholmen: Mårten Olsson, Johan Mårtensson och dennes söner Hugo, Karl och Göte Mårtensson.

Årsboken 1968 innehåller bl. a. en biografisk framställning av Stig Nilsson om kyrkoherden Magnus Frodell (1682—1758) kallad "En nitisk kyrkoherde i 1700-talets Fridlevstad och Rödeby", som stöder sig på hans i Lunds universitetsbibliotek bevarade memorialbok. — I Torsten Fornanders uppsats "Ett snusrecept i bröllopgåva. Hur Karlshamn blev tobakens stad" skildras familjen Dahls i tre generationer drivna tobaksfabrik, som Peter Dahl från Vrå i Kronobergs län övertog genom sitt gifte omkr. 1810 med Karlshamnsflickan Elna Jubel. Förf. bygger på intervjuer med sononen, den 1964 vid 92 års ålder avlidne tobaksfabrikören August Dahl.

Bromma hembygdsförenings årsskrift 1968. Herman Stolpe berättar under rubriken "Barnängens hundra år" om skrivkultur i allmänhet fram till Barnängens bläck och om hygien eller brist på hygien i allmänhet fram till Barnängens tvål och Vademecum-produkter och om företagets grundare Johan Wilhelm Holmström. — I sin uppsats om "Runstenarna i Bromma", som inskränker sig till sex kända, ger Elias Wessén en allmän översikt över bruket av runor och presenterar sedan stenarna. Den intressantaste inskriptionen rör bonden Björn som bodde i Ulvsund och ger en sällsynt gammal uppgift om ett kvarlevande gårdsnamn; namnet Björn bars senare av flera av de frälsmän som bebodde Ulvsunda under medeltiden. — Årsskriften avslutas med en nekrolog över den för hembygdssföreningens verksamhet varmt intresserade byråchefen Sven D. Blom.

Årsskriften 1969 anknyter i ett par bidrag till minnet av den heliga Birgitta, närmast i anslutning till anskaffning av bidrag till en Birgittastaty (replik av Axel Wallenbergs i Rom). Elias Wessén lämnar några uppgifter ur kanonisationsprotokollen med anknytning till Birgittas besök i Stockholm och Herman Stolpe framhåller med utgångspunkt i ett tal av Nathan Söderblom 1916 Birgittas reformatoriska gärning. — Den Tottieska malmgården på Södermalm, som var disponentbostad till Barnängens tekniska fabrik, och dit också fabriksrörelsen till en början var förlagd, presenteras av Gösta Selling. Som museitjänsteman fick Selling medverka i gårdens förflyttning till stads kvarteret på Skansen. Huset byggdes i början av 1700-talet åt grosshandlaren Charles Tottie, vars engelska ursprung och smak framträdde i husets inredning med förkärlek för mörka träslag i möbler och väggboseringar. — Herman Stolpe presenterar Alstensbon, tecknaren och målaren Stig Söderstén och avslutar med en nekrolog över läraren vid Bromma gymnasium Einar Johan Strindberg.

Fataburen, Nordiska museets och Skansens årsbok 1968 har 1920-talets Sverige till tema, som presenteras i rikt illustrerade och intressanta över-

siktsuppsatser om samhället, modet, bostadsinredningen, konsthantverket (nyorientering genom Erik Wettergren, Elsa Gullberg och Gregor Paulsson) och arkitekturen (Gunnar Asplund dominerande konstnären). — "Stil-epok utan morgondag" är rubriken på och sammanfattningen av Gregor Paulssons bidrag, där han kallar tjugotalet stilmässigt för "ett bindestreck". — De svenska 20-talsförfattare som Staffan Björck främst nämner i "Världsklassiker och svensk vardag. Ett strövtåg på litteraturmarknaden" är Pär Lagerkvist, Birger Sjöberg och Hjalmar Bergman. — Claes M. Cnattingius' sammanställning om 20-talets rikfacetterade musikliv innehåller rader av namn på kort presenterade kompositörer, musiker, sångare och revyartister. — Bengt Idestam-Almquist ger i "Vår stumfilms storhet och fall" en mycket intressant översikt utan att närmare gå in på individuella insatser.

Årsboken 1969 ägnas temat äktenskapet och innehåller en rad intressanta uppsatser i ämnet ur rättslig och kulturhistorisk synpunkt. Direkt personhistorisk anknytning har egentligen endast Karin Näströms "Pigbröllop hos Arstafrun", som visar Märta Helena Reenstiernas husmoderliga omsorg om sina anställda. — Sigurd Erixon och Sigurd Wallin, båda avlidna 1968, tecknas som "Forskare, museimän, personligheter" av Sigfrid Svensson.

Fornvännen 1967. Martin Olsson har i sin recension av Eyvind Unnerbäcks avhandling om Vadstena slott 1545—1554 (1966) i stort sett en positiv uppfattning om boken men anser attributionen av slottets byggnadsplan till M. Pável Schütz mycket tvivelaktig. — Per-Olof Westlund redogör för de rationaliseringsplaner som framlagts för att möjliggöra det fortsatta utgivandet av verket Sveriges Kyrkor. — Ett fragment av ett 1400-talspsalterium, som utgöres av fem pergamentsomslag till 1500-talsräkenskaper, bör enligt experterna Toni Schmid och Oloph Odenius härstamma från något av de västgötska cisterciensklostren Varnhem eller Gudhem. I litanian ingår utöver de främsta cistercienshelgonen också lokala helgon: de svenska Birgitta och Elena (Elin) och den norska Sunniva, speciellt knuten till Bergen. — En serie mässhaksbroderier, främst för norrländska kyrkor, har av Inger Estham kunnat attribueras till pärlstickaren M. Páfvel Grell (troligen identisk med Paul Kräll eller Kraell), verksam på slutet av 1600-talet.

Argång 1968. Martin Olssons granskning av Erik Dahlberghs bilder av Kalmar gamla stad från 1645 och 1670-talet resulterar i ett högt betyg åt teckningarnas topografiska värde. — Inger Estham anser sig kunna attribuera en nykonserverad mässhake från Moheda till Johan Tobias Sergel före hans parisvistelse 1758. De broderier som bör ha tecknats av fadern, hovbrodören Christoffer Sergell, har ej samma konstnärliga värde. — Gösta Selling har vid sin kritiska granskning av Gunnar Berefelts bok (1966) om lantmåteridirektören Carl Gripenhielms Mälarkarta 1689 med vyer av städer, slott och herrgårdar kommit fram till en avvikande mening beträffande dessa vyers tillkomst. Enligt Berefelt har Gripenhielm själv tecknat vyernas förlagor. Selling anser detta praktiskt orimligt med den korta tid som stod till förfogande. Han ser i Mälarkartan i stället ett kollektivt ar-

bete, som Gripenhielm ansvarar för. — Jan Liedgren tecknar i en nekrolog fil. dr Sven Ljungs flitiga forskargärning. — I sin recension av Allan Ellenius' "Karolinska bildidéer" (1966) påpekar Ulla Ehrensvärd, att Ellenius är den förste som sätter in David Klöcker Ehrenstrahls konst i dess kulturella och politiska idésammanhang.

Forum navale. Skrifter utg. av Sjöhistoriska samfundet, nr 24, 1968, inleds med en nekrolog (av Bertil Broomé) över samfundets ordförande kommandören Magnus Hammar, som bl. a. publicerat ett flertal artillerihistoriska studier. — David Papp berättar om "Ett handelshus och dess fartyg", grundat av handlanden i Simrishamn Lars Johan Björkegren (1792—1849), som lade sig till med egna skutor. Fartygen blev allt fler och allt större, och firman var i början av 1900-talet landets största segelfartygsägare, som betydde mycket för Simrishamn som spannmålexporthamn. Rörelsen fortsattes främst av sonen grosshandlaren, redaren och konsult Johan Daniel Björkegren (1820—98). Sammanlagt stod medlemmar av släkten Björkegren eller handelsfirman L. J. Björkegren & Co för minst 89 fartyg, vilka förtecknas. — De målningar av underofficern och konstnären Johan Tietrich Schoultz, som skildrar de båda Svensksundslagen 1789 och 1790 har ur sjöhistorisk synpunkt granskats av Jonas Berg och jämförts med upplysningar ur andra typer av källor.

Genos 1967 upptar bl. a. Ingeborg Dyhr Sylvins komplettering till tidigare forskningsresultat om den finländska släkten Arnkil (Ahlkihl), Tore Gjötterbergs tillägg till Wilskmans utredning om släkten Sucksdorff, släktutredningar av Yrjö Blomstedt (på finska) om släkten Deutsch, som kom till Finland i slutet av 1600-talet med mönsterskrivaren Henrik Deutsch, av Paul Nyberg om Heinola-släkten Nyberg och av Eric Anthoni om den medeltida Vemosläkten Balk.

1968. Ake Backström redovisar ätten Silfverharnesks öden, sedan löjtnanten Karl Gustav Silfverharnesk 1737 tagit avsked ur svensk militärtjänst och senare flyttat till Estland. — Bengt Utterström lämnar uppgifter om de båda borgmästarna i Uleåborg Daniel Kröger och Esaias Groop, båda med härstamning från Gävle. — Släkten Weurlanders ursprung utreds av Anita Tuurala (på finska), den medeltida frälsesläkten Kirves med rent finskt ursprung liksom medeltida bärare av namnet Skelghe presenteras kortfattat av Eric Anthoni, den i Helsingfors verksamma, sedan till Litauen överflyttade familjen Manecke behandlas av Yrjö Blomstedt (på finska) och Loimijoki-släkten Hjerpe återges i tabellform av Ilmari Peitsalo. — Torvald Hohenthal berättar om sin släktförenings 200-årsjubileum med anledning av att löjtnanten Nicolaus (Claes) Hohenthal med familj 1766 flyttat till Finland. — *Genos* fyra små tunna häften per årgång innehåller i kortfattade artiklar, meddelanden och notiser ett mycket rikt släkthistoriskt stoff.

Gotländskt arkiv. Meddelanden från Föreningen Gotlands fornvänner 1967. Bibliotekarie Erik Eriksson gör axplock ur professor Fredrik Wilhelm

Scholanders mångåriga brevväxling med den lärde läroverksadjunkten och antikvitetsintendenten i Visby P. A. Sæve. De båda vännerna förenades i sitt stora medeltidsintresse. Scholanders utförliga, kåserande brev är ofta försedda med teckningar. Svarebrev från Sæve synes ej vara bevarade, medan Scholanders brev återställts och ligger i det Scholanderska familjearkivet i Kungl. biblioteket. I ett brev 1855 ger Scholander uttryck för sin avsky inför emancipationen och ironiserar över "den litet mer än halvgamla mamsell Fredrika Bremer", som besökte Gotland detta år, och varnar för att den "litterära halvfjolliga nattugglan" skall ställa till "några galenskaper nere på ön". Han uppmanar Sæve att ta saken kallt och inte göra mycket väsen av "den sakramentskade sig själv förgudande och numera i Europa, Asien, Afrika, Nordamerika, Sydamerika och Australien löjlig vordna käringen".

Årsboken 1968 innehåller bl. a. en uppsats av Lennart Bohman om "Fredrika Bremers gotlandsroman", som tydligen koncipierats under hennes sommarvistelse på Klintehamn på Gotland 1855. Hon yttrar sig i brev i stället aktningsfullt om arkitektauktoriteten Scholander: "den varma älskaren och skickliga framställaren av Visby ruiner". Romanen "Fader och dotter" utkom först 1858. Bohman är snarast benägen att anse rektorn i Visby Johan Niclas Cramér som förebild till romanens lektor Severin Norrby. Att överensstämmelser sedan på många punkter inte kan påvisas är givet. Romanens dotter, Rosa, har heller inte någon egentlig verklighetsmotsvarighet. Ett parti i boken återger direkt en av Cramér skriven och 1855 tryckt skildring av en gotländsk postfärd på vintern. Fredrika Bremer komponerar in Rosa i händelsen men erkänner direkt lånet. Självt satte hon stort värde på denna roman, men den stärker inte hennes rykte som romanförfattare. — Åke Åberg berättar om den avsatte prästen "Niels Sörensen i Vamlingbo" med underrubriken "Ett stycke gotländsk litteraturhistoria från 1600-talet". Hans far Sören Jensen hade varit kyrkoherde i Hablingbo. När Niels Sörensen 1618 blev kyrkoherde i Vamlingbo var brodern knuten till Grötlingbo. Redan 1622 dömdes han till avsättning för att han mot förbud mottagit "själägåva" i samband med en begravning och för att han stött böndernas klagomål om slottshandeln. Brodern, landsdomaren Thøger Kärnes, hade i detta sammanhang, som kunde tolkas som uppror, satts i fängelse i Köpenhamn. De fyra dikter som bevarats efter Niels Sörensen visar honom som medelmåttig skald men med en personlig ton av liden oförrätt i en av dem. Hans vidare öden har kunnat följas. Efter några år på Gotland blev han skeppspräst och hamnade 1643 som komminister i Rödovre utanför Köpenhamn.

Från Gästrikland 1967 ägnas huvudsakligen landskapets naturvårdsfrågor. Helmer Viklund inleder med en hyllande presentation av föregångsmanen inom svensk naturskyddslagstiftning, lektorn i naturalhistoria och kemi i Gävle Karl Starbäck. Efter dennes motion i andra kammaren 1904 tillsattes några år senare sakkunniga, och 1909 tillkom en lagstiftning som resulterade i en rad fridlysningsåtgärder och i upprättandet av de nio första nationalparkerna. — Under rubriken "Om utforskandet av Gästriklands natur"

presenterar Gösta Hultberg gästrikbotanikens främsta namn: provinsialläkaren och läroboksförfattaren Carl Johan Hartman och dennes söner lektorn Carl Hartman och adjunkten Robert W. Hartman liksom några biologer och geologer inriktade på Gästriklands utforskning. — I den bibliografi över Hedesunda som sammanställts av Per-Eric Israelsson framträder målaren Hans Wikström som ortens mest omskrivne person.

Årsboken 1968 ger en artikelsvit om folkrörelser. Lennar Odeen analyserar "Den politiska arbetarrörelsen i Gävle till 1889". Vid det betydelsefulla andrakammarvalet 1887 nominerade stadens arbetarkorporationer de båda frihandlarna lektor P. P. Waldenström och skeppsbyggmästaren O. Brodin men lyckades ej utverka löfte, att de skulle verka för allmän rösträtt. — "P. P. Waldenström och schismen i Gefle missionsförening 1875" av Ingrid Åberg ger en intressant belysning åt föreningens splittring, som möjliggjorde en explosionsartad utveckling för den fraktion som slutit upp vid Waldenströms sida. Som en huvudperson i händelseförloppet står fabrikören Eric Sjöström. — Om "den väldige Fabians makalösa originalitet" berättar Helmer Viklund i en roande uppsats om Fabian Månsson, som 1904—12 var knuten som medarbetare till Arbetarbladet i Gävle. — Erik Wickberg skildrar hur "Idrotten erövrar Gästrikland" med konkret början 1824, då ett bolag bildas för att inreda en gymnastikinrättning. Drivande kraft var provinsial Henrik Jacob Grandberg. Underläroaren vid GCI Elis Robert Öhman sändes 1825 av Per Henrik Ling till Gävle och blev tio år senare ordinarie gymnastiklärare vid läroverket där. Denna tjänst innehades sedan från 1867 av P. H. Lings brorson Henrik Erland Ling, som 1875 tog initiativet till Gefle gymnastikförening. — I "Gefle schola år 1647" penetrerar Alf Uddholm noggrant en handskrift i Vasaskolans arkiv, påbörjad 1639, som har anteckningar även från 1700-talet. Den upptar delvis Gävle skolas räkenskaper, och uppgifter om djäknepenningssuppbörden. Distributionslistorna av djäknepengarna utgjorde samtidigt elevförteckningar. Vår- och höstkatalogerna för år 1647 återges i en bilaga. Skolans rektor var då Jonas Trast, som senare blev kyrkoherde i Luleå. Han hade under sin rektorstid besvär med stadens kraftfulla kyrkoherde Olaus Aurivillius, som ville styra också över skolan. — Gunnar Hobroh skildrar "hur Strömsbro vuxit fram" och anser den tradition för riktig som anser att orten fått sitt namn efter handelsmannen och krögaren Olof Ström från Gävle.

Halland, Årsbok för kulturhistoria och hembygdsvård i Hallands län 1967. Lennart Lundberg beskriver gravfältet "Örelids stenar" i Tjärby socken och den insats kyrkoherde Victor Ewald gjort för dess undersökning. — Undersökningen (av Ludvig Kollberg) om "Vadstad borg och Abraham Brodersson Tjurhuvud eller Oxhuvud" bygger ej på egentliga originalforskningar och vågar en rad gissningar. — Ernst Walerius presenterar några av Falkenbergens förnämliga kakelugnsmakare Jöns Granbeck († 1783), Hans Törngren († 1822) och Carl Anton Törngren († 1890), far och son. — Under rubriken "Harplingeskiparens [skipare=förvaltare] arvtagare. Ett bidrag till halländsk borgmästarhistoria" berättar Axel Ejwertz om den skrivkunnige bondsonen Erik Andersson från Skäpparp i Harplinge som länge verkade

som borgmästare Magnus Fredrik Corins i Laholm allt i allo och som så småningom blev tillförordnad borgmästare. 1825 överflyttade Erik Andersson som ordinarie till Kungsbacka men fick redan 1829 samma befattning i Varberg, där han avled 1879 vid 95 års ålder. — I den bibliografiska översikten Halland i litteraturen finns som vanligt ett avsnitt "Biografiskt".

Årsboken 1968. C. M. Andersson presenterar målarmästaren och fotografen Nander Bengtsson (1887—1963) från Harplinge socken, som bl. a. efterlämnat ett stort antal kulturhistoriskt intressanta bilder av socknens folk och gårdar. — Årsboken avslutas med nekrologer över bl. a. professorena Holger Arbman och Sigurd Erixon.

Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1967. I uppsatsen "Kungamöte, brand och farsot. Några episoder från 1600-talets Halmstad" framhåller Sven A. Nilsson de betydelsefulla upplysningar som de för spridda år bevarade kyrkoräkenskaperna kan ge om dödsfall mer än hundra år före den tid, då Halmstads dödböcker börjar, nämligen 1711. — Harry Hedin utreder med stöd av rikt skiftande källmaterial invånare på och i "Kärleken — torp och stadsdel". — Landshövdingen Amélie Virgins planer på en småbarnsskola i Halmstad på 1830-talet belyses av Eric Hägge genom hennes brevväxling med överdirektören C. G. af Forsell och biskop, sedermera ärkebiskop, C. F. af Wingård. — "Halmstads förste 'svensk-amerikan'" presenteras av Eric Hägge. Den 1852 emigrerade murargesällen Anton Johansson återvände 1858 och blev storbyggmästare i sin hemstad. — Anton Malmborn berättar om konstnären Ludvig Frid och hans stora freskomålning i Immanuelskyrkan. — I årgången ingår nekrologer över professor Karl Gustav Ljunggren och kommunal mannen, överläraren Ernst R. Andersson.

I årsboken 1968 återkommer Sven A. Nilsson med presentation och återgivande av en källa från dansktiden, rådmannen, sedermera borgmästaren Albrekt Pedersens byfogderäkenskaper sommaren 1612 till sommaren 1613. — I Eric Hägges utredning om "Sveakvarteret" i stadens centrum återkommer notiser om byggmästaren och stadsfullmäktigen, den tidigare Amerikaemigranten Anton Johansson, som övertog Sveagården där gästgiverirörelsen så småningom utvecklades till Hotell Svea. — Eric Hägge beskriver borgmästare Thure Gabriel Stockenbergs på 1860-talet byggda villa "Fristad" och dess väg "Från herremansboning till rivningskåk". — Bland de många bidragen som nämner halmstadsbor och halmstadshem kan ytterligare nämnas Ingegärd Larséns uppsats, "Petterssons trädgård och Krokstad", som handlar om Ingegerd Stadners halmstadsmotiv.

Hembygden 1968, utgiven av Dalslands Formminnes- och Hembygdsförbund, ägnas minnet av Dalslands kanal, som 1868 öppnades för trafik. I Solvig Krunlindes historik över kanalens tillkomst framhålls särskilt landshövdingen i Älvsborgs län Eric Josias Sparres energiska insatser för projektets genomförande. Kanaliseringen hade undersökts och kostnadsberäknats av majoren vid Väg- och vattenbyggnadskåren D. W. Lilljehöök. Hans för-

slag, med justeringar gjorda av överste Nils Ericson, följdes i stort sett. Den sistnämndes son Werner Ericson fick under faderns ansvar uppdraget att verkställa kanalbygget. Ritningarna stadfästes av K. M:t i dec. 1864. — Separat återges presidenten Carl Fredrik Wærns egenhändiga skildring av sina insatser för aktieteckningen i kanalbolaget. — En levande bild av seglationen på Dalslands kanal under 1900-talets början ger kanalkamrer Herman Ahlins († 1953) efterlämnade stora fotoarkiv. Olle Ahlin återger vackra prov ur samlingen.

Historisk tidskrift 1967 inledes av Stellan Dahlgren med en uppsats om "Uppgörelsen med reduktionen efter enväldets fall". I den därmed sammanhängande frågan om konfirmation av adelns privilegier såg Fredrik I en möjlighet att spela en politisk roll och att före fredsslutet söka vinna särskilt den baltiska adeln för sig och den hessiska successionen. — Gert Nylander karakteriserar A. O. Wallenbergs ställning till Skandinaviska Kreditaktiebolaget. Wallenberg hade ett avgörande inflytande vid bolagets tillkomst 1863, men verksamheten kom ej att väsentligt skilja sig från den som drevs av Stockholms Enskilda Bank och ett konkurrensförhållande uppstod snart. — Lars Sjödin publicerar de brev som febr. 1967 påträffades vid reparationsarbeten i Roggeborgen i Strängnäs och påvisar, att de är rester av biskop Magnus Sommars arkiv från 1520-talet. — Göran B. Nilsson har givit en uppsats den talande titeln "Konservatism i förvandling. Riddarhusoppositionens representationsförslag hösten 1865" och uppehåller sig främst vid Carl Otto Palmstiernas förslag i broschyrform från sept. 1865, som utgjorde en grund för Henning Hamiltons olika versioner. — Beata Losman tar upp frågan, om Valdemar Birgerssons eventuella äktenskapsbrott med sin svägerska den danska prinsessan Jutta var en bidragande orsak till hans avsättning, men finner ej en sådan skandal belagd i det samtida materialet. Den omtalas först i den 50 år senare tillkomna Erikskrönikan och då ej som orsak till avsättningen. — Nekrologer ingår över f. landsarkivarien Karl Mellander (av Sven Grauers) och f. krigsarkivarien Birger Steckzén (av Bertil Broomé).

Argång 1968. Med utgångspunkt från Arne Stades stora avhandling om "Erik Dahlbergh och Carl X Gustafs krigshistoria" undersöker Herman Schück ytterligare den roll Karl Gustav-verket spelade för Dahlberghs karriär. — Arne Stade svarar med inlägget "Om 'liv' och 'dikt' i fallet Erik Dahlbergh", där han anser, att Schück velat försöka det omöjliga och att material saknas för en närmare belysning av aspekten "liv" och "dikt". — Thede Palm publicerar krigsministern Joachim (Jochum) Åkermans anteckningar från den kortlivade (30/3—19/10 1917) ministären Carl Swartz. Av kollegerna uppehåller han sig främst vid Conrad Carleson, Knut Dahlberg, Hans Ericson, Arvid Lindman och Oscar von Sydow. — Eva-britta Personne sammanfattar vad som före centraliseringen av verksamheten till riksarkivet (särskild tjänst från 1 juli 1966) utträttats för inventering och insamling av enskilda arkiv. — I sitt direktörstal i Svenska akademien 20 dec. 1967 "Om historiska levnadsteckningar" summerar Erik Lönnroth sin ståndpunkt så: "Intensivt studium av enstaka människor är alltjämt en

angelägen vetenskaplig uppgift och kommer att förbli det". — Folke Lindberg påvisar i sin utredning "Skrädderi och politik", att skräddargesällerna spelade en mycket aktiv roll inom tidig svensk arbetarrörelse. Den egentlige initiativtagaren till den 1845 grundade Bildningscirkeln i Stockholm var oldgesällen i skräddargesällskapet Olov Renhult, som lyckades intressera gesällskapet läkare Johan Ellmin för saken. Till dem anslöt sig tidigt skräddargesällen Sven Trägårdh. 1847 bildades Skandinaviska sällskapet med bokhandlaren Per Götrek som centralfigur. En liten kommunistisk grupp, påverkad av franska utopiska idéer, brukade samlas i dennes bostad. Några år senare hade skräddargesällerna m. fl. sin mötesplats hos notarien Frans Widstrand. Den kanske främste av dessa "ikariskt" kommunistiska gesäller var Carl Rudolf Löwstädt. Till kretsen hörde också den blivande tidningsmannen Fredrik Borg. Dess medlemmar var emellertid inte konspiratörer och uppviolare. De polisförhör som efter marsoroligheterna 1848 anställdes med Per Götrek och sju andra ledde ej till något ingripande. Lindberg ger en rad data om dessa kommunistiska skräddare och nämner därutöver bl. a. Carl Daniel Forssell, Johan Pettersson, Gustav Wilhelm Roos, Lars Gustav Stolbin och Julius Söderstedt. Många av dem hade tillbringat en del av sin lärotid i Paris. — Nekrologer ingår över förste arkivarien Tor Berg (av Åke Kromnow), fil. dr Sven Ljung (av Folke Lindberg), arkivrådet Ernst Nygren (av Jan Liedgren) och professor Knut B. Westman (av Kjell Kumlien).

Historisk tidskrift för Finland 1968. Birgit Klockars analyserar under rubriken "Biskop Henrik Hartmansson och andra donatorer till S:t Görans altare" två i Åbo Domkyrkas Svartbok ingående förteckningar daterbara till omkr. år 1400 och omkr. år 1500 och håller för sannolikt, att de under växlande namnformer förekommande främsta donatorerna var befreundade inbörides. De viktigaste var Åbo-kyrkoherden Henrik Tempil, biskop Henrik Hartmansson, kyrkoherden i Tössala Helvik Stoltefot och Arnald Frese. Den förmögne Åbo-borgmästaren Jakob Frese hör kanske till kretsen. — Med utgångspunkt i räntekammarböckerna ger Eric Anthoni en översiktlig presentation av "Finländare i hovtjänst hos Gustav Vasa". Att ha tillhört kungens svenner, hovjunkare eller hingstridare var ofta ett första steg till poster som häradshövding och slotts befälhavare. Bl. a. kan nämnas Erik och Nils Boije, Gustav och Jöran Fincke, Herman, Jacob, Lars och Peder Fleming, Claus Christersson (Horn), Henrik Clausson (Horn), Jöns Knutsson (Kurck), Erik Olsson (Stålar) och Tönne Olofsson Wildeman.

Jämten 1967. Den jämtländske målaren Anders Berglin från Hackås var en mångfrestare — kyrkomålare, förgyllare, rumsinredare och lantbrukare. Främst står han kanske som möbelmålare och introduktör av en helt ny möbeldekor — ett lätt rosmålteri i rokokostil, trots att hans verksamhetstid inföll 1770—1800. Maj Nodermann-Hedqvists noggranna utredning om honom avslutas med förteckning över hans kända arbeten. — I sin översikt över "Nydanare och pionjärer inom svensk brukskonst" nämner Robert Berghagen de stora namnen silversmeden Jacob Ängman (till börden

jämte), textilkonstnären Märta Måås-Fjetterström, möbelarkitekten Carl Malmsten, glaskonstnärerna Simon Gate och Edward Hald och keramikern Wilhelm Kåge. — Gösta Ullberg ger en nyanserad bild av landshövdingen först i Östersund, sedan i Umeå, överste Gustaf Adolf Montgomery (1791—1861). Bördig från Finland hade han som mycket ung man deltagit i finska kriget och kämpat under Sandels vid Wirta bro, och hans historiska skildring av kriget blev en viktig källa för Runeberg. I sitt 1967 utgivna arbete "Huså bruks historia" har Ullberg haft anledning syssla med Montgomerys tid som driftigt men också genom ett arbetaruppror 1839 omdiskuterad chef för bruket. — Thord Bylunds matrikel över jämtlänningar och härjedalningar vid Härnösands gymnasium fortsätter för åren 1751—86. Återkommande familjenamn är bl. a. Hofverberg, Huss, Renström, Staaff, Wasell och Örbom.

Årsboken 1968 har i stort sett 1600-talet som tema. Det personhistoriska inslaget här är Maj Nodermann-Hedqvists presentation av den tyskbördige jämtlandsdragonen Gregorius Raaf, som från 1689 framträder som mycket produktiv kyrkoinredare i Jämtland. Han var byggmästare och timmerman men blev främst känd som skicklig träskärare, s. k. plattskärning, d. v. s. upphöjt arbete i låg relief. I verkförteckningen ingår altaruspsättningar, predikstolar, dörrar, ramar, bänkar, altarskrank m. m. — Den jämtländske arkitekten och möbelkonstnären Eric Paulssons verksamhet skildras i en kort uppsats av Karl O. Hallman. — Thord Bylunds gymnasiematrikel omfattar i sitt tredje avsnitt åren 1787—1811. Under denna tid studerade i Härnösand två bröder Byström, två bröder Festin och fyra bröder Nensén.

Kalmar län 1968 innehåller bl. a. en uppsats av Torbjörn Fogelberg om "Wentzelholms glasbruk i Rumskulla 1826—1897". Glasblåsaren Johan Fredrik Wentzel († 1837) tillhörde en gammal tysk glasblåsarsläkt men var född i Norge. Han hade under några år sökt driva en glashytta i Gränna men misslyckats. Privilegierna för detta glasbruk överflyttades okt. 1826 till rörelsen i Simondeboda i Rumskulla. Wentzel hade dock ej tillräckligt förlagskapital för att driva bruket och frånträdde privilegierna redan 1827. Först omkr. 1834 fick bruket namn efter sin grundare. Tillverkningen bestod till övervägande del av buteljglas. Ägarlängden skiftade till en början snabbt. Brukspatronen Christopher Nygren satt dock som huvudägare från 1834 till aktiebolagsbildningen 1861. Nygren, som bött på Wentzelholm och varit kommunalt verksam i orten, försattes i konkurs 1864. Bolaget gick i sin tur i konkurs 1872 och hade då som främsta fodringsägare förste hovmarskalken Marcus Höijer Holtermann. Under 1880-talet betydde trävarurörelsen vid Wentzelholm mer än glas bruket. En tabell återger in- och utflytningar från glas bruket 1861—1901.

Karolinska förbundets årsbok 1967. Alvin Isberg anser i sin uppsats om "Livland i Johann Reinhold Patkuls politiska handlande", att man ej kan anse Patkuls syften som helt personligt betingade och enbart styrda av hans svenskhat, utan att han haft Livlands bästa för ögonen och sökt hindra tsar Peters erövring av de baltiska områdena. — Sven Grauers avslutar sin serie uppsatser om Karl XII:s kost- och dryckesvanor (byggda på räkenska-

perna över "hovförtäringen" och "hovkällaren" i fält) med vistelsen i Polen och Sachsen 1706. Bland prominenta besök märks konung Augusts och administratören Kristian Augusts av Holstein-Gottorp som i sin svit hade baron Georg Heinrich von Görtz. Sammanfattningsvis framhåller Grauers, att ingenting i dessa räkenskaper tyder på att Karl XII var absolutist och att de vittnesbörd som finns om att han enbart drack svagdricka eller vatten är sent nedtecknade. Utom Jöran Nordberg, vars uppgifter verbalt överensstämmer med Voltaires, har ingen i kungens närmaste omgivning lämnat några upplysningar om att Karl XII i sina dryckesvanor skulle ha intagit någon särställning. — Det är sällan en enskild soldats livsöde kan skildras så noga som varit möjligt rörande den karolinske dragonen Bogg-Hans (= Boggens Hans) eller Hans Bergström, som han får heta som soldat. Algot Hellbom har kunnat följa den reslige krigsbussen, för sin styrka kallad "lilla krigsmakten", från Å by i Njurunda socken, där han troligen föddes 1681 som son till en båtsman och bonde, via värvingen 1701, livdragonernas deltagande i hela det livländska och polska fälttåget, hans räddning vid Perevolotjna, hans tillfångatagande i sept. 1709 i Vallackiet och hans 13-åriga fångenskap i Ryssland till hemkomsten 1722. Han fick då avsked som soldat, gifte sig med en torparänka i Lidens socken men dog nyårsdagen 1760 i sin födelsesocken Njurunda. Bland dem som inför fångarnas hemtransport gjorde en stor insats nämnes kommissionssekreteraren Thomas Knipercrona.

Årsboken 1968 ger mindre ur personhistorisk synpunkt. I sin översikt över "Den karolinska fälthärens underhåll 1700—1703" behandlar Sven Grauers underhållstjänstens reorganisation 1702—1703 under Magnus Stenbocks ledning.

Kronobergsboken (Årsbok för Hyltén-Cavalliusföreningen) 1967. Ulf Beijboms referat från emigrationsforsarsymposiet i Växjö aug. 1967 ger en överblick av detta speciella forskargebit, där stora projekt är i gång och intresset växande. — "En vittfaren Vislanda-ättling" kallar Nils Hyltén-Cavallius sin presentation av kommandören i preussiska flottan Gustaf Erik Hyltén-Cavallius (1815—88), bror till Gunnar Olof. Främst ur familjekorrespondensen belyses hans ungdom och sjökommenderingar. 1857 tog han avsked ur preussisk örlogstjänst, återvände hem, verkade till 1882 som jordbrukare i sin småländska hembygd och hade botanik som kvalificerad hobby.

Årsboken 1968 ägnas minnet av Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, som 1868 grundade Smålands museum, s. å. som han utgav sitt välkända verk "Wärend och virdarne". Hyltén-Cavallius får också själv stå för årsbokens innehåll: hans föredrag 1851 om "Wärend för 200 år sedan", av honom upptecknade folksägnen från Wärend och gåtor och spörsmål upptecknade på 1830-talet. Nils-Arvid Bringéus ger inledningar och kommentarer.

Kulturen 1967 ägnas äldre möbelkonst. I Marshall Lagerquists "Liten svensk möbelhistoria från Lunds horisont" passerar alla de främsta svenska 1700-talsebenisterna revy. Utförligast nämnes kanske Haupt-epigonen Nic-

las Korp, verksam i Stockholm. — Britt Ginérs uppsats om ciselerade lockplattor på svenska dryckeskannor uppehåller sig huvudsakligen vid arbeten av silversmeden Christian Henning, verksam som mästare i Stockholm 1692—1716.

Årsboken 1968 innehåller en rad smärre uppsatser om skilda föremål och föremålstyper med avgjord övervikt för stolar. Också här ger Marshall Lagerquist mest personuppgifter. I sin uppsats, "Den ståndaktiga pinnstolen" nämner han bl. a. den förste tillverkaren, på 1850-talet, av svenska pinnstolar av amerikansk modell Daniel Ljungkvist i Svenarum, Småland. De tillverkades på beställning av fru Henrika Killander, f. Gyllenhaal, på bruksegendomen Hook och skall ha gjorts efter hennes ritningar. Vid Johan Wilhelm Thunanders och hans kompanjoners 1863 grundade pinnstolsfabrik i Hagafors övergick verksamheten efterhand till maskinell drift. Per Johan Andersson från Hylletofta började 1870 en hantverksmässig pinnstols- och gungstolstillverkning men flyttade 1876 verkstaden till Malmbäck, där arbetet snart industrialiserades. Fabriken förlades 1882 till Nässjö.

Kyrkohistorisk årsskrift 1967 inleds med utförliga nekrologer av Sven Göransson över professorerna Knut B. Westman och Gunnar Westin. — Med anledning av 350-årsminnet har Sven Göransson givit en historisk översikt över "Teologie doktorspromotionerna vid Uppsala universitet 1617—1967", åtföljd av förteckning av Arne Sträng över teologie doktorspromotioner i Uppsala 1936—1967. Förteckningen upptar både hedersdoktorer och doktorer efter avlagda prov och avslutas av ett alfabetiskt register över doktorer och promotorer 1911—1967 med promotionsåren angivna. — Beata Losman återger och kommenterar den fullständiga latinska texten till det fredstal biskop Nicolaus Ragvaldi höll i Arras i Burgund 1435 som ett av Baselkonciliet sändebud. — Helgo Zettervalls inställning i kyrkobyggnadsfrågor behandlas av Benkt Olén i uppsatsen "Kyrkoarkitektur och teologi". När Zettervall 29 år gammal efterträdde arkitekten professor C. G. Brunius som Lunds domkyrkas restaurator, mottogs han mycket ovänligt av denne men kom att idémässigt påverkas av honom. Enligt Zettervalls intentioner skulle vid utformning av en kyrkas interiör praktiska behov, liturgiska anspråk och kyrkliga traditioner tillgodoses. Som teoretiker framträdde i samma anda också fil. dr J. M. Sjögren och bland prästerskapet främst biskopen i Strängnäs Uddo Ullman. Zettervalls uppfattning om kyrkorummets teologi har enligt Olén tagit starka intryck också av debatter i Tyskland och Danmark.

Årsskriften 1968. Svante Hallberg, Rune Norberg och Oloph Odenius har sammanställt fakta om några föga kända och sena svenska kloster med presentation av deras ämbetssigill. Det gäller kartusianernas anläggning Mariefred, grundad av Sten Sture d. ä. och hans maka Ingeborg Åkesdotter (Tott), med ärkebiskop Jakob Ulfsson som speciell gynnare, och antoniter-nas kloster på Tiveden, också kallat Ramundeboda. — Tore Nyberg utför närmare än i sin avhandling om de birgittinska medeltida klostergrundandena "De birgittinska ordensmännens uppgift". Han framhåller, att det ej var fråga om dubbelkloster i vanlig bemärkelse; ordensmännen var inte avsedda att vara munkar instängda i sitt kloster utan tjänande bröder i själa-

vårdsfrågor i omedelbart möte med omvärlden som predikanter och biktfäder. Den överhöghet som Birgitta gav abbedissan karakteriseras som "den möjligast långtgående tillämpningen av en matriarkal grundtendens inom ramen för samhällets och kyrkans principiellt erkända patriarkala helhetsstruktur". — I uppsatsen "Andligt liv och religiös uppbyggelse bland uppsalastuderenter 1901—1907" presenterar Alf Tergel de lärare och förkunnare som hade störst betydelse för den kommande unglyrkorörelsens män, nämligen främst Nathan Söderblom, J. A. Eklund, Josef Källander, Otto Centerwall och Axel Lutteman. Till gästpredikanterna hörde Natanael Beskow och Magnus Pfannenstill. Till åhörarna hörde främst K. B. Westman (undersökningen stöder sig till stor del på dennes dagböcker och brev), Manfred Björkquist, Gunnar Dahlquist och Robert Sundelin. — I den utförliga recensionsavdelningen behandlas bl. a. biografiska arbeten om "Gustaf Wilhelm Müntzing. En märklig Närkepräst i en andlig brytningstid", förf. av Ragnar Redelius, "J. E. Frykbergs stiftelse 50 år. Spridda drag ur donators liv" av dottern Ragnhild Frykberg och "Einar Billing. En studie i svensk teologi före 1920" av Gustaf Wingren (utförligt anmält av Sigfrid von Engeström).

Gamla latinare årsbok 1967. Utgiven av Hvitfeldtska gymnasietts kamratförening [Göteborg]. Årsboken innehåller en rad biografiska inslag främst av dess redaktör Torsten Wassén: om rektorn, sedermera kontraktsprosten Johan Gothenius (1721—1809), om linnélärjungen, kontraktsprosten Pehr Osbeck (1723—1805), om lektorn vid läroverket Olof Peter Behm (†1919), om "Människovännen Hjalmar Wijk" (†1965) och om förre redaktören vid Göteborgsposten och för årsboken Elis Andersson (†1967), "Han som gav årsboken dess stil". — Eric Dahlén har skrivit en utförlig nekrolog över lektor "Ernst Bendz, en oförgätlig lärare, kollega och vän" och Lars Öberg en nekrolog över leg. läkaren Hjalmar Andersson. — Under rubriken "In memoriam" ges korta data om 33 fd. "gamla latinare", avlidna 1965—67.

Svenska Linnésällskapets årsskrift 1967. En uppsats av Nils Hylander har titeln "Linnaea, Jafnea, Anderssoniopiper och andra växtsläkten uppkalade efter svenskar." Enligt Linnés huvudregel skulle främst botanister hedras med uppkallelse. Skolexempel är "Linnéapostlarnas" namn: Kalmia, Loefflingia, Osbeckia, Torenia, Hasselquistia, Solandra, Forsskålea och Bergia. Detta bruk har sedan fortsatts och hålls alltjämt levande t. ex. Asplundia, Erdtmania och Hylandra. De i uppsatstiteln nämnda namnen Jafnea syftar på J. A. F. Nannfeldt och Anderssoniopiper (en pepparväxt) på professor Nils Johan Andersson. En särskild exkurs ägnas namnet Forsskålea. Hylander bemöter här tanken att Linné genom valet av en nässelväxt och dess beskrivning sökt karakterisera Forsskål. — Carl-Otto von Sydow ger "en tillbakablick vid 50-årsminnet" av "Svenska Linnésällskapets stiftande och första verksamhet". Initiativtagare och flitig arbetare för sällskapets syften var hovtandläkaren, bibliofilen Elof Förberg (1851—1923), vars stora Linné-bibliotek förvärvades av sällskapet efter hans död. — von

Sydow har också skrivit nekrologen över sällskapetets ordförande zoologen professor Nils von Hofsten († 1967).

Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1967—1968 (1969; 488 s.) innehåller en rad större uppsatser med personhistorisk anknytning. Sten Lindroth inleder med en nyanserad, utförlig nekrolog över sin företrädare som professor i lärdomshistoria Johan Nordström. — Inge Jonssons lärda granskning av Emanuel Swedenborgs resejournal 1736—39 från besök i Köpenhamn, Amsterdam och framförallt en längre vistelse i Paris resulterar i ett avvisande av att Swedenborg redan vid denna tid var en mystiker. Han anser inte heller, att Swedenborg skulle ha erhållit systematisk utbildning i praktisk anatomi vid doktor Petits anatomiskola. Nedteckningarna är gjorda av en van resenär i medelåldern, som ger en nykter rapport från en bildningsresa till "Bibliotheker, Cabinetter och andra merckwerdigheter". — Dick Haglund söker i "Svante Arrhenius och panspermihypotesen" utreda hypotesens vetenskapsteoretiska karaktär och ställa den i relation till Arrhenius' allmänna världsåskådning. I sin föreläsning från 1903, upprepade 1904 och publicerad 1905 i Nordisk tidskrift under titeln "Lifvets utbredning genom världsrymden", sammanfattar han sina åsikter i två citat: "Liflös materia kan icke öfvergå till lefvande utan under inflytande av lefvande substans" och "Vi anse därför tillvaron af organiskt lif i världen vara evig". Arrhenius var skeptisk mot ortodox kristendom, tog avstånd från teosoferna och var visserligen påverkad av monismen men hade delvis en avvikande uppfattning. Hans utvecklingsoptimistiska grundinställning har spelat en viktig roll, och panspermihypotesen gav honom en förklaring på eljest olösliga problem. — Henrik Sandblad påvisar i uppsatsen "Carolus Lundius och trolldomsprocesserna", att den dåv. unge juris adjunkten i Uppsala i sin skrift "Uppsattz på några punckter Trullwäsendet angående" framfört den första allvarliga kritik mot trolldomsprocesserna som överhuvud taget framförts i Sverige. Han tjänstgjorde i jan. 1673 vid en kommissorialrätt för trolldomsväsendet som under den framsynte Gustaf Rosenhanes ordförandeskap var verksam i Hälsingland. Bland bisittarna befann sig också Andreas Stiernhöök. Lundius ställde sig mycket kritisk till bevismaterialet och yrkade mildhet i straffutmätningen. Lundius juridiska tankegångar kan ha inspirerat Rosenhanes senare yttranden och ha indirekt spelat en roll i de följande årens trolldomsprocesser och strävandena att med lag och förnuft begränsa dem. Lundius' skrift återges som bilaga. — Gunnar Eriksson skildrar "Framstegstanken i de cartesianska stridernas Uppsala. Kring debatten om naturens konstans och vetenskapernas tillväxt". Bland de stridande 1600-talslärda framträder bl. a. matematikprofessorn Petrus Fontelius, Olof Rudbeck, Johan Bilberg, Anders Drossander, Nils Celsius och Harald Vallerius. — Anna Beckman presenterar "Två svenska experimentalfysiker på 1700-talet: Märten Triewald och Nils Wallerius". Triewald var snarast en kompilator men hade en stor vetgirighet och en smittande entusiasm, som genom hans populära offentliga föreläsningar ökade intresset för experimentalfysiken. Wallerius, som senare blev professor i logik, var främst en teoretisk forskare, som under sina tidigare år

gjorde skarpsinniga fysikaliska arbeten. Han blev inte vederbörligen uppmärksammas av sin samtid och har också senare förbisetts. — Under rubriken *Miscellanea* publiceras kortare studier: av Beata Losman om Nicolaus Ragvaldis gotiska tal vid Baselkonciliet 1434, av Gurli Taube om Johan Arent Bellmans undervisningsplan (från 1708) för Carl Fredrik Piper och av Lars Öberg om Eric Gadelius' planer på undervisning om stetoskopet. — Bland de många utländska lärdomshistoriska arbetena recenseras också några svenskspråkiga, Birgit Klockars, "Birgitta och böckerna. En undersökning av den heliga Birgittas källor" (1966; recensent Birger Bergh), Kurt Johannesson, "I polstjärnans tecken. Studier i svensk barock" (ak. avh. 1968; rec. Bernt Olsson; om Gunno Dahlstierna), Allan Ellenius, "Karolinska bildidéer" (1966; rec. Kurt Johannesson; om David Klöcker Ehrenstrahl), Nils-Arvid Bringéus, "Gunnar Olof Hyllén-Cavallius som etnolog. En studie kring Wärend och wirdarne" (1966) och dens., "Unnarydsborna. Lasses i Lassaberg anteckningar om folklivet i Södra Unnaryd vid 1800-talets början" (1967; rec., liksom av föreg., Bror Olsson; om Nils Gabriel Djurklou och hans meddelare kyrkovärden Lars Andersson, vars originalanteckningar återfunnits), Herman Richter, "Olaus Magnus' Carta Marina 1539" (1967; rec. Hjalmar Grape), Stig Rydén, "Pähr Löfling. En Linnélärjunge i Spanien och Venezuela 1751—1756" (1965; rec. Gunnar Eriksson) och Wolfram Kock, "Olof af Acrel. Överkirurg, generaldirecteur öfver lazaretterne i riket" (1967; rec. Anna-Lena Pehrsson). Kortare nekrologer ingår över Nils von Hofsten och Acke Renander.

Malmö fornminnesförenings årsskrift 1968 inleds med en biografi av Olle Helander över borgmästaren i Malmö, riksdagsmannen Jöns Stobacius (†1734), en mångsidig frihetstida politiker och affärsman med ständiga kreditvärdigheter. — Leif Ljungberg presenterar Malmörådmannen Wilhelm Flensburgs lilla tryckta historik från 1743 om S:t Knutsgillet i Malmö. — Anders Grönwall behandlar kortfattat Malmö äldre presshistoria under rubriken "Från annonsblad till politiska tidningar". 1813 erhöi boktryckare Carl Fredrik Berling utgivningsbevis på Malmö Tidning. Han överlät 1835 ansvaret för utgivningen på faktor Sven Lundström. Bland redaktörerna märks för kortare tid kring 1840 den socialistiske utopisten rådmannen Nils Herman Quiding och 1852 klockaren, botanisten och litteratören Nils Lilja. — Årsskriftens nye redaktör jur. kand. Kjell A. Modéer ger en på grundliga studier byggd berättande matrikel över "Generalauditörer och militiefiskaler i Skåneland 1658—1756", omfattande nio företrädare för vardera ämbetet. — Ingemar Ingers belyser med stöd av förut otryckt material spridda episoder kring prosten A. P. Gullander, som 1814—62 var kyrkoherde i Malmö S:t Petri-församling (hans efterföljare Johan Axel Olin innehade befattningen 1864—1911!). Svågern inspektoren på Löberöds gods Magnus Rosenquist har efterlämnat intressanta levnadsminnen, nu deponerade i Lunds universitetsbibliotek.

Årsskriften 1969. Ragnar Gustafson behandlar ett första avsnitt av Malmö teaterkrönika omfattande åren 1596—1792. Länge var det fråga om utländska, främst tyska, "gycklare" och "komedianter". 1754 fick Malmö dock ett kort besök av "Baron Hastfehns band", d. v. s. en del av det första pro-

fessionella inhemska sällskapet från Bollhuset i Stockholm under ledning av löjtnant F. W. Hastfehr. Den splittrade truppen besökte på nytt Malmö 1756 under ledning av Petter Lindahl. Dennes dotter gifte sig med tysken Carl Gottfried Seuerling, som kallats "den svenska landsortsteaterns fader" och som spelade på svenska men med tysk brytning. Han uppträdde tidigast 1761 i Malmö. År 1786 uppförde den unge direktören och skådespelaren Andreas Widerberg "Commedier — 15 ggr". — I Helge Anderssons uppsats "Rosengård. Gammal lantegendom blir modern stadsdel" uppmärksammas främst handelsmannen och tullfiskalen Svedin Karström, som 1812—17 lät uppföra en ny gård, och gårdens ägare från 1851 den framstående jordbrukaren Peter Kockum. — Årgångarna avslutas som vanligt med utförliga årsbibliografier för Malmö av Margit Johansson.

Meddelanden från Kungliga Akademien för De fria konsterna 1967 innehåller nekrologer över två akademiledamöter: Erik Lindberg och Tor Bjurström.

Meddelanden 1968 upptar nekrologer över ledamöterna Ragnar Hoppe, Sigurd Wallin, Bror Hjorth, Gerhard Henning, Adam Fischer och Carl David Moselius. — Årets Tengbomstipendiat arkitekten Erik Lundberg presenteras.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet för åren 1962—1966 (1968). Ur de fem årsberättelserna kan följande personhistoriskt intressanta arkivleveranser (gåvor, köp eller depositioner) nämnas under år 1962: pastor Karl-Erik Keijnes handlingar rörande den s. k. Keijneaffären och översten frih. A. W. C. Gyllenkroks papper, till Riksarkivet; kyrkoherde Samuel Juringius papper och kantor Ernst Peterssons i Ask samlingar ang. Linköpings stifts klockare och organister, till landsarkivet i Vadstena; handlingar till Gibsonska släktarkivet, Gerleska arkivet, Keillerska arkivet, Carl Gustaf Hellstens släktsamling, handlingar till Östadsarkivet och Ekmanska släktarkivet, till landsarkivet i Göteborg; släkten Sundströms affärsarkiv 1860—1940, till landsarkivet i Härnösand; under år 1963: handlingar ur Ribbingska huvudmannaarkivet och Ernst Tryggers samling, till Riksarkivet; Carl Hyckerts papper och ärkebiskop E. Eidems arkiv, till landsarkivet i Uppsala; direktör A. Törners samling, till landsarkivet i Härnösand; under år 1964: gårds handlingar från Östra Kolhammars gård i Märsta och dito från Granhammars gård, Upplands-Bro, till landsarkivet i Uppsala; biskop Ysanders arkiv, till landsarkivet i Visby; dir. Sven Almqvists, Lindholmens varv, papper, till landsarkivet i Göteborg; under år 1965: Rickard Sändlers samling (1 vol.), Edvard Thermanius' efterlämnade papper (1 vol.) och ätten Gyllenstiernas af Ulaborg arkiv i Nynäsarkivet, till Riksarkivet; släkten Wahlbergs arkiv, till landsarkivet i Vadstena; J. A. Nordström om Klövedalssläkten, till landsarkivet i Göteborg; riksdagsman G. Erikssons i Mörviken handlingar, till landsarkivet i Östersund; under år 1966: Christian Günthers samling (4 vol.), Karl Kärres samling, den s. k. Ferberska kistan och familjen Thomées samling, till Riksarkivet; skriftställare Rolf Nysteds, Vadstena, handlingar och rådmannen i Norrköping Samuel Fogelstrands handlingar,

till landsarkivet i Vadstena; handlingar rör. släkten Hofmeister, till landsarkivet i Lund; Ribbingfors gårdsarkiv, till landsarkivet i Göteborg. — Evald Blumfeldt redovisar för Slottsarkivet, dess historia och bestånd: bl. a. räkenskapsserier för klädkammaren, skinnkammaren, husgerådskammaren, hovkällaren, hovstallet, hovräkenskaper för enskilda furstliga personer, borg-
rätternas arkiv med bouppteckningsserier och slottsräkenskaper för Stockholm och de kungliga lustslotten. — I Elsa-Britta Grages redogörelse för Justitiekanslersämbetet och dess arkiv återfinns två ganska speciella personhistoriska serier, nämligen fånglistor 1750—1906 och utdrag ur passjournaler, som 1812—47 utgör en separat serie.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1967. Bland recensioner och notiser omnämnes Marianne Kuylenstiernas "Bibliografi över Ragnar Josephsons skrifter" (1966; recensent R. Zeitler) och Uno Willers' "Bibliografi över Östen Undéns tryckta vetenskapliga och politiska skrifter 1906—1966" (1966). — Utförliga nekrologer ingår över boksamlaren och bibliografiske forskaren apotekaren fil. hedersdr Gustaf Bernström (av Tönnes Kleberg), överbibliotekarien och chefen för Tekniska högskolans bibliotek Carl Björkbom (av H. Tigerschiöld), förste bibliotekarien Nils Molin, Göteborg (av Gösta Engström), förste bibliotekarien J. Viktor Johansson, Göteborg (av dens.) och förste bibliotekarien Jonas L:son Samzelius, Uppsala (av Gert Hornwall).

Tidskriften 1968. Åke Davidsson presenterar "Några stamböcker i Lunds universitetsbibliotek" och deras ägare, bl. a. kyrkoherden i Jönköping Petrus Hieronymi Glandius († 1623), professorn i Lund Martin Nordeman († 1684), kyrkoherden i Villstad, Växjö stift Petrus Beeth († 1719) hovpredikanten kyrkoherde Matthias Stoltz († 1814), biskop Carl Adolf Agardh († 1859), hans son professorn i botanik i Lund Jacob Georg Agardh († 1901), medlemmar av familjen Wulff, rektor Gustaf Andersson († 1864; tre stamböcker) och tonsättaren Isak Albert Berg († 1886). — I recensionsavdelningen omnämnes Birger Berghs utgåva av "Den heliga Birgittas Revelaciones. Bok VII" (ak. avh. 1967; rec. Jan-Olof Tjäder) med texthistorisk inledning, undersökning av handskrifterna, textkritiska anmärkningar och diverse register, Rosa Malmströms "Svensk festskriftsbibliografi 1936—60" (1967; rec. Bror Olsson) och "Corona amicorum. Studier tillägnade Tönnes Kleberg" (1968; rec. dens. som föreg.) med en rad skiftande uppsatser och en förteckning över Klebergs tryckta produktion av Gösta Elvin. — Nekrolog över förste bibliotekarien, KB, Einar Sundström (av Harald Bohrn).

Samfundet Sankt Eriks årsbok 1967. Ingegerd Henschen redogör för "Tygtryckerier i Stockholm 1789—omkr. 1845" och inleder med de äldre kattuntryckerierna, först holländaren Jan de Broens, som fick privilegier 1729. Från 1789 verkade i Sverige en rad judiska kattuntryckare. Grosshandlaren Jacob Isaac fick 1787 avslag av Kommerskollegium vid sin privilegiansökan, som kom att sammankopplas med judefrågan i allmänhet, men överklagade hos Gustav III. År 1789 erhöll han rättigheter för Löfhol-

mens kattuntryckeri som låg under Hägerstens gård. Medlemmar av familjen Lamm grundade och ledde två stora kattunfabriker i Stockholm, Blecktorntornet och dess efterföljare Heleneborgsfabriken. Blecktornsfabriken hade i sin tur ersatt de Broens nedlagda anläggning på samma plats. Åren 1808—22 drev Aron Elias Weslig och Heyman Schück tillsammans en stor kattunfabrik i Stockholm. — Mats Eklöf påvisar i uppsatsen "Den unge Siwertz' Stockholm", att denne i sina tidigare böcker "Margot", "Cirkeln" och "En flanör" med stor exakthet skildrar sjöstaden Stockholm, Södermalm, Kungsholmen eller "Sibirien" från 1900-talets första decennium men undviker det centrala Stockholm och Östermalm.

Årsboken 1968 inleds med nekrologer över Sigurd Wallin och Gotthard Johansson av Gösta Selling. — Rune Norberg vill attribuera S:t Martinsbilden i Solna kyrka, den skadade ryttarstatyn med sin sköna ynglingagestalt, till Albertus Pictor eller hans verkstad. — Wolfram Kock ger i ett tryckt föredrag en snabbkiss av den stockholmska sjukvården från Gustav Vasa. — Efter det Köpenhamns Tivoli öppnats för allmänheten aug. 1843, sökte man snart i Stockholm få till stånd en liknande anläggning. 1840-talets Tivoliplaner i Stockholm skildras av Åke Stavenow. Initiativtagare var källarmästaren, nöjesarrangören Wilhelm Davidsson, som 1852 skulle inrätta Hasselbackens värdshus. Varken förslaget till Tivoli-etablissemangets förläggning till Trädgårdsföreningens lokal invid Klara sjö eller Frisens park på Djurgården gick igenom. Ritningar finns dock bevarade till schweizeri, "boutiquer", konditori, kiosker, gungor m. m., gjorda dels av den danske Tivoli-arkitekten Harald Stilling, dels av Nils Månsson Mandelgren och arkitekten Abraham Pettersson. Skisserna visar 1840-talets stilblandning, senempire, nygotik med starka inslag av morisk stil, en sorts nyorientalism. — Gudmar Hasselbergs uppsats om den 1851—52 på Mindre teatern uppförda, mycket diskuterade pjäsen "Tidningsskrifvaren" ger en allsidig inrikespolitisk bakgrund och skildrar den vid denna tid inflammerade kampanjen olika tidningsorgan emellan. Jeanette Granbergs pjäs med Edvard Swartz och O. U. Torsslow i huvudrollerna hade liberal tendens men var inget större konstverk. Den uppfattades som en nyckelframställning, där den bovaktige tidningsutgivaren "Stoffer" identifierades med Franz Sjöberg, redaktör för Folkets Röst. — Märta Sparres "Barndomsminnen från disponentvillan på Rörstrand" karakteriserar förutom hemmet också fadern, disponent Robert Almström, och styvmodern, Mia, f. Anderberg.

Scandia 1967. I Sverker Oredssons utredning "Statsmakterna och den ekonomiska krisen i slutet av 1870-talet" framträder som huvudagerande A. O. Wallenberg och Hans Forssell. — Ivan Svalenius anser, att handskriften D 481, som ansetts som en i sen avskrift bevarad förlaga till Peder Svarts krönika om Gustav Vasa, i stället är att betrakta som en förkortad version, som står Rasmus Ludvigssons krönika nära. D 481 har genom kunglige sekreteraren Erik Mattsson tillställts historikern, Rostock-professorn David Chytraeus, som låtit den förkortade krönikeversionen ingå i sin latinska krönika 1593. — Lars Olof Larssons uppsats "Gustav Vasa och 'den nationella hären'" behandlar kungens försvarspolitiska program efter

Dackefejdens slut 1543. Nya upprorsrörelser skulle förhindras utan att dyrbara och svårhanterliga legotrupper skulle behöva anlitas. Nya fästningsanläggningar var under arbete, och rekryteringen av soldater inriktades på lätttrörliga och för vapentjänst lämpade befolkningskategorier. Värvningarna skulle samtidigt minska landskapsmenigheternas möjligheter att gripa till vapen mot centralmakten. En trolig förutsättning var också den kraftiga folkökningen. — I "Sven Bring (Lagerbring) och kanslerscensuren i Lund på 1750-talet" belyser Erik Bollerup Brings politiska inställning vid denna tid och hans dilemma genom sitt eget vetenskapliga sanningskrav.

Tidskriften 1968. Hugo Yrwings utredning "Sten Sture, Ivar Axelsson och unionsfrågan 1471—1484" skildrar Sten Stures strävan dessa år att utan union bevara freden och hålla de mäktiga Axelssönerna stängna. Förutom Ivar gällde det bröderna Åke, Erik och Laurens Axelsson (Tott). — Henning Poulsens "Om samtidshistorisk intervjuning" ger en rad goda råd för modernhistorikern på intervjuuppsdrag: att underrätta om intervjun endast någon dag före, att inte ställa ledande frågor, att inte verka mer insatt i ämnet än den intervjuade, att söka locka fram den intervjuades minnesbilder o. s. v. — Erik Bollerup återkommer med en uppsats betitlad "Om franska inflytelser på svensk historieskrivning under frihetstiden", som också den har Sven Lagerbring och hans historieverk som huvudämne. — Ulf Sjödel gör i uppsatsen "'1665 års memorial'. — En källkritisk studie" troligt, att riksrådet Claes Rålambs kritiska memorial över förmyndarregeringens sätt att sköta sitt uppdrag har feldaterats av honom själv. I varje fall har det inte lämnat manuskriptstadiet, förrän Rålamb dec. 1682—jan. 1683 måst försvara sig inför Karl XI i "testamentsaken", d. v. s. angående hans agerande 1660 för att kullkasta Karl X Gustavs testamente.

Skånes hembygdsförbunds årsbok 1967 presenterar i en recension (av Sigfrid Svensson) Christian Burraus "Min biografi", utg. av Brita Stjernswärd (1966). Burrau (1808—87) var 1831—58 inspektor på Tosterup.

Årsboken 1968 upptar bl. a. en nekrolog över Holger Arbman (av Sven E. Noreen) och Gustaf Åbergs uppsats "Mästersmeder i Borrby. Om folkligt smide på Österlen under 1700-talet". Undersökningen behandlar främst järnljustakemästarna Lars Glimberg (omkr. 1714—85) och hans son Arfvid Glimberg (1754—1802).

Släkt och hävd 1967 inleds som brukligt med en kritisk adelssläktutredning av Jan Eric Almquist, "Ätterna Stråles (af Sjöared) och [Gyllen-] Grips gemensamma härstamning samt tvisterna härom på riddarhuset under 1600-talets förra hälft". — Genom ett tålmodigt sammanfogande av spridda pusselbitar har Sven Almquist sammanställt en meritlista för "Svercherus Christierni (Forsselius), Braheskolans på Visingsö förste rektor", verksam där 1636—48. — I sin serie om Karlskrona-släkter behandlar Paul Wilstadius släkten von Schoting. — Lars Wikströms föredrag vid Genealogiska föreningens sammanträde okt. 1965: "Några av Stockholms stadsarkivs nyförvärvade och nyordnade samlingar och arkiv av personhistoriskt och genealogiskt intresse" sysslar främst med två källgrupper, dels magistratskolle-

giernas arkiv och dels två arkiv knutna till väckelserörelserna vid 1800-talets mitt, nämligen skriftställaren Carl Bernhard Filonegros Wadströms samling (familjarkiv med även dottrarna Ellen Hagens och Frida Steenhoffs papper) och Evangeliska alliansens arkiv. I kollegiernas arkiv ingår viktiga personhistoriska huvudserier som Wikström kort karakteriserar, i Justitiekollegiets: fattigbevis, dödlistor, boutredningar och förmyndarräkningar, i Handelskollegiets: burskaps- och borgarböckerna, skeppsprotokollen, sjöpassen, skeppsinlagor, Sjömanshusets arkiv och liggare över t. ex. judar, månglerskor, krögare, i Ämbets- och byggningskollegiets: hantverkarrullor, den s. k. byggnadsnämndens ritningar, i Politikollegiets: ansökningar till Danviks hospital, protokoll i fattigvårdsärenden. — Hans Gillingstam återger och kommenterar i all korthet ett brev från fru Anna Karlsdotter på Vinstorp (den sista av den s. k. Vinstorpaätten) till konungen, daterat 3 april 1550, under rubriken "Gustav I:s svärmors mor som genealog". — Erik Hellerström har kompletterat "Strindbergs antavla i 4:de led" med bl. a. musikern Jacob Meijer. — Björn A. Nelson ger några bidrag till ätten Svinhufvuds i Västergötland genealogi. — I "Kring ett arvskitte inom ätten von Nieroth (nr 564)" rättar Lennart Zielfelt till felaktigheter i Elgenstiernas ättartavleverk. — Jan Eric Almquist redogör i föredraget "Ett och annat om den svenska adeln i äldre tid" för de principer efter vilka man under Vasatiden sökte avgränsa vad som var adel. — Under rubriken "De enskilda arkiven" berättar Holger Wichman om bakgrunden till den nu under Riksarkivets ledning centraliserade inventeringen av enskilda arkiv, omfattande såväl person- och släktarkiv som företagsarkiv, folkrörelsearkiv och gårdsarkiv. — Olga Dahl behandlar "Uddevallasläkten Bäck under 16- och 1700-talen". — Pontus Möller ger en okonventionell och mångfacetterad bild av sin företrädare som riddarhugenealog fil. hedersdoktorn majoren Folke Wernstedt (†1967).

Tidskriftens årgång 1968 inleds som sig bör av Jan Eric Almquist, som i samband med en biografisk skildring av "Jonas Bång, en svensk släktforskare från 1700-talets mitt" går in på genealogiska problem rörande ätterna Ulfsparre, Tawast, Björnram och Ribbing. Almquist har också skrivit om ätten Stjärnbjälke (från Småland), som utdog på 1630-talet och aldrig introducerades på Riddarhuset. Han har även, med inledande kommentar, publicerat ett adelsregister för Småland från 1622, som upptar namn på 63 adelsmän. — Nils Stedt har kallat sitt föredrag i föreningen okt. 1967 för "Min släkts ursprung. En lekmands vandring i arkivens värld". Det ger en intressant skildring av hur släktens härstamning från skattebönder från Häggatorp i Hultsjö socken, Småland, kan bevisas. — Liss-Eric Björkman har med stöd av domboksmaterial fått fram släktkretsen kring Magnus Benedicti, kyrkoherde i Agunnaryd i Växjö stift 1612—51. — "Släkten Rebrén i 1700-talets ståndscirkulation" behandlas av Gerda och Gunnar Sundberg. — Gunnar Hedström kompletterar Örnbergs Svenska ättartal med en gren av släkten Kyronius. — S. Otto Brenner för tillbaka släkten Wulffs från Torekov anor till en smed i Köpenhamn. — Sten Carlsson ger som väntat intressanta synpunkter på ämnet "Genealogi och socialhistoria" (föredrag vid föreningens sammanträde i april 1967). Kurt G. Trägårdh har ur Christoffel Coetzee de

Villiers bok "Geschlacht-Register der oude Kaapsche Familien", 1—3 (1893—94) återgivit en lista med tillhörande korta familjeuppgifter om 55 svenskar, som utvandrat till Kapprovinsen från slutet av 1600-talet till början av 1800-talet. Namnen är ofta förvanskade som t. ex. författarens eget: Tregard, Trichard, Trigaard o. s. v.

Smäländska kulturbilder 1967. Jean Silfving redovisar i uppsatsen "Säteriet Bordsjö och Bondeätten" ägarelängden för Bordsjö i Askeryds socken, Småland, nära östgötagränsen, från 1300-talet och framåt. Det framgår av ett brev, att Peter (Erengisleson) Bonde var bosatt där 14 okt. 1365. En minnestavla som uppsattes på gården 1740 av riksrådet greve Gustaf Bonde meddelar, att han var den tionde i sin släkt som innehade gården. Nuvarande ägare, som också verkligen bebor gården, civiljägmästaren och kaptenen greve Gustav Bonde bör då vara den sjuttonde innehavaren av samma släkt. — Den kunnige "boktryckerihistorikern" Sven Almqvist reder ut Jönköpings äldre tryckeriförhållanden. Dess förste boktryckare var Petter Jansson Hultman, som fått sin utbildning hos svärfadern Daniel Nilsson Kempe i Linköping. Tryckeriutrustningen övertogs efter Johann Kankels boktryckeri på Visingsö. Almqvist påvisar, att den första tryckta skriften troligen var en likpredikan 1688 över biskop Jonas Scarinius. Genom arv och giften kom familjetraditionen att fortleva till 1806 under namnen Daniel Johansson Wall, Israel Falck, Niclas Falck och Johan Petter Marquardt. En konkurrent vid 1750-talets mitt var gymnasieboktryckaren i Växjö Johan Christopher Merckell. Almqvist lämnar också intressanta meddelanden och synpunkter på de s. k. personverserna och har för avsikt att publicera förteckningar över alla påträffade personverser, som tryckts i Småland fram till 1800. — "Kanngjutaren Lars Persson Ödman" (1676—1729), hans familj och jönköpingsverkstadens vidare öden presenteras av Axel Mollstadius. Bland Ödmans elva barn märks kyrkoherden i Hjälmseryd, prosten Gabriel Ödman, far till professor Samuel Ödmann. Lars Ödmans efterträdare som tennjutare i Jönköping var Lars Ambjörnsson Lundvall och Lars Persson Mellberg. Ännu en hantverkarfamilj i ett kvalificerat yrke redovisas av Axel Mollstadius, nämligen svarvaren David Wigandts (1749—1815). Hans far svarvaren Johan Jakob Wigandt hade lyckats köpa in sig i den vackra Linvärvargården. Davids två yngre bröder blev också svarvare liksom hans söner och en brorson. Mollstadius kallar honom "schackmästare", eftersom han som mästarpöv förfärdigade pjäserna till ett schackspel i buxbom och ebenholts. — Sive Hallgren berättar om den liberala tidningen Småland, utgiven i Jönköping 1893—1901, och dess svårigheter att hålla sig vid liv trots tidvis förmågliga medarbetare som Otto von Zweigbergk (redaktör 1894—96), K. Valfrid Spångberg (medarb. 1894—95) och E. H. Thörnberg (red:sekr. 1897—jan. 99).

1968 års årgång ägnas huvudsakligen arkeologi och topografi. Henrik Elmgrens uppsats om bygget av ett nytt hus i sten för Jönköpings trivialskola låter Erik Dahlbergh framträda som driftig landshövding och som skolans arkitekt och byggherre. I byggnadskommittén ingick kyrkoherden Erland Dryselius och rektorn Petrus Beth.

Stockholms stads arkivnämnd och stadsarkiv. Årsberättelse 1967. Lars O. Berg redogör för "Hall- och manufakturrätten i Stockholm" och ger "Anteckningar om dess bakgrund, historia och arkiv". I arkivet ingår matriklar över ledamöter och fabriksidkare 1739—1851, in- och utskrivningsböcker för lärlingar 1780—1847 och från fabriker insända uppgifter om anställda arbetare 1773—1847.

Årsberättelsen 1968. Lars Wikström ger en utomordentligt instruktiv sammanställning av hjälpmedlen för "Fastighetsforskning i Stadsarkivet. En översikt av källmaterialet intill 1850", som tar särskild hänsyn till material betydelsefullt för belysande av äganderätten.

Sörmlandsbygden 1967 består till största delen av en historik över Torshälla, som 1317 erhöll stadsprivilegier av konung Birger Magnusson och alltså firar 350-årsjubileum. Den lättflytande framställningen är faktiskt osignerad men kan omisskännligt hänföras till årsbokens flitige redaktör landsantikvarie Ivar Schnell. Persongalleriet är inte särskilt stort i den översiktliga historiken. Bland kyrkans minnesmärken kan nämnas epitafierna över borgmästaren och guldsmeden Hindrich Böök d. ä. († 1636; sonen Hindrich bar samma titlar) och över kyrkoherden Andreas Alnander († 1671) med hustru Elisabeth Kolmodin, som började den 119 år långa "konserveringen" av kyrkoherdeämbetet till släkten Kolmodin. Den kände grundaren av Eskilstuna järnmanufaktur-tillverkning Reinhold Rademacher fick gravplats i Torshälla kyrka. I det spridda och tunna materialet om Torshälla under medeltiden framträder tack vare bevarade räkenskaper den tyske läntagaren på 1360-talet Ravn von Barnekow, som med sitt följande gästade staden. Den i föregående årsbok nämnda räkenskapsboken för kronfogden i Rekarne Niels Joensson, som också var borgare och en tid borgmästare i Torshälla, belyser köpenskapen vid 1600-talets mitt. Torshällafallet har varit en väsentlig förutsättning för industrin. Änkedrottning Kristina lät på 1620-talet anlägga ett järnsmideri med Hubert de Besche som byggmästare och driftsingenjör. Järnbruksprivilegierna tillföll 1627 myntmästare Marcus Kock. Hans son kammarrådet Isak Cronström ersatte på 1680-talet järnbruket med ett pappersbruk, och detta i sin tur omändrades snart till en manufaktursmedja med Isak Cronströms son assessor Petter Cronström som ägare. Äldst av industrierna i det gamla stadsområdet är F. O. Nyströms bleckkärleksfabrik. Guldsmeden Erik Adolf Zethelius, gift med en dotter till fristadsdirektören i Eskilstuna Erik Nordvall, köpte efter svärfadern Nyby gård vid Torshälla. Vid fallet anlades omkr. 1830 ett valsverk, där engelska nyheter infördes. Bruket hävdade sig väl och stod 1882—1918 under ledning av L. Linus Liberg, som 1889 också köpte Holmens (eller Torshälla) bruk. Den ende, som tidigare (1782) utgivit något egentligt fristående arbete om Torshälla, är kyrkoherden där Andreas Wangstelius. "Det vore en onödig artighet mot den gamle prosten att kalla hans lärdomsprov intressant" säger Schnell, som däremot haft stor hjälp av artisten Georg Nyströms samlingar, främst av tidningsurklipp.

Årsboken 1968 innehåller bl. a. Eric Segelbergs beskrivning och datering av "Altarskåpet från Åkerö slottskapell", som nu förvaras på Fånö. Skåpet

har troligen anskaffats omkr. 1585 av Anna Clemensdotter Högenskild. — Per Hansson har med utgångspunkt från Karl IX:s almanacksanteckningar gjort en intressant sammanställning av de medicinska notiser, som kan utläsas om "Hertig Karl, Maria av Pfalz och deras barn" jämförda med apotekar- och bårdskärrräkenskaper i Kammararkivet och ställda i relation till tidens medicinska vetande. — "En räkenskapsbok från Öster Malma 1668" ger, enligt Ivar Schnell, en inblick i herrgårdens byggnadstid. Ritningarna var gjorda av Jean de la Vallée, och byggherre var generaltullförvaltaren Vilhelm Drakenhielm, som kommit i besittning av gården genom sitt gifte med Anna Maria Silfverstierna, vars vackra porträtt återges. — Vingåkers frikyrkohistoria tecknas av Sven Pettersson. Den äldsta församlingen grundades 1859 av baptisterna. Församlingen leddes några år av väckelsepredikanten Carl Erik Malm. — Harry Rundqvist presenterar i ord och bild den tidigt bortgångne tecknaren och målaren Hjalmar Nyholm från Österhaninge.

Unda Maris 1967—1968 (Sjöfartsmuseet, Göteborg) omfattar två större uppsatser. Harald Almqvist biografierar skeppsbyggaren, ingenjören och direktören Sven Almqvist (1840—1931) med underrubriken "Ett halvsekel i skeppsbyggeriets tjänst", fördelat mellan Motala verkstäder, Lindholmens verkstad och Götaverken. — Ferdinand Lärn, som i föregående årgång presenterade det sista stora göteborgska segelskeppsrederiet, Örnén, återger med titeln "Brevén berättar om sju svåra år på haven" (från åren 1885—91) dramatiska glimtar ur Sjöfartsmuseets Örnénarkiv. Kapten H. Y. F. Ejserman på Örnén och kapten J. B. Gadd på Ugglan var de flitigaste rapportörerna.

Uppland 1967—68. Notiser om Östhammars spegelfabrik under spegelfabrikören Pehr-Olof Söderlunds tydligen korta verksamhetstid på 1830-talet har sammanställts av Helena Harnesk. — Bland dubbelårgångens nekrologer kan nämnas Wolter Ehns över intendent Nils Ålenius med bibliografi i urval, Manne Erikssons över Sigurd Erixon och Nils Sundquists över Sigurd Wallin. — F. d. länsassessorn Birger Steen, som 1967 fick Upplands fornminnesförenings förtjänstmedalj, tecknar i korta drag sitt liv.

Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Årsbok 1968 innehåller utförliga minnestal över fyra ledamöter: K. samhällets hedersledamot och förutvarande sekreterare förste bibliotekarien fil. dr J. Viktor Johansson (av Gösta Ottervik), professor Martin P:son Nilsson (av Axel Boëthius), förste bibliotekarien fil. dr Nils Molin (av Folke Ström) och kritikern fil. dr Henning Söderhjelm (av Gustaf Fredén). — Gösta Ottervik presenterar K. samhällets belöningsmedalj, som efterträdde prisbelöningarna genom initiativ från med. dr Charles Dickson, samhällets sekreterare 1859—67. Medaljen graverades 1866 av medaljgravören Johan Edvard Ericsson. Både initiativtagare och gravör biografieras.

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok 1967 innehåller nekrologer över ledamöterna Ragnar Josephson (16 s. av Sten Kar-

ling), Karl Gustav Ljunggren (av Ture Johannisson), Nils Vult von Steyern och Erland Ehnmark (båda av Dag Strömbäck). — I samband med akademins högtidlighållande 28 nov. 1966 av 300-årsminnet av Europas äldsta formminneslag höll Gösta Selling ett anförande som framhävde Magnus Gabriel De la Gardies insatser som "genom några skickliga schackdrag skapat förutsättningar för både antikvarisk forskning, en landsomfattande formminnesinventering och en aktiv kulturminnesvård". Att sedan de ekonomiska förutsättningarna var dåliga, är en sak för sig. Selling håller också för troligt, att det är De la Gardie snarare än Laurentius Bureus eller Johan Hadorph som var den egentlige initiativtagaren till fornvårdsplakatet. Hadorphs flitiga insatser för kulturminnesvården bör dock poängteras.

Årsboken 1968 upptar nekrologer över Carl Kempe, Sigurd Erixson, Knut Bernhard Westman (samtliga av Dag Strömbäck), Martin P:son Nilsson (av Krister Hanell), Johan Nordström (av Sten Lindroth), Sigurd Wallin (av Gösta Selling) och Holger Arbman (av Mårten Stenberger).

Värendsbygder (Norra Allbo hembygdsförening) 1967. I sin historik över föreningens verksamhet 1927—67 nämner Anton Julius Fransson kortfattat bortgångna medarbetare. — Assar M. Lindberg ger fylliga biografiska uppgifter om Carl von Linnés syskon, om fadern och om föräldrarnas ursprung. Brodern Samuel efterträdde fadern som kyrkoherde i Stenbrohult. Han var en god lantbrukare, utgav en bok om biskötsel och efterlämnade ett rikt bo. Två av systrarna gifte sig med fattiga smålandspräster, Anna Maria med kyrkoherden i Virestad Gabriel Höök och Sophia Juliana med kyrkoherden i Rysby Johannes Collin. Den yngsta system Emerentia gifte sig med sedermera kronofogden i Sunnerbo Carl Amund Branting.

Årsboken 1968 återger några i Smålands museum förvarade uppteckningar om småländskt allmogeliv, gjorda av den förnämliga upptecknerskan Blenda Andersson i Skörda, som bl. a. hörde till Elin Wägners meddelare av material till "Tusen år i Småland". — Lorentz Bjurman lämnar person- och miljöskildringar "Ur postanstaltens i Alvesta mer än hundraåriga historia".

Värend förr och nu 1967 inleds med Selma Lagerlöfs tal vid avtäckandet av Fryxellsbysten utanför Sunne kyrka 24 sept. 1910 och upptas f. ö. av en utförlig monografi över Anders Fryxell av Daniel Toijer (jfr PHT 1967, s. 228).

Ärgången 1968 ägnas strukturförändringarna inom värmländsk industri förr och nu. Under rubriken "Tre generationer. Teknikhistoriska kommentarer" presenterar Torsten Althin en rad bruksbyggmästare: Jonas Bagge (1800—69), Carl Johan Nilsson (1828—1920), Wilhelm Wenström (1822—1901) och Albert Bergström (1847—1928).

Västerbotten 1967 innehåller bl. a. en större uppsats av Sune Jonsson "Om folkliga väckelserörelser i Österbotten och Västerbotten", där han främst nämner den pietistiske kyrkoherden i Umeå Nils Grubb, den extatiska kapellanen Abraham Achrenius i Esse i Österbotten, bröderna Jakob

och Erik Eriksson, den herrnhutiskt påverkade österbottniska bondkvinnan Anna Rogel och senare den finlandssvenske prästen Fredrik Gabriel Hedberg. — Anna Brita Ehmrooth berättar i ord och bild om kyrkmålaren Thomas Kiempe, verksam i övre Norrland och Österbotten på 1700-talets slut. Hans konst karakteriseras som patetisk och naiv. — Teckningar av Bror Jonsson, Nordmaling, återges.

Årsboken 1968 upptar främst en intressant bebyggelsehistorisk utredning av Ossian Egerbladh, "Lyckselebyar från 1760-talet", som med stöd främst av kyrkböcker och domböcker by för by redovisar befolkningen, invånarnas namn, deras giften, nybyggen, in- och utflyttning s. s. v.

Från bergslag och bondebygd (Örebro läns hembygdsförbunds årsbok) 1967. Ann-Sofi Schotte-Lindstens skildring "Kring folkhögskolans första tid i Örebro län" framhäver direktören för Hypoteksföreningen lantbrukaren Anders Pehrssons i Kävesta betydelsefulla roll för skolans finansiering och flyttning från Wrana till Kävesta. Skolans första rektor var 1873—76 P. A. Gödecke. — Gunnel Sylvan Larsson analyserar "Kurt Jungstedt och kubismen".

Årsboken 1968. Carl Olof Bergström berättar om "Snusmalarens stiftelse", d. v. s. den efter tobaksfabrikören Fredrik Westman uppkallade ungdomsklubben Westmanska stiftelsen i Örebro med stiftelseurkund daterad 31 dec. 1880. Bland kända örebroare inom klubben märks stadsläkaren Oscar Sundelius, arkitekten Carl Lundmark, skriftställaren Levi Rickson ("Jeremias i Tröstlösa") och som "varnande exempel" några gifta manspersoner, bl. a. Hjalmar Bergmans far kamrer Claes Bergman. — Magnus Wistrand presenterar "Närkesmarmorns upptäckare" Johan Hesselius, som från 1728 var provincialmedicus för Närke och Värmland. — Curt Götlin meddelar i sin sammanställning "Fotografien i Örebro under 1800-talet mycket av intresse om de först verksamma fotograferna, bl. a. daguerrotypisten Per Lindhberg, som 1846 verkade i Örebro, följd nästa år av tysken Isaak J. Cohen, örebroaren bokbindaren Wilhelm Jacoby, verksam som fotograf från 1858, den kände Johannes Jaeger (i Örebro 1860—61), Wilhelmina Lagerholm (i Örebro 1862—71) och den med tiden förmögne hovfotografen Bernhard Hakelier (verksam 1871—1910). De första fotograferna kallas ofta artister, hade inte sällan konstnärsutbildning och var också litografer eller porträttmålare. Detta gäller t. ex. J. Jaeger och W. Lagerholm. — Nekrologer ingår över folkminnesforskaren och upptecknaren Maja Forsslund (syster till Karl-Erik F.) som efterlämnat ett omfattande arkiv (nekr. skriven av Gösta Berg) och naturvårdaren, fågelforskaren Mauritz Magnusson i Hasselfors (nekr. av Daniel Harbe). — Översikten av Algot Holmström över "Örebro län i litteraturen" 1966, resp. 1967 ingår i de båda årsböckerna.

Samfundet Örebro stads- och länsbiblioteks vänner. Meddelande N:o XXXIV 1967 ägnas huvudsakligen Birger Mörner med anledning av hundraårsminnet av hans födelse (maj 1867). Örebro stadsbibliotek och Örebro läns museum anordnade en utställning som belyste Mörners samlarinsats.

Vid vernissagen gav Karl Gustav Wirde en orientering om "Birger Mörner och hans samlingar i Örebro stadsbibliotek", som här återges i tryck liksom Karl Erik Larssons presentation från samma tillfälle av Mörner som samlare av etnografiskt material och som resenär i Söderhavsvärlden (här i utvidgat skick). Ake Davidsson presenterar "Birger Mörner-manuskript i Uppsala universitetsbibliotek". — Axel Lidström berättar om "Sällskapsliv i Örebro under S. A. Hedlunds tid (1849—1851)". Hedlund var en glad och aktiv sällskapsbroder, framför allt inom Örebro aftongille, som ordnade talrikt besökta soiréer, där Hedlund bidrog med långa dikter, med happenings och skådespel. Kärntruppen inom gillet bestod av dess grundare musikdirektör Hermann Berens, målaren överstelöjtnanten Johan Georg Arsenius, den socialt intresserade assessorn Nils Göran Dahlgren och auditören Robert Wiljam Törngren.

Meddelandena *N:o XXXV 1968* inleds av Carl Olof Bergström med en skildring av Levi Rickson, "Jeremias i Tröslösa", som människa och författare. — Henning Wieslander har ur Ricksons brev i Birger Mörners samling plockat fram ytterligare biografiska bidrag och några småbarnsrim adresserade till Birger Mörners son, numera professor Magnus Mörner. — Holger Frykenstedt presenterar utförligt Johan Gabriel Oxenstiernas operaparodi "Dårland", som nära ansluter till Quinaults originaltext om den rasande Roland.

Österbotten 1967 upptas till sin helt övervägande del av överstelöjtnant C.-B. J. Petanders historik över "Kungliga Österbottens infanteriregemente i trettioåriga kriget". Texten är frikostig med personuppgifter, med återgivande av förefintliga namnlistor över officerare, underofficerare och underbefäl. Porträtt är ju sparsamt förekommande för denna tidiga period. Namnteckningar har här i stället ofta avbildats. Den klara och utförliga historiken, byggd på ett stort originalmaterial, avslutas med en personförteckning (alltså ej register till historiken) med några korta data om var och en och omfattande personer som tjänat vid Österbottens regemente eller som ämbetsmän varit verksamma i Österbotten 1631—49. — Ragnar Mannil biografierar det finländska kanslirådet, skolmannen och filologen fil. dr Carl Synnerberg (1837—1915).

Årsboken *1968*. Petander fortsätter regementshistoriken för åren 1650—1660. Under långa tider var en stor del av regementet förlagt till Ingermanland och Livland. Personförteckningen är av samma slag som i föregående årsbok.

FÖRKORTNINGSLISTA

DAA	Danmarks Adels Aarbog
DN	Diplomatarium Norvegicum
DRA	Rigsarkivet, Köpenhamn
DS	Diplomatarium Svecanum
HiSig	Hildebrand, Svenska sigiller från medeltiden
HLA	Landsarkivet i Härnösand
HT	Historisk tidskrift
KA	Kammararkivet, Riksarkivet
KB	Kungliga biblioteket
KrA	Kungl. Krigsarkivet
LUB	Lunds universitetsbibliotek
PHT	Personhistorisk tidskrift
RA	Riksarkivet
RHA	Riddarhusets arkiv
RR	Riksregistraturet
SBL	Svenskt biografiskt lexikon
SlA	Slottsarkivet
SoH	Släkt och hävd
SSA	Stockholms stadsarkiv
ULA	Landsarkivet i Uppsala
UUB	Uppsala universitetsbibliotek
VSLB	Västerås stifts- och landsbibliotek
ÄSF	Äldre svenska fräsesläkter

PERSONREGISTER

OBS. Separat register till s. 1—43 å s. 44—49.

- Abraham Brodersson, se Tjurhuvud
 Achrenius, Abraham, kapellan 290
 Acrel, Olof af, generaldir. över lasarretten 281
 Adelcrantz, Carl Fredric, frih., överintendent 192
 Adolf Fredrik, konung 120, 127
 Adlersparre, Carl August ("Albano"), greve, skriftställare 228
 Agardh, Carl Adolf, biskop, botanist 283
 — Jacob Georg, prof. 283
 Ahlin, Herman, kanalkamrer 274
 Ahlkil, se Arnkil
 Ahlmark, A. W., hovkamrerare 136
 Ahnfelt, P. Gabriel, kyrkoh., skriftställare 179 f., 258 f.
 — Jonas, kyrkoh. 179
 Albertus Pictor 284
 Albrekt Ottosson, se Bydelsbach
 — Pedersen, borgm., Halmstad 273
 Alexandra, engelsk drottning 266
 Alin, Oscar, prof., politiker 240
 Alkman, Annastina, f. Rydell, fil. kand., journalist 241
 — Edvard P., huvudred. 241
 Alminus (Alming), bokhållare 91
 Almqvist, Sven A., verkst. dir., Lindholmens varv 282, 289
 Almskoug, Rickard, värnpliktsvägrare 243
 Almström, Mia, f. Anderberg 284
 — Robert, disponent 284
 Alnander, Andreas, kyrkoh. 288
 — Elisabeth, f. Kolmodin 288
 Anderberg, Mia, g. Almström 284
 Anders i Lunden, skattebonde i Bredaryd 198
 — Bengtsson, se Bröttjestadssläkten
 — Hansson, se Ramsvärd
 — Hinrichsson, systerson till major Daniel Bånghe 86
 — Jacobsson, g. m. Ingrid Joensdtr (Björnskogsätten) 201
 — Laurensen, se Lillie af Ökna
 — Olofsson Frände, se Högtomtaätten
 — Olsson, se Bååt, Lennart Nilssons ätt
 — Olsson (nämnd 1511) 196
 — Pedersson, se Lilliehöök
 — Persson, se Hallebyssläkten
 — Sigfridsson, se Rålamb
 — Svensson, se Stråle af Ekna
 — Svensson i Hova 85
 Anderson, A. Ivar, fil. dr, chefred. 250—253
 — Märta, f. Elfverson 250
 Andersson, Anders, i Gåsvik, Gäddö, spelman 263
 — Axel, fabrikör, Kalmar 251
 — Blenda, i Skörda, folkminnesupptecknare 290
 — Dan, skald 243
 — A. Elis, fil. lic., red. 279
 — Erik, borgm. i Kungsbacka och Varberg 272 f
 — Ernst R., överlärare, kommunalman, Halmstad 273
 — Gustaf, rektor († 1864) 283
 — Hjalmar, läk. 279
 — C. Ingvar, f. d. riksarkivarie 192
 — Lars, i Unnaryd, kyrkvärd 281
 — Nils, tf. borgm., musikforskare 187
 — Nils Johan, prof., botanist 279
 — Per Johan, pinnstolsfabrikör 278
 Andréon, Georg, prof., statsråd 249
 Anna Eriksdtr, se Krummedige
 — Henriksdtr, se Gyllensparre
 — Karlsdtr, se Vinstorpaätten
 — Olofsdtr, g. m. Israel Hansson, snickare i Västerås 113
 Appelgren, Erik (?), kamrer 91
 Arbman, Holger, prof. 273, 285, 290
 Armfelt, Anna Elisabet, g. Klick, frih. 143
 — Carl Gustaf, frih., generalmajor 142—145, 147
 — Gustaf Mauritz, greve, överbefälhavare, generalguvernör 138, 142, 163—166
 Arnkil (Ahlkil), finl. släkt 270
 Arrhenius, Jacob, kungl. sekr. 131
 — Svante, prof. 280
 Arsenius, Johan Georg, överstelöjtn., målare 292
 Arvid Ivarsson, se Natt och Dag
 Arvil, Jane, modell för Toulouse-Lautrec 254
 Aschenbom, Hindric, ryttmästare 223 f.
 — Olof, lotsinspektör 223 f.
 — Sigrid, f. Hammar 223 f.
 Aspelin, släkt 114
 Asplund, Erik, prof., botanist 279
 — E. Gunnar, prof., arkitekt 269
 Assanovitz, rysk militärattaché 189
 August II, konung av Polen, kurfurste av Sachsen 277

- Aurivillius, Olaus, kyrkoh. i Gävle 272
 Axel Andersson, se Lillie af Ökna
- Bagge, Gösta, prof., partiledare, statsråd 252
 — Jonas, bruksbyggmästare 290
 Balk, släkt från Vemo 270
 Banér, Gustav Adam ("Dulle-Banér"), greve, generalguvernör 78, 81 f.
 — Johan (Jan), fältherre 215—218
 — Maria, f. Skytte 81
 Bann, Adrian, borgm. i Lidköping 70
 Barck, Wilhelm von, grosshandl. i Lidköping 70
 Barnekow, Ravn von, tysk läntagare 288
 Beck-Friis, H. Joachim, frih., sändebud i Wien 243
 Beckman, Nicolaus (Nils), prof. i juridik 260
 Bedoire, släkt 134
 — Anna, f. Wikström 133 f.
 — Carl Fredric, brukspatron 137
 — Charlotta Christina, f. Friedrichson 137
 — Gustava, g. Hedman 112, 130, 133, 135—137
 — Hilda Augusta, g. Hedman 112, 135, 137
 — Jean Fredricsson, brukspatron 133
 — Jean Henric, brukspatron 135
 Beeth, Petrus, kyrkoh. 283
 Behm, Olof Peter, lektor 279
 Beijer, Johan Gustaf von, postdir. 77
 Bellman, släkt 94—109
 — Barbara, f. Klein 96
 — Carl Michael, skald 94 f., 99, 107—109
 — Carol 97
 — Dieterich 97
 — Elisabeth 97
 — Jacob 97
 — Johan Arend, prof. 97 f., 107, 109, 281
 — Johan Arent, sekr. i slottskansliet 107
 — Lorentz 97
 — Margareta 97
 — Margareta Barbara 97
 — Martin, skräddarmästare 94—99, 102, 104, 107—109
 — Marten, d. y. 97
 Bellmer, släkt från Schwanewede invid Bremen 102—109
 — Anneliese, g. Marquart 108
- Arendt, bonde i Schwanewede 103 f., 106—109
 — Diederich, bleckslagarmästare 102, 108
 — Johan, bonde i Schwanewede 104, 107, 109
 Bendz, Ernst P., lektor 279
 Bengt Andersson, skeppare, g. m. Anna Nilsdtr (Hammar) 223
 — Svensson, fogdetjänare i Västbo hd 198
 Bengta Abjörnsdtr, se Liljesparre
 — Birgersdtr, moster till Christoffer Andersson (Gyllengrip) 195
 — Ragvaldsdtr, se Puke
 Bengtsson, Nander, målarmästare, fotograf 273
 Berens, Hermann, musikdir. 292
 Berg, Isak Albert, operasångare, tonsättare 283
 — Tor, fil. dr, förste arkivarie 275
 Berger, J. Henning, förf. 254
 Bergius, Peter Jonas, prof., läkare, botanist 279
 Berglin, Anders, målare 275
 Bergman, Axel, jägmästare, manufakturist 117
 — Björn, byrådir. 192
 — Claes, kamrer 291
 — Hjalmar F. E., förf. 269, 291
 Bergstedt, Erik, chargé d'affaires 127
 Bergström, Albert (1847—1928), bruksbyggmästare 290
 — Hans (Bogg-Hans), karolinsk dragon 277
 Berling, Carl Fredrik, boktryckare 281
 Bernström, Gustaf, fil. dr, boksamlare 283
 Beskow, F. Natanael, teol. dr, rektor, predikant 279
 Bestorpsätten 194, 199 f.
 (—), Brita Christiernsdtr, g. m. Nils Månsson (Björnskogs släkten) 200
 (—), Börje Christiernsson 200
 (—), Christiern Nilsson 194, 196 f., 200
 (—), Kerstin Christiernsdtr, g. m. Måns Larsson 200
 (—), Lars Persson 194
 (—), Nils Christiernsson 200
 (—), Per Persson 194
 (—), Åke Christiernsson 200
 Beth, Petrus, rektor 287
 Bielke, Hogenskild, frih., riksråd 192
 — Nils, greve, fältmarskalk 84
 — Sten, d. y., frih., riksskattmästare 81 f.
 Bilberg, Johan, prof., biskop 86, 280

- Bildt, Carl N. D., frih., envoyé, förf. 240
- D. A. Gillis, frih., statsminister, riksmarskalk 239
- Bille, Anders, riksråd 58 f.
- Billing, Einar M., biskop 279
- A. Gottfrid L., biskop 238 f.
- Birger Andersson, se Drake (Stråle af Sjöared)
- Arvidsson, se Kåse
- Jönsson, se Lagmanshagasläkten
- Magnusson, konung 288
- Birgitta Birgersdtr, den heliga, se Finstaätten
- Hinesdtr, se Svinhuvud
- Månsdtr, se sparre över blad, Abjörn Gisasons ätt
- Bjurström, Tor S., konstnär 282
- Björk, se Börk
- Björkbom, Carl A. P., överbibl. 283
- Björkegren, släkt 270
- Johan Daniel, konsul, grosshandl., redare 270
- Lars Johan, handl., redare 270
- Björklund, Carl Johan, skriftställare 242 f.
- Björkquist, Manfred, biskop 279
- Björn, bonde i Ulvsunda 268
- Björnram, ätt 286
- Björnskogssläkten 200
- (—), Måns Nilsson, bonde 198, 200
- (—), ?, Nils Månsson, Åby 198, 200
- Björnskogsätten 199—201
- (—), Elin Joensdtr, 198—201
- (—), Ingrid Joensdtr 198 f., 201
- (—), Joen Svensson 198, 201
- (—), Sven Joensson, 198, 201
- Blom, Sven D., byråchef 268
- Blomberg, Erik A., fil. dr, förf. 249
- Bo I, biskop 52
- Boëthius, Simon J., prof. 251
- Bohm, Johan, överinspektör 66, 69—71, 74, 88
- Boije, Erik, häradshövd. 275
- Nils, lagman, ståthållare 275
- Bonde, ätt 287
- Carl Carlsson, frih., överstekammarjunkare, talman 187
- (—), Erengisle Petersson 53
- Gustaf, greve, riksråd 287
- Gustav C:son, greve, kapten, civiljägmästare 287
- Peter (Erengisleson) 287
- Tore, riddare 50—53
- Bonnier, Gerard M., bokförläggare 248
- Borg, Denis, kyrkoh. i Mora 115
- Elsa, filantrop 115
- Fredrik T., tidningsman 228, 275
- Maria, f. Hedman, omg. Lindbom 115
- Petrus, kyrkoh. i Tillberga 114
- Pär Aron, stiftare av Allm. inst. för dövstumma 115
- Borgman, kapten (ca 1710) 223
- Brahe, Ebba, g. De la Gardie, grev. 61, 73
- Nils, d. y., greve, riksråd 75
- Per, greve, riksdrots 81, 82
- Branting, Carl Amund, kronofogde 290
- Emerentia, f. Linné 290
- K. Hjalmar, statsminister 238
- Brask, Hans, biskop 191
- Bremen, Heinrich von, till Ropaka 211
- Margaretha von, g. Schullman 211
- Margaretha von, f. Tödwen 211
- Bremer, Fredrika, förf. 230—232, 271
- Brita, g. m. Christopher Hansson, guldmed i Hedemora 112
- Brodde i Vallerstad, frälseman 206
- Brodin, Maria, f. Hök 115
- Maria Regina, g. Hedman 115
- Olof A., skeppsbyggmästare, redare 272
- Pehr, komminister i Karbenning 115
- Broomé, Bertil, krigsarkivarie 192
- Helena, g. Leopold 170
- Brud Bænason, se Lejonansikte, Bengt Nilssons ätt
- Brun, Petter, inspektör 91
- Brunius, Carl Georg., prof., arkitekt 278
- Bröms, Anna, g. Rothman 73
- Maria, g. Quensel 89 f.
- Maria Fredriksdtr 89
- Olof, hauptman vid Läckö 70, 72, 87, 89
- Bröttjestadssläkten 200
- (—), Anders Bengtsson 198, 201 f.
- Bull, Olaf J. M. L., norsk diktare 254
- Bure, Lars, se Bureus, Laurentius
- Bureus, Laurentius, prof., fornforskare 290
- Burrau, Christian, inspektör på Tosterup 285
- Buscagius, Johannes, prof., orientalist 86
- (Bydelsbach), Albrekt Ottosson 191
- Bysing, Charlotta Catharina von, g. von Poll 124, 126
- Byström, släkt 276
- Bång, Jonas, släktforskare 286
- Bånghe, Daniel, major 86

- Bååt, ledde ett komp. ryttare 1627
212
— Carl Gabriel, frih., landshövd. 80
Bååt, Lennart Nilssons ätt, 199, 201
(—), Anders Olsson 201
(—), Lindorm Andersson 201
(—), Nils Lindormsson 196 f.,
201
Bäck, släkt från Uddevalla
Börk (Björk), släkt 114
Börk, Anders, kronoinspektor 114
— Isak, rektor, förf. 114
— Maria, f. Hak 114
— Maria, g. Hedman 112, 114
Böök, M. Fredrik C., prof., förf. 242,
253
— Hindrich, d. y., guldsmed, borg-
mästare 288
— Hindrich, d. ä., guldsmed, borg-
mästare 288
- Carlander, Axel C., grosshandl.,
donator 245
Carleson, A. O. Conrad, verkst. dir.,
statsråd 274
Carlson, Fredrik F., prof., statsråd
256, 262
Carlsson, Sten, prof. 192
Carlsten, Birgitta, g. Quensel 92
Cassel, K. Gustav, prof. 253
Cecilia Elofsdtr 52
Cederström, Bror, frih., generallöjtn.
154
— Catharina Maria, f. Voltemat,
frih. 153
Celsius, Nils, astronom 280
Centerwall, Otto, prof., direktor 279
Cézanne, Paul, fransk målare 249 f.
Charles, prins av Wales 265 f.
Christer Nielsen, skollektor i Lund 60
Christiern Nilsson, se Bestorpsätten
— Persson, rådman i Eksjö, se
Liljewalch
Christoffer Andersson, se Gyllengrip
Christopher Hansson, guldsmed i
Hedemora 111 f.
Chytraeus, David, prof. i Rostock
284
Claussen, Charlotta Sophia, f.
Danckwardt 130
— Hedvig Maria, g. Hedman 112,
130—132
— Johan Georg, grosshandl. 136
— Johan Philip, kungl. konterfejare,
handl. 130
Cohen, Isaak J., daguerrotypist 291
Collin, Johannes, kyrkoh. 290
— Sophia Juliana, f. Linné 290
Corin, Magnus Fredrik, borgm. i
Laholm 273
Cornéer, släkt 208, 210
Cornerus, Samuel Nicolai, kyrkoh. i
Bäckseda 208—210
Couture, Thomas, fransk målare 233
Cramér, Johan Niclas, rektor 271
Cronholm, Abraham P., prof.,
historiker 262
Cronström, Isaac (före adl. Kock),
bruksägare, kammarråd 288
— Petter, assessor 288
Cunradi, Adam, länssekr. 175
— Justine, f. Leupold 175
- Dahl, släkt i Karlshamn 268
— August, tobaksfabrikör 268
— Elna, f. Jubel 268
— Peter, tobaksfabrikör 268
Dahlberg, Knut, verkst. dir., statsråd
274
Dahlbergh, Erik, greve, fältmarskalk,
generalguvernör 269, 274, 287
Dahlgren, Nils Göran, assessor 292
Dahlquist, J. Gunnar N., kyrkoh.,
missionsman 279
Dahlstierna, Gunno (före adl.
Eurelius), lantmäteridir., skald
281
Dahlström, Axel, kommunalman, Gbg
245
Danckwardt, Charlotta Sophia,
g. Claussen 130
Danielsson, Axel F., socialdemokratisk
partiledare 237
Davidsson, Wilhelm, källarmästare
284
de Besche, Georg Johan, ståthållare,
hovmarskalk 151
— Hubert, industriman 288
de Broen, Jan, kattuntryckare 283 f.
De Geer, G. Louis, frih., landshövd.,
statsminister 187
De la Gardie, Axel Julius, greve,
riksråd, generalguvernör 88
— Beata Elisabeth, f. Königsmarck,
grev. 79
— Elisabeth, f. Oxenstierna, grev. 78
— Gustav Adolf (Gösta), greve,
president 69, 72—74, 78, 81,
83, 90
— Jakob, greve, riksmarsk 61, 64,
75, 214, 216 f.
— Katarina, g. Stenbock, grev. 79 f.
— Katarina Charlotta, g. Königs-
marck, grev. 64 f.
— Magnus Gabriel, greve, riks-
kansler, riksdrots 61—92, 259,
290
— Maria Euphrosine, pfalzgrevinna

- 64—66, 73, 75, 79, 83
 — Pontus Fredrik, greve, general, riksråd 78 f.
 de Laval, Carl Claude, överste (trol. felaktigt de la Vallé i texten) 159
 de la Vallée, Jean, arkitekt, borgm. 289
 de Pejiron, Carl Adrian, kapten, 129 f
 Deutsch, finl. släkt 270
 — Henrik, mönsterskrivare 270
 Dickens, Guy, brittisk minister i Sthlm 122
 Dickson, Charles, med. dr 289
 Djurklou, Nils Gabriel, frih., kammarrherre, folklivsforskare 262, 281
 Dodge, engelsk ätt 267
 Domö, J. Fritiof G., godsägare, statsråd 252
 Drake (Stråle af Sjöared), Birger Andersson 195, 199
 Drakenhielm, Anna Maria, f. Silfverstierna 289
 — Vilhelm, generaltullförvaltare 289
 Drossander, Anders, prof. 280
 Dryselius, Erland, kyrkoh. 287
 Durell, Magnus, resident 259
 Du Rietz, François, arkiater 74
 Duse, ätt 199
 — Bengt (Persson) 194—196, 199
 Dybeck, släkt 114
 — Gustaf Simon, kyrkoh. 114
 — Maria, f. Netzer 114
 Däben, Henric Jacob von, frih., hovmarskalk 128—130
 — Julie, f. af Petersens 130
 Dädesjösläkten 202 f.
 (—), Per Johansson, kyrkoh. i Tolg 200
 Döbelius, se von Döbeln
 Döbeln, Johan Jacob von (före adl. Döbelius), med. prof. 258
 Eckersberg, Christoffer W., dansk konstnär 232
 Edén, Nils, prof., statsminister 181—190
 Edenman, Ragnar, fil. dr, statsråd, landshövd. 249
 Ehnmark, Erland J., prof. 290
 Ehrenstrahl, David Klöcker, målare 270, 281
 Ehrenström, Johan Albrecht, kabinetssekr., ryskt verkl. statsråd 142, 153
 Ehrensvärd, Albert C. A. L., greve, utrikesminister 239
 — Carl August, greve, generalamiral, tecknare 152, 158
 — Carl August, greve, general 255
 Eidem, Erling, ärkebiskop 282
 Ejserman, H. Y. F., sjökapten 289
 Eke, släkt från Gavlö 202, 204, 206
 — Gustaf, löjtn. 203, 206
 — Ulf Knutsson, 203 f., 206
 Ekelund, O. Vilhelm, skald 242 f.
 Eklund, Johan A., biskop 279
 Ekman, släkt 282
 — Carl Gustaf, statsminister 252
 Elf Pauli, se Hjort av Vilsta
 Elfverson, Märta, g. Anderson 250
 Elias Nilsson, se von Hagendorn
 Eliesson, Jesper, köpman 91
 Elin, helgon 269
 — Joensdtr, se Björnskogsätten
 — Nilsdtr, se Halvhjort av Björnskog
 — Nilsdtr, g. m. Sven Joensson i Björnskog 198
 — Svendsdtr, g. m. Anders Olsson (Bååt, Lennart Nilssons ätt) 196, 201
 Elisabet Olofsdtr "Siöblad", se Högtoftaätten
 Ellmin, Johan, läkare 275
 Else, engelsk läkare 161
 Engström, Albert L. J., förf., tecknare 263
 Erdtman, O. Gunnar E., prof., botanist 279
 Erengisle Petersson, se Bonde
 Ericson, H. Hans K., konteramiral, statsråd 274
 — Nils, frih., överste, kanal- och järnvägsbyggare 274
 — Stig H:son, amiral, riksmarskalk 254 f.
 — N. Werner, frih., kapten, kanalbyggare 274
 Ericsson, Johan Edvard, medaljgravör 289
 Erik Axelsson, se Tott
 — Emune, dansk konung 227
 — Mattsson, kungl. sekr., kammarråd 284
 — Nilsson, fogde, se Hjalshammarsläkten
 — Olofsson, se Stålar
 Eriksson, Erik, sergeant, sektledare 291
 — Gunnar, i Mörviken, riksdagsman 282
 — Jakob, kornett, sektledare 290 f.
 Erixon, Sigurd E., prof. 269, 273, 289 f.
 Erlander, Tage F., statsminister 249
 Essen, Alexander von, rysk general-löjtn. 141

- Hans-Henrik von, greve, fältmarskalk, riksståthållare 129
 Estenberg, Carl, hovrättsråd 127 f.
 Eurelius, se Dahlstierna
 Ewald, Victor, kyrkoh. 272
- Fahlberg, Lisa, piga 125
 Falck, Israel, boktryckare 287
 — Niclas, boktryckare 287
 Falkengreen, Abraham, amiral, amiralitetsråd 223 f.
 — Christina, f. Hammar 223 f.
 — Christoffer, vice amiral 223 f.
 Faustman, Edward, ingenjör 229
 Feilitzen, Olof von, förste bibliotekarie 192
 Ferber, släkt 282
 Fersen, F. Axel von, greve, fältmarskalk, riksråd 128 f.
 Festin, släkt 276
 Feuk, Lars ("Larifari"), prost, skriftställare 179 f.
 Filip Karlsson, se Lejonbalk
 — Ulfsson, se Ulv
 Fincke, Gustav, ståthållare 275
 — Jöran, lagman, riksråd 275
 (Finstaätten), Birgitta Birgersdtr, den heliga 267—269, 279, 281, 283
 Fischer, K. Adam M., dansk skulptör 282
 Fleetwood, Carl Georgsson, frih., kansliråd, memoarförf. 239—241
 — Georg Vilhelm, frih., överste, kabinetskammarherre 240
 Fleming, Herman, ståthållare 275
 — Lars, frih., riksråd 275
 — Jacob 275
 — Peder, befallningsman 275
 Flensburg, Wilhelm, rådman i Malmö 281
 Flygare, se även von Flygarell
 — släkter 257
 — Gustaf Nilsson, löjtn. 257
 Flygarell, Anders von (före adl. Flygare), kapten, hovintendent 257
 Fogelmarck, Stig, överintendent 192
 Fogelstrand, Samuel, rådman 282
 Folke Karlsson, se Lejonbalk
 Fontelius, Petrus, prof. i matematik 280
 Forsell, John, operasångare, operachef 241
 — Carl G. af (före adl. Forsell), överdir. 273
 (Forsselius), Svercherus Christierni, rektor vid Braheskolan på Visingsö 285
- Forssell, C. Arne, fil. dr, fd. stadsarkivarie 251
 — Carl Daniel, skraddare 275
 — C. Gösta, prof., radiolog 248
 — Hans L., statsråd, president, historiker 284
 Forsskål, Peter, forskningsresande 279
 Forsslund, Karl-Erik, folkhögskoleföreståndare, skriftställare 291
 — Maja, folkminnesforskare 291
 Forssner, Gunnar H., prof. 246, 248
 Foss, Christian, teol. prof. 259
 Fredrik I, konung 274
 — Adolf, hertig 141—143
 Frese, Arnald 275
 — Jakob, borgm. i Åbo 275
 Frid, Ludvig, konstnär 273
 Friedrichson, Charlotta Christina, g. Bedoire 137
 Friesendorff, Margareta Elisabet (?), f. Gärffelt 83
 Frodell, Magnus, kyrkoh. 268
 Frykberg, Järn Emil, verkst. dir. 279
 Fryxell, släkt 262
 — Anders, prost, historiker 262, 290
 Frände, Anders (Olofsson), se Högtoftaätten
 Fröding, Vilhelmina, g. Hierta 229
 Fägerskiöld, Carl, frih., byrådir. 192
 Fänestadsläkten 202 f.
 (—), Lars Persson 196
 (—), Per Persson, ryttare 196, 200
 Förberg, Elof, hovtandläkare, bibliofil 279
- Gabriel Kristoffersson, se Oxenstierna
 Gadd, J. B., sjökapten 289
 Gadelius, Eric, prof., läkare 281
 Gahn, Henric, överläkare 161
 Galle, släkt 202
 — Olof, d. ä., häradshövd. 197
 (Galle, icke adl. släktgren), Per Persson, ryttare 200
 Gate, C. O. Simon, glaskonstnär 276
 Gathenhielm, Ingela, f. Hammar 223
 — Lars, kaparkapten 224
 Gavlösäläkten 200, 202
 (—), Knut Persson i Fylleryd 203, 206
 (—), Per Joensson, ryttare 200, 203, 206
 Georg Wilhelm av Brandenburg, kurfurste 212
 Gerle, släkt 282
 Gertrud Andersdtr, se Sjöblad av Högsrum
 Getrop, Moritz, överinspektör 78, 86
 Gibson, släkt 282

- Gillingstam, Hans, fil. dr, red. 192
 Glandius, Petrus Hieronymi, kyrkoh. 283
 Glimberg, Arfvid, järnsmidesmästare 285
 — Lars, järnsmidesmästare 285
 Glysing, Kättil (Puke) 53
 Goeding, Anders, akademisekr. 75
 Goldschmidt, stenhuggare i tjänst hos M. G. De la Gardie 71
 Golius, Theophilus, prof. i Strassbourg 258
 Goltz, Rüdiger von der, greve, tysk general 234
 Gothenius, Johan, rektor, kontraktsprost 279
 Gradman, Samuel, kanslist 119
 Granbeck, Jöns, kakelugnsmakare, Falkenberg 272
 Granberg, Jeanette, förf. 284
 Grandberg, Henrik Jacob, provisor 272
 Granholm, Eric, präst, sekr. hos C. F. Pechlin 117, 119
 Greele (el. Griel), Charles, kungl. köksmästare 129
 Grell (Kräll, Kraell), Pääffel, pärlstickare 269
 Griel, se Greele
 Grip, ätt 285
 Gripenhielm, Carl, frih., lantmäteridir. 269 f.
 Gripman, se Gryphia
 — Clemens Alexandersson, landbofogde 207
 — Håkan Alexandersson 208
 — Nils, skeppare 207
 — Samuel, hökare i Karlskrona 207
 Groop, Esaias, borgm. i Uleåborg 270
 Grotte, Sven, biskop 262
 Grubb, Nils, kyrkoh. 290
 Grünau, Anna von der, g. von Mörner 213
 Grüner, Gustaf, generalmajor, dansk envoyé i Sthlm 118, 120 f
 Gryphia el. Gripman, Sabina Alexandersdtr 207 f., 210
 Gryphius, Alexander, kyrkoh. i Virserum 207 f.
 Gullander, Anders Peter, prost i Malmö 281
 Gullberg, Elsa, textilkonstnär 269
 Gumpert, Nathan J., bokhandl., boktryckare 232
 Gunilla Mårtensdtr, g. Hammar 223
 Gussander, Mathilda Charlotta, f. Hedman 133, 137
 — Pehr Ulric, brukspatron 137
 Gustaf Andersson, se Stråle af Ekna
 Gustafsson, Gustaf, huvudred. 251
 Gustav I, konung 54, 284
 Gustav II Adolf, konung 211—213, 222, 258
 Gustav III, konung 127—129, 133, 138, 141 f., 144, 147 f., 150—156, 158—162, 164—166
 Gustav IV Adolf, konung 167
 Gustav V, konung 240
 Gustavson, Edvin, skriftställare 263
 Gyldenstolpe, August L. F., greve, utrikesminister 240
 — Nils, greve, kanslipresident 74
 Gyllencreutz, släkt 226
 — Carl Gustaf, landshöv. 226
 — Tyke Larsson, häradshöv. 226
 Gyllengrip, ätt 199, 285
 —, Christoffer Andersson 194 f., 199
 Gyllenhaal, Henrika, g. Killander 278
 Gyllenhök, Maria, g. 1) Hwasser, 2) Westenhjelm 115 f.
 Gyllenkrok, Axel W. C., frih., överste 282
 (Gyllensparre), Anna Henriksdtr, g. m. Per Joensson (Gavlösläkten) 203, 206
 —, Ingeborg Jönsdtr, g. Rosenbielke 199
 —, Jöns Jönsson 199
 Gyllenspetz, Carl Gustaf (?), kapten 143, 146, 152, 154
 Gyllenstierna av Ulaborg, ätt 282
 Gyllenstierna, Conrad (?), frih., ordf. i stora kommissionen 81
 — Johan, greve, riksråd 81—83
 Gylta, ätt 202
 Günther, Christian E., utrikesminister, envoyé 242, 253, 282
 Güntzel, Carl von, frih., guvernör i Viborg 145
 Gödecke, P. August, folkhögskole- rektor, skriftställare 291
 Görtz, Georg Heinrich von, frih. von Schlitz, diplomat, statsman 277
 Götrek, Per, bokhandl. 275
 Hadorph, Johan, assessor, fornforskare 72, 75, 290
 Hagen, Ellen, f. Wadström, kvinno- saksptionjär 286
 Hagendorn, von, ätt 207—210
 — Elias Nilsson von, löjtn. 207, 209 f.
 Hagentorn, Israel, löjtn. 210
 — Johan, fänrik 210
 Hahn, Canutus, biskop, prokansler

- 260
 Hak, Maria, g. Börk 114
 Hakelier, Bernhard, hovfotograf 291
 Hald, N. T. Edward, glaskonstnär 276
 Hallebyslåkten 202
 (—), Anders Persson 200
 (—), Per Persson, skrivare, fogde 200
 Hallén, Elin Maria, f. Karlzén 263
 — Harald, prost 262 f.
 Hallman, Adolf R., tecknare, förf. 254
 Hallström, Per A. L., förf. 241
 Halvhjort av Björnskog, ätt 198
 (—), Elin Nilsdtr 201
 Halvhjort av Flishult, ätt 208 f
 (—), Per Christersson 210
 (—), Ulf Persson 208
 Hamilton, Henning, greve, talman, univ:kansler 274
 Hammar, Anna, d. y. 224
 — Anna, d. ä. 224
 (—), Anna Nilsdtr 223
 — Christina, g. Falkengrén 223 f.
 — Gunilla Märtdsdr 223
 — Ingeborg 224
 — Ingela, g. Gathenhielm 223 f.
 — Magnus, kommandör 270
 — Olof Nilsson, skeppare, handl. 223 f.
 — Sigrd Olofsdtr, g. 1) Borgman, 2) Aschenbom 223 f.
 Hammarskjöld, Carl-Gustaf V., general, statsråd 187
 Hansson, Lars M., skådespelare 249
 Hansson, Ola, förf. 256
 — Per Albin, statsminister 252 f.
 Hartman, Carl, lektor, botanist 272
 — Carl Johan, provinsialläkare, botanist 272
 — Joh. Heinr. 85
 — Robert W., adj., botanist 272
 Hasselgren, Catharina, g. Winge 93
 Hasselquist, Fredrik, med. dr, forskn:resande 279
 Hastfer, Berndt Johan, frih., överste 141, 148
 Hastfe(h)r, Fredrik Wilhelm, frih., löjtn. ledare av teatersällsk. 281 f.
 Hebbe, Wendela, f. Astrand, förf. 229
 Hedberg, Frans T., förf. 241
 — Fredrik Gabriel, finlandssv. präst 291
 Hedén, Ernst August, varvschef 245
 Hedlund, Sven A., tidningsman 228, 233, 292
 Hedman, släkt 110—137
 — Abraham, manufakturist, mösspolitiker 110, 112, 114—127, 137
 — Abraham, d. y., hovekonomidir., amiralitetskammarråd 110, 112, 126—131
 — Alma Ephraima, g. Sundell 137
 — Anna, f. Kruus 112 f.
 — Anna, g. 1) Eek, 2) Netzer 114
 — Anna Christina, g. Leijonmarck 115
 — Anna Sophia, f. Huup 112
 — Aurora Ädla Albertina 126
 — Bengt, överfyrverkare 112 f.
 — Brita, g. Tunelius 113
 — Brita Persdtr, f. Rapp 112 f.
 — Carl Gustaf, fabrikkör 112, 123 f., 126
 — Catharina Christophersdtr, g. Norman 111 f.
 — Charlotta Christina, f. von Poll 112, 126
 — Charlotta Regina (f. 1768) 130
 — Christina, g. Lang 114
 — Christopher, kyrkoh. i Tillberga 112—114
 — Christopher Christophersson, skrivare vid järnvägen i Sthlm 111—113
 — Christopher Christophersson, d. y. 112
 — (Hedmark), Daniel, löjtn. 113
 — Gotthard, arklimästare 112, 126 f.
 — Gustava, f. Bedoire 112, 130, 133, 135—137
 — Gustava Maria, g. Planting-Gyllenbåga 130
 — Hedvig Maria, f. Claussen 112, 130—132
 — Hedvig Petronella, g. Segerheim 130
 — Hilda Augusta, f. Bedoire 112, 135, 137
 — Isaac, student 115
 — Jacob, fänrik 112
 — Jacob, inspektör 114 f., 121, 126 f.
 — Johan Abraham, ryttmästare 112, 130—137
 — Johan Emil, borgm. i Arboga 112, 134 f., 137
 — Johannes 113
 — Juliana (Julie) Gustava Clementina, g. Koschell 135
 — Karin Bengtsdtr 112 f.
 (—), Margareta Christophersdtr 111
 — Maria 113
 — Maria, g. 1) Borg, 2) Lind-

- bom 115
 — Maria, f. Börk 112, 114
 — Maria Bertilsdtr 112 f.
 — Maria Charlotta, f. Nisson 112, 133
 — Maria Petronella, g. Sadelin 125 f.
 — Maria Regina, f. Brodin 115
 — Mathilda Charlotta, g. Gussander 133, 137
 — Petter 112 f.
 — Regina Charlotta 126 f., 131
 — Regina Petronella, f. Hwasser 112, 115 f., 118—123, 125 f.
 — Simon, komminister i Säter 113
 — Simon Christophersson, komminister i Kila 110—114
 — Susanna Christophersdtr, g. Törnberg 111 f.
 — Ulrica 113
 — Ulrika, f. Schult 113
 Hedmark Daniel, se Hedman
 Heidenstam, C. G. Verner von, förf. 242
 Heij, kamrer i M. G. De la Gardies tjänst 88
 Heijne, von, släkt 256 f.
 — Georg Leonard von, överstelöjtn. 257
 Heintze, S. August, lektor, botanist 256
 Hellner, Johannes, jur. dr, utrikesminister 187
 Hellsten, Carl Gustaf 282
 Helvig, drottning 50 f.
 Henning, Christian, silversmed 278
 — Gerhard, skulptör 282
 — Petri, silversmed 264
 Henningsson, Eric (n. 1793) 127
 Henrik Arfvidsson, handelsman (1600-talet) 72
 — Hartmansson, biskop 275
 — Jensen, sockenpräst i Hellestad, prost i Dalby 58
 — Matsson, se Silfverhielm
 Henschen, Anna Christina, f. Trägårdh 139
 — Erasmus Gabriel, överstelöjtn. 138—169
 — Helena Cecilia, g. Rubin 139
 — Lars Niclas, lagman 139, 150, 164
 — Salomon, teol. dr, kyrkoh. 138 f., 149—152
 — Wilhelm Peter, kyrkoh. 139, 169
 Hermansson, Johan von, generalkvartermästare 139, 141 f., 153, 163 167
 Hesselius, Johan, provinsialläkare 291
 Hessen-Kassel, Karl, lantgreve av 155
 Hierta, Anna, g. Retzius 228
 — Lars Johan, publicist, politiker, affärsman 228 f.
 — Vilhelmina, f. Fröding 229
 Hildebrand, Bror Emil, riksantikvarie 261 f.
 — Hans O. H., riksantikvarie 262
 — Karl E. H., fil. dr. historiker, politiker 251
 Hildebrandsson, Ebba, f. af Wirsén 261
 Hinse Jönsson, se Svinhuvad
 Hiärne, Urban, arkiater, landshövd. 75
 Hjerpe, släkt från Loimijoki 270
 Hjort av Vilsta, ätt 54
 (—), Elf Pauli, prost 56
 (—), Paulus Magni, kyrkoherde 54—57
 Hjorth, Bror, konstnär, prof. 282
 Hjälschammarssläkten 202 f.
 (—), Erik Nilsson, fogde 200 f.
 (—), Jacob Nilsson, kyrkoh. i Dädesjö 200
 Hjärne, Harald, prof., historiker, politiker 183
 — Urban, arkiater, landshövd. 75
 Hofmeister, släkt 283
 Hofsten, Nils G. E. von, prof., univ: rektor, zoolog 280 f.
 Hofverberg, släkt 276
 Hogenskild, Anna Clemensdtr 289
 Hoghusen, Johan, frih., krigsråd, landshövd. 92
 Hohenthal, finl. släkt 270
 — Nicolaus (Claes), löjtn. 270
 Hollarius? 221
 Holm, Nils F., förste arkivarie 192
 Holmgren, Ann Margret, f. Tersmeden 246
 — Clemet, kassör i M. G. De la Gardies tjänst 71
 — Israel, prof. 246—248
 Holmström, Johan Wilhelm, fabrikör 268
 Holtermann, Marcus Höijer, förste hovmarskalk 276
 Hoppe, K. Ragnar J., fil. dr, intendent 282
 (Horn), Klas Kristersson, frih., riksråd 275
 — Gustaf, greve, fältmarskalk 219
 (—), Henrik Klasson, ståthållare 275
 Hultman, Petter Jonsson, boktryckare 287
 Huss, släkt 276

- Huup, Anna Sophia, g. Hedman 112
- Hwasser, Adam 115
- Jacob, redaktör 115 f.
- Lars, häradshövd. 115
- Maria, g. Gyllenhök, omg. Westenhjelm 115 f.
- Regina Petronella, g. Hedman 112, 115 f., 118—123, 125 f.
- Hyckert, Carl J., verkst. dir. 282
- Hylander, Nils, prof., botanist 279
- Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof, folklivsforskare 277, 281
- Gustaf Erik, kommandör 277
- Håkansson, Olof, talman i bondeståndet 121
- Hård, Birger, bonde 197
- Hästeko, Johan Henrik, överste 146, 163
- Höding, Erik, fiskal 91
- Högtomtaätten 199, 201
- (—), Anders (Olofsson) Frände, häradshövd. 196, 201
- (—), Brita "Siöblad", g. m. D. Zelow 201
- (—), Cecilia (Olofsdtr), g. m. Jöns Bengtsson 201
- (—), Elisabet Olofsdtr "Siöblad", g. m. Måns Hansson 201
- (—), Olof Andersson 196 f., 201
- (—), Olof Jonsson skrivare (n. 1527) 96, 201
- (—), Sofia "Siöblad" 201
- (—), Sten Olofsson 201
- Hök, Maria, g. Brodin 115
- Hök, Anna Maria, f. Linné 290
- Gabriel, kyrkoh. 290
- Ingeborg Jönsdtr, se Gyllensparre
- Karlsdtr, se Lejonbalk
- Ulfsdtr, se Ulv
- Åkesdtr, se Tott
- Ingel Svendsdtr, g. m. Måns Persson (Vallerstadssläkten) 200, 204, 206
- Ingrid Gunnesdtr, se sparre över blad, Abjörn Gisasons ätt
- Joensdtr, se Björnskogsätten
- Ingvar, Sven I. O., prof. 248
- Isaac, Jacob, grosshandl. 283
- Israel Hansson, snickare i Västerås 113
- Håkansson, se Liljewalch
- Ivar Axelsson, se Tott
- Jacob Nilsson, kyrkoh. i Dädesjö, se Hjalshammarssläkten
- Jacobæus, Hans Christian, prof. 247 f.
- Jacobson, släkt 232 f.
- Ida, g. Saloman 232 f.
- Morris, köpman, mecenat 232
- Rachel, f. Magnus 232
- Jacoby, Wilhelm, bokbindare, fotograf 291
- Jaeger, Johannes, fotograf, artist 291
- Jakob Ulvsson, ärkebiskop 278
- Jesper Eliesson, köpman 91
- Joel Olofsson, se Lilliesparre af Fylleskog
- Johan Kasimir, hertig, pfalzgreve 64, 213, 221
- Johan Michelsson, stadsskrivare i Enköping 85
- Svensson, se Björnskogsätten
- Toresson 52
- Johansson, Anton, byggmästare, Halmstad 273
- A. Gotthard, konstkritiker 283
- Helga, f. Wessén 248
- J. Viktor, fil. dr, förste bibliotekarie 283, 289
- Jonsson, Bror, tecknare, Nordmaling 291
- Josephson, Ernst, målare 248 f.
- Ragnar, förf., prof., teaterchef 248—250, 283, 289
- Jubel, Elna, g. Dahl 268
- Jungen, Ernst B., ordf. i Gbgs stadsfullm. 244—246
- Jungstedt, Kurt, målare 291
- Juringius, Samuel, kyrkoh. 282
- Jutta, dansk prinsessa 274
- Jägerhorn, Johan (Jan) Anders, rysk överstelöjtn. 142—144, 146, 148
- Järta, Hans, landshövd. 262
- Järte, Otto, chefred. 250, 252 f.
- Jöns Arvidsson, se Rosenbielke
- Bengtsson, g. m. Cecilia Olofsdtr (Högtomtarätten) 201
- Jönsson, se Gyllensparre
- Jöransson, se Lilliesparre af Fylleskog
- Larsson i Boarp, ryttare 194
- Knutsson, se Kurck
- Månsson, se Vallerstadssläkten
- Nilsson, se Rosenquist af Åkershult
- Jöran Karlsson i Borsared 203
- Olofsson till Håkentorp 194, 197
- Olofsson, se Lilliesparre af Fylleskog
- Kallenberg, Ingeborg, g. Scarinius 93
- Kalm, Pehr, prof., naturforskare 279
- Kankel, Johann, boktryckare 287
- Karin Bengtsdtr, g. Hedman 112 f.

- Jönsdtr, halvsysster till Olof Galle d. ä. 197
 Karl IX, konung 289
 — X Gustav, konung 64 f., 221, 274
 — XI, konung, 76, 81 f., 285
 — XII, konung 276 f.
 — XIII, konung 141 f., 144—148, 152, 166
 — XIV Johan, konung, 138, 179 f.
 — II, konung av Spanien 78
 — lantgreve av Hessen-Kassel 155
 — Ingeborgsson, se Lejonbalk
 — Peter Ulrik, se Peter III
 Karström, Svedin, tullfiskal, handl. 282
 Katarina, sv. kungadtr, pfalzgrevinna 64 f., 213
 — II, rysk kejsarinna 143, 145, 153, 167
 — Karlsdtr, se Lejonbalk
 Kaulbars, Lars Fredrik von, generalmajor, landshövd. 139—149, 151—158, 160—164, 166 f.
 Keijne, Karl-Erik, pastor 282
 Keiller, släkt 282
 Kempe, J. Carl, fil. och tekn. dr, verkst. dir. 290
 — Daniel Nilsson, boktryckare 287
 Kenicius, Petrus, ärkebiskop 258
 Kerstin Andersdtr, se Lillie af Ökna
 — Jöransdtr, mor till Erik Månsson Liljewalch 203 f.
 — Persdtr, se Skillingarydssläkten
 — Trulsdtr, Vallerstads storgård 203
 Key, Einar, prof. 248
 Kiempe, Thomas, kyrkmålare 291
 Kierman, Gustaf, borgm. 116, 119, 125
 Kihlberg, Leif, fil. dr, redaktör 181
 Kihlgren, Juliana Constantia, g. Nilsson 133
 Killander, Henrika, f. Gyllenhaal 278
 Kirves, finsk frälseläkt 270
 Kittlitz, von, släkt 173, 175 f.
 — Adam von, 173 f., 178
 — Caspar von 173 f.
 — Karl von 173, 175, 178
 — Karl von, d. y. Landvogt 173 f.
 — Seyfried von, frih. 172
 Kjellberg, Christina, piga hos E. G. Henschen 169
 Kjellén, Rudolf, prof. 251
 Kleberg, Tönnnes, överbibl. 283
 Klein, Barbara, g. Bellman 96
 — Johan 96
 Klemming, Gustaf E., överbibl. 262
 Klercker, Carl Nathanael af, frih., general 156
 — Cecilia af, utgivare av H. E. Charlottas dagböcker 185
 Klick, Anna Elisabeth, f. Armfelt, frih. 143
 — Carl Henrik, kapten 143
 Klingbom, Gustaf Adolf, postmästare 263
 — Lisa, lärare 246
 Klingspor, V. Maurits, greve, general, överståthållare 156, 159
 Klövedalssläkten 282
 Knipercrona, Thomas, kommissionssekr. 277
 Knud Olsen, sockenpräst i Helligkors förs., Lund 58—60
 Knut Andersson, se Lillie af Ökna
 — Michelsson, se Wachtorn
 — Persson i Fylleryd, se Gavlösläkten
 Knutson, Dag, läkare 248
 Kock, se Cronström
 — Marcus, myntmästare 288
 Kockum, Peter, jordbrukare 282
 Kollontay, Alexandra, ryskt sändebud i Sthlm 248
 Kolmodin, släkt 288
 — Elisabeth, g. Alnander 288
 Korff, Ivan Albertovitz von, baron, rysk minister i Sthlm 110, 122
 Korp, Niclas, ebenist 277 f.
 Koschell, Albin Wilhelm, lantmätare 136
 — Julie, f. Hedman 135
 Kraell, Paul, se Grell, Påffvel
 Krapotkin, Pjotr, furste 243
 Krister, Kristiern, se under Ch
 Kristian August av Holstein-Gottorp, administrator 277
 Kristina, d. ä., drottning 288
 Kristofer, se Christopher, Christoffer
 Kromnow, Åke, riksarkivarie 192 (Krummedige), Anna Eriksdtr, g. Bydelsbach 191
 Kruus, Anna Israelsdtr, g. Hedman 112 f.
 Krüger, Johann, kyrkoh. i Markersdorf 173
 Kräll, Paul, se Grell, Påffvel
 Kröger, Daniel, borgm. i Uleåborg 270
 Kurck, Gabriel, frih., landshövd. 79 f.
 (—), Jöns Knutsson, riksråd 275
 — Knut, frih., riksråd 82
 Kyaw, Charlotte Julie von, f. Leupold 170
 — Gustaf von 170
 Kyronius, släkt 286
 Kåge, A. Wilhelm, keramiker 276

- Kåse, ätt 194,199
 — Arvid, väpnare 197
 — Arvid (Persson), till Öjhult 197, 201
 (—), Birger Arvidsson 194, 196 f., 201
 (—), Märta Arvidsdr 201
 (—), Per Arvidsson 194, 196, 201
 Källander, A. Josef, teol. dr, kyrkoh. 279
 Kärnes, Thöger, landsdomare 271
 Kärre, Karl, tf. generaldir. 282
 Kättil Ragvaldsson, se Puke
 Königsmarck, Beata Elisabeth, g.
 De la Gardie, grev. 79
 — Katarina Charlotta, f. De la Gardie, grev. 64 f.
 — Maria Aurora von 91
 — Otto Wilhelm von, greve, fältmarskalk 79, 88, 91 f.
- Ladau, Carl, Reinhold, överstelöjtn. 146
 Lager-Kromnow, Birgitta, fil. dr, red. 192
 Lagerberg, C. Sven A., greve, general 240
 Lagerbring, Per, krigsråd 153 f.
 — Sven, prof. 285
 Lagerheim, C. H. T. Alfred, utrikesminister, generaldir. 240
 Lagerholm, Wilhelmina, fotograf, artist 291
 Lagerkvist, Pär F., förf. 269
 Lagerlöf, släkt 262
 — Selma O. L., förf. 290
 (Lagmanshagasläkten), Birger Jönsson 194
 Lambert, Jacob (?), kassör i M. G. De la Gardies tjänst 70
 Lamm, släkt 284
 Lang, Abraham, kapten 114
 — Christina, f. Hedman 114
 Lange, handskrivare hos furstinnan Maria Euphrosine 72
 Lantingshausen, Albrekt von, generalmajor, överkammarherre 143
 Lars, se även Lasse
 Lars Persson, se Bestorpsätten
 — Persson, se Fänestadsläkten
 Larsson, Hans, prof. i filosofi 256
 Lasse Eriksson, bonde i Skuttunge, 1500-tal 57
 — Öndersson, se Lillie af Ökna
 Laurens Axelsson, se Tott
 Laurentius Paulinus Gothus, ärkebiskop 258
 Laurens Laurentsson, präst i Hellestad och Dalby 58 f.
- Laurits Andersson, präst i Dalby 59
 Leijonmarck, Anna Christina, f. Hedman 115
 — Herman Justinus, kontrollör 115
 (Lejonansikte, Bengt Nilssons ätt), Brud Bænason 53
 Lejonbalk, ätt 50, 52 f.
 (—), Filip Karlsson 53
 (—), Folke Karlsson, lagman 50, 53
 (—), Ingeborg Karlsdr, 50—52
 (—), Karl Ingeborgsson, lagman 50, 52
 (—), Katarina Karlsdr, g. m. Ragvald Puke 50
 (—), Magnus Karlsson 52
 (—), Ulf Holmgerrson 53
 Lenæus, Johannes, ärkebiskop 258
 Lenin, Vladimir I. Uljanov, rysk statsman 235
 Lennstrand, Viktor, ateistisk agitator 183
 Leo, Christophorus, borgm. i Spremberg 170—172, 174, 178
 Leoni, Eva, g. Leupold 170, 172, 178
 Leopold, ärkehertig (1640-tal) 218
 Leopold (Leupold), släkt 170—178
 — lybsk släkt med gren i Danmark 174
 — Abraham, präst 174
 — Carl Adam 178
 — Daniel 178
 — Helena, f. Broome 170
 — Matthias, borgm. i Sprottau 174, 178
 — Sigfrid, läkare 170 f., 176—178
 Leopold, af, ätt 225
 — Carl Gustaf af, skald, 170, 178, 225
 Leupelt, Matthæus, student i Frankfurt 174
 Leupold, släkt, se även Leopold
 — Adam, fogde 172, 174 f., 178, 225
 — Adam på Reuthen, Lic. juris 172 f., 175 f., 178, 225
 — Adam, son till Carl L. 172
 — August, kammarprokurator 175, 178
 — August Gotthelf d. ä. 170, 175, 178
 — August Gotthelf, på Reuthen 170, 178
 — Carl, notarius publicus i Spremberg 170—172, 175 f., 178
 — Carl 175, 225
 — Caspar, kyrkoh. 172 f., 175, 178, 225

- Charlotte Julie, g. von Kyaw 170
 — Christian Adolf 175, 178
 — Dorothea, f. Ratzsch (in) 225
 — Erdmann, på Reuthen 173
 — Eva, f. Leoni 170, 172, 178
 — Ferdinand Adolph, på Klein-Düben 170
 — Friedrich August Wilhelm, på Reuthen 178
 — Just Erdmann, på Reuthen 175 f., 178
 — Justine, g. Cunradi 175
 — Justus Erdmann, på Reuthen 175, 178, 225
 — Seyfried, student i Wittenberg 176
 Leupoldt, Caspar, borgm. i Lübben 173, 175, 178
 — Caspar Friedrich 173
 — Gotthardt Friedrich 173
 — Joachim, student 1618 173
 — Joachim Friedrich 173
 Lewenhaupt, Adolf Fredrik (?), greve, generalmajor 150
 — Carl, greve, utrikesminister 239
 — Ludwig Weirik, greve, general 222
 Levertin, Oscar I., prof., förf. 248
 Liberg, L. Linus, bruksägare 288
 Lideman, sekr. hos M. G. De la Gardie 62
 Lidfors, Anne Marie, f. Swartling 236
 — Bengt, prof., skriftställare 236—239, 242, 261
 — V. Edvard, prof. 236, 238
 Liewen, Hans Henrik von, greve, riksmarskalk 129
 Lilja, Nils, klockare, botanist, litteratör 281
 (Liljesparre), Bengta Abjörnsdtr, g. m. Olof Jöransson Skåning 197, 202
 Liljewalch, släkt från Vallerstad 202, 204—206
 — Carl, artillerist 204
 — Carl (Christiansson) 204
 — Christian Månsson, löjtn. 203 f., 206
 (—), Christiern Persson, rådman i Eksjö 204—206
 — Elias Persson, befallningsman 206
 — Erik Månsson, kapten 203 f., 206
 — Håkan Persson (?) 206
 (—) Israel Håkansson, fogde 206
 — Kristina 204
 — Magnus 204
 — Måns Christersson, löjtn. 204—206
 — Måns Matsson 203—206
 — Måns Persson 203—206
 — P. Olof, läkare, medicinalråd 204
 — Per Månsson, fräsefogde 204
 Lillie, Axel, greve, generalmajor 219
 Lillie af Ökna, ätt 54—57
 (—), Anders Laurensen 55 f.
 (—), Axel Andersson, riksråd 55 f.
 (—), Kerstin Andersdtr 56
 (—), Knut Andersson, riksråd 55
 (—), Lasse Öndersson 56
 Lilliehorn, Per, amiral 160, 162 (Lilliehöök), Anders Pedersson, riksråd 226
 Lilliesparre af Fylleskog, ätt 194, 199, 202
 (—), Joen Olofsson 202
 (—), Jöns Jöransson 202
 (—), Jöran Olofsson 202
 (—), Olof Jöransson 194, 196 f., 202
 Lilljehöök, David Wilhelm, major 273
 Lindahl, Petter, teaterledare 282
 Lindberg, J. Erik, prof., medaljgravör 282
 Lindblad, Gunnar, skolinspektör, Gbg 244
 Lindbom, Isac, teol. dr 115
 Lindhberg, Per, daguerrotypist 291
 Lindhielm, Anders (före adl. Lindeberg), frih., kammarråd, landshövd. 83
 Lindholm, Herman, stadsfullm:s ordf. i Gbg, chef för Liseberg 245
 Lindman, S. Arvid A., amiral, statsminister 250, 252, 274
 Lindorm, Erik, förf. 243
 — Andersson, se Bååt, Lennart Nilssons ätt
 — Andersson i Rottne, frälselandbo 196
 Lindschöld, Erik (före adl. Lindeman), greve, k. råd, univ:kansler 81, 259
 Ling, Henrik Erland, gymnastiklärare 272
 — Pehr Henrik, prof., gymnast 272
 Linné, släkt 290
 — Anna Maria, g. Höök 290
 — Emerentia, g. Branting 290
 — Sophia Juliana, g. Collin 290
 — Samuel, kyrkoh. 290
 — Carl von, prof. 290
 Ljung, Sven, fil. dr 270, 275
 Ljunggren, Karl Gustav, prof. 273, 290

- Ljungkvist, Daniel, pinnstolstillverkare 278
 Loefling, Pehr, se Löfning
 Loos, Viggo, fil. dr, konsthistoriker 256
 Lorin, Jonas, sekr. hos M. G. De la Gardie 62, 83
 Lund, Michel Mårtensson, skeppare, fyrinspektör 223
 Lundberg, Mathilda, läkare 248
 Lundgren, E. W., red. 253
 Lundius, Carolus (Carl), lagman 280
 Lundmark, Carl, arkitekt 291
 Lundström, Nils Styrbjörn, tidn:man 251
 — Sven, faktor, tidn:utgivare 281
 Lundvall, Lars Ambjörnsson, tenn:gutjare 287
 Luth, Christina Johansdr, g. Wallius 258
 Luthman, Per Olofsson, underlagman? 85
 Lutteman, Axel H. I., sekr. i Diakonistyr., predikant 279
 Lybeck, Otto E., amiral, statsråd 188
 Lydertz, målare 75
 Låstbom, Herman af, justitiekansler, president 153
 Läma, ätt 196
 — Mats 201
 Löfning (Loefling), Pehr, botanist 279, 281
 Löwstädt, Carl Rudolf, gesäll 275
- Magnus, släkt 232 f.
 — Olaus, se Olaus Magnus
 — Rachel, g. Jacobsson 232
 — Benedicti, kyrkoh. i Agunnaryd 286
 — Karlsson, se Lejonbalk
 — Ladulås, konung 50 f.
 — Nilsson, dansk prins 227
 — Petri, kyrkoh. i Sveg 206
 Magnusson, Mauritz, i Hasselfors, naturvårdare 291
 Malm, Carl Erik, väckelsepredikant 289
 Malmberg, Gunvor, se Svartz-Malmberg
 — Nils M., prof. 246, 248
 Malmenia, Anna, g. Prytz 110
 Malmsten, Carl P. H., prof., möbelarkitekt 276
 Malmström, Edgar, journalist 253
 Mandelgren, Nils Månsson, tecknare, kulturforskare 284
 Manecke, släkt 270
 Mannerheim, C. Gustaf E., frih., marskalk av Finland 234—236, 248
 Mannström, Carl Oscar, kyrkoadj., poet 263
 Margareta, änka efter Måns Nilsson (Svinhuvud) i Aspeboda 54 f.
 Maria af Pfalz, hertiginna 289
 Maria-Anna, av Österrike, fransk drottning 78
 Maria Bertilsdr, g. Hedman 112 f.
 Maria Euphrosine, pfalzgrevinna, g. De la Gardie 64 ff., 73, 75, 79, 83
 Marie-Louise av Orleans, spansk drottning 78
 Marquardt, Johan Petter, boktryckare 287
 Mats Broddesson 206
 — Månsson, se Vallerstadssläkten
 Meijer, Jacob, musiker 286
 Meijerfeldt, Johan August, greve, fältmarskalk 143—151, 153—155, 159
 — Lovisa Augusta, f. Sparre, grev. 153
 Mekthild Persdr 197
 Mellander, Karl, fil. dr, landsarkivarie 274
 Mellberg, Lars Persson, tenn:gutjare 287
 Merckell, Johan Christopher, boktryckare 287
 Michel Nilsson i Björnskog 198
 Milles, W. Carl E., skulptör 249
 Molin, Nils, fil. dr, förste bibliotekarie 283, 289
 Montelius, G. Oscar A., riksantikvarie 262
 Montgomery, Gustaf Adolf, överste, landshövd. 276
 — Robert (?), dragonofficer, överste? 146
 Moselius, Carl David, fil. dr, intendent 282
 Moxén, Anna Charlotta, g. Svartz 246, 248
 Munck, Adolf Fredrik, greve, president 164
 Müntzing, Gustaf Wilhelm, kyrkoh. 279
 Myring(en), ombud för grev. Katarina Stenbock 80
 Måns Larsson, g. m. Kerstin Christiernsdr (Bestorpsätten) 200
 — Matsson i Vallerstad, se Liljewalch
 — Nilsson, bonde, se Björnskogs-släkten

- Nilsson, se Svinhuvud
 — Persson, se Liljewalch
 — Persson, bonde, se Vallerstads-
 släkten
 Månsson, K. Fabian, förf. 192, 272
 Mårten Olofsson i Västra Nöbbelöv,
 se Måsågårdssläkten
 Mårtensson, Göte, båtbyggare 268
 — Hugo, båtbyggare 268
 — Johan, båtbyggare 268
 — Karl, båtbyggare 268
 Måsågårdssläkten 255 f.
 (—), Mårten Olofsson i Västra
 Nöbbelöv 255
 (—), Olof Mårtensson 255
 Måås-Fjetterström, Märta L. W.,
 textilkonstnär 276
 Märta Arvidsdr, se Käse
 Möller, Pontus, riddarhusgenealog
 192
 Mörner, C. Birger, greve, förf. 291 f.
 — Hans Georg (?), frih. general-
 löjtn., guvernör 82
 — C. Magnus B., greve, prof. 292
 — Anna von, f. von der Grünau 213
 — Anna Catharina von, g. Schulman
 213, 218—221
 — Berndt Diedrich von, hov-
 marskalk 213
- Nannfeldt, J. Axel F., prof.,
 botanist 279
 Nassau-Siegen, Karl Henrik
 Nikolaus Otto, prins av, rysk
 amiral 158
 (Natt och Dag), Arvid Ivarsson,
 frih., vice president 78
 Nensén, släkt 276
 Netzer, Anna, f. Hedman, förut g.
 Eek 114
 — Christian, styckjunkare 114
 — Maria, g. Dybeck 114
 Nicolaus Nicolai, kyrkoh. i Björkö
 208—210
 — Ragvaldi, biskop 278, 281
 Niels Joensson, kronofogde, borgm. i
 Torshälla 288
 — Sörensen, kyrkoh. i Vamlingbo
 271
 Nierothe, von, ätt 286
 Nils, dansk konung 227
 — Andersson, g. m. dtr till Per
 Christersson (Halvhjort av
 Flishult) 208, 210
 — Christiernsson, se Bestorpsätten
 — Laurensen, bonde i Skuttunge
 (1500-tal) 57
 — Lindormsson, se Bååt, Lennart
 Nilsson ätt
- Månsson, Aby, se Björnskogs-
 släkten
 — Nilsson, löjtn., far till Elias von
 Hagendorn 208, 210
 — Persson i Bestorp, ryttare 196,
 200
 — Ragvaldsson, biskop 278, 281
 Nilsson, Carl Johan († 1920), bruks-
 byggmästare 290
 — Juliana Constantia, f. Kihlgren
 133
 — Martin P:son, prof. 289 f.
 — Sven, prof., zoolog, arkeolog 262
 Nissen, Henriette, sängerska, g.
 Saloman 232
 Nisson, Constantia Elisabeth, g.
 Wästfelt 134, 137
 — Gustaf Lorenz, brukspatron 134
 — Juliana Constantia, f. Kihlgren
 133
 — Maria Charlotta, g. Hedman 112,
 133
 — Niclas Peter, brukspatron 133
 Nordeman, Martin, prof. 283
- Nordewall, Erik (före adl. Nord-
 wall), fristadsdir., överstelöjtn.
 288
 — Sofia Fredrika, g. Zethelius 288
 Nordling, Adolf, marinmålare 268
 Nordström, N. Johan, prof. i lär-
 domshist. 280, 290
 Nordwall, se Nordewall
 Noreen, släkt 262
 — Adolf G., prof., språkforskare
 251
 Norell, sekr. hos M. G. De la Gardie
 66, 88
 Norman, Catharina Christophersdr,
 f. Hedman 111 f.
 — Sven Persson, järn-och spann-
 målshandl. i Sthlm 112
 Nyberg, släkt från Heinola 270
 Nygren, Christopher, brukspatron
 276
 — Ernst L., arkivråd, diplomatarie-
 utgivare 275
 Nyholm, Hjalmar, tecknare, målare
 289
 Nystedt, Rolf, skriftställare 282
 Nyström, F. O., fabrikör, Torshälla
 288
 — Georg, artist 288
- Odelberg, Wilhelm, överbibl. 192
 Oelreich, Bernhard, kyrkoh., prof.,
 prokansler 259
 Olaus Magnus, ärkebiskop, kultur-
 historiker 281

- Olin, Johan Axel, kyrkoh. i Malmö 281
- Ollonberg, Anders, häradshövd. 85
- Olof Andersson, se Högtomtaätten
- Andersson, g. m. Ingrid Gunnesdtr (sparre över blad; Abjörn Gisasons ätt) 193 f.
- Arvidsson, se Rosenbielke
- Jonsson, skrivare, se Högtomtaätten
- Jöransson, se Lilliesparre af Fylleskog
- Jöransson till Håkentorp 194
- Jöransson Skåning, g. m. Bengta Abjörnsdtr (Liljesparre) 197, 202
- Knutsson, se Wachtorn
- Mårtensson, se Måsagårdssläkten 255
- Persson, ryttare 208
- Persson till Öjhult 197
- Öndsson 56
- Olsson, Märten, båtbyggare 268
- Osbeck, Pehr, kontraktsprost, linnélärjunge 279
- Oscar II, konung 240
- Osten gen. Sacken, Salomon von der, öверste 222
- Oxenstierna, Axel, greve, rikskansler 83, 212, 215, 257 f.
- Elisabeth, g. De la Gardie, grev. 78
- Erik, greve, rikskansler 78
- (Bengtsson), Gabriel, greve, riksskattmästare 226
- (—), Gabriel Kristersson, riksråd 226
- Johan Gabriel, greve, skald, kanslipresident 144, 165, 292
- Thure Gabrielsson, frih., greve, öверste, guvernör 214, 216
- Palmiskiöld, Erik Larsson (före adl. Runell), riksbankens sekr. 83
- Palmstierna, Carl Otto, frih., landshövd., statsråd 274
- Papke, Christian, biskop, prokansler 260
- Patkul, Johann Reinhold, polsk generalmajor, rysk krigskommissarie 276
- Paulsson, Eric, arkitekt, möbelkonstnär 276
- N. B. Gregor, prof., konsthistoriker 269
- Paulus Magni, se Hjort av Vilsta
- Pechlin, Carl Fredrik, frih. von Löwenbach, generalmajor, politiker 117
- Peder Swart, se Swart
- Pehrsson, Anders, i Kävesta, lantbrukare, dir. 291
- Per Andersson i Fänestad (omkr. 1550) 196, 200
- Arvidsson, se Kåse
- Broddesson, fräseman 206
- Christersson, se Halvhjort av Flshult
- Gudmundsson, bonde, se Skillingarydssläkten
- Joensson, ryttare, se Galle
- Joensson, ryttare se Gavlösläkten
- Johansson, kyrkoh. i Tolg, se Dädesjösläkten
- Månsson, se Liljewalch
- Månsson på Ringsården i Fjällåker, ryttare 93
- Månsson, se Vallerstadssläkten
- Persson, se Bestorpsätten
- Persson, ryttare se Fänestadssläkten
- Persson, se Galle, icke adl. släktgren
- Persson skrivare, fogde, se Hallebysläkten
- Reimersson (1490-talet) 57
- Peter I, tsar 276
- III, tsar (föret Karl Peter Ulrik, hertig) 117 f.
- Petersens, Julie af, g. Düben, frih. 130
- Pettersson, Ernst, kantor, Ask 282
- Petri, Johan Erik, kyrkoh., Björnlunda 264
- Pettersson, Abraham, arkitekt 284
- Johan, skraddare 275
- Pfannenstill, G. Magnus, prof., teolog 279
- Piccolomini, Octavio, tysk riksfurste, kejsarlig fältmarskalk 218
- Pintorpafrun, se von Yxkull
- Piper, Carl-Fredrik, greve, president 281
- Planting-Gyllenbåga, Gustava Maria, f. Hedman 130
- Wilhelm Fredric, löjtn. 130
- Platen, Philip J. B. von, frih., generalguvernör, fältmarskalk 144, 158 f.
- Plenningsköld, Johan, häradshövd. 85
- Plomgren, Thomas, borgm., kommerseråd 119 f.
- Poll, Carl Ludvig von, vice korpral vid livdrab. 126
- Charlotta Catharina von, f. von Bysing 124, 126
- Charlotta Christina von, g. Hedman 112, 126

- Pomp, Zacharias, kronofogde 125
 Pomponne, Simon Arnauld de, fransk utrikesminister 78
 Posse, Fredrik, greve, general 148
 Promnitz, Seyfried von 173
 Pryss, Nicolaus, assessor 91
 Prytz, Anders Johannis, biskop 222
 — Anna, f. Malmenia 110
 — Nicolaus, kyrkoh. i Västerfärnebo 110, 113
 Pufendorf, Samuel von, frih., prof. 260
 Puke, ätt 50
 — Bengt 53
 (—), Bengta Ragvaldsdtr, g. m. Erengisle Petersson (Bonde) 53
 — Kättil Ragvaldsson 53
 — Ragvald, riddare 50 f.
- Quensel, Axel, kvartermäst. 91—93
 — Birgitta, f. Carlsten 92
 — Conrad, sekr. 61, 78
 — Conrad, prof. 90 f.
 — Conrad (1696—1758), kyrkoh. 93
 — Ebba Margareta 91
 — Jakob, student 61, 91
 — Jean (Johan), kapten 91 f.
 — Johan, inskr. i Skara lärov. 1753 93
 — Lorenz (f. 1692) 90
 — Magnus Gabriel (f. 1678) 90
 — Maria, f. Bröms 89 f.
 — Maria, f. Winge 93
 — Maria Agnes (f. 1685) 90
 — Maria Sofia, g. Alminus (Alming) 91
 — Otto Wilhelm (f. 1681) 90 f.
 — Stina, f. Tengner 93
 — Wilhelm Johan, sekr. hos M. G. De la Gardie, hovrättsassessor 61—91
- Quiding, Nils Herman, rådman 281
- Raaf, Gregorius, kyrkoinredare 276
 Rabenius, Nils, urkundsförfalskare 56
 Rademacher, Reinhold, köpman, industriman 288
 Radloff, Fredric Wilhelm, prof., läkare, förf. 263
 Ramsvärd, Anders Hansson 201
 Rapp, Brita Persdtr, g. Hedman 112 f.
 Rase, stallmästare, kommandant på Karlberg 88
 Rasmus Ludvigsson, kungl. sekr., genealog 55 f., 284
 Ratzsch(in), Dorothea, g. Leupold 225
- Rebrén, släkt 286
 Reenstierna, Märta Helena ("Arstaf-run"), g. von Schnell 269
 Rehnskiöld, Carl Gustaf, greve, fältmarskalk, kungl. råd 221
 Renander, B. Axel (Acke) V., doc., medicinhistoriker 281
 Renhult, Olov, skräddargesäll 275
 Rennerfelt, Bertel, bankdirektör 192
 Renström, släkt 276
 Retzius, Anna, f. Hierta 228
 Reuterdahl, Henrik, ärkebiskop 262
 Reuterfeldt, Johan Jakob (?), kapten 145
 Reuterholm, Gustaf Adolf, frih., president 131
 Ribbing, ätt 282, 286
 Rickson, Levi ("Jeremias i Tröstlösa"), förf. 291 f.
 Rogel, Anna, österbottn. bondkvinna, herrnhutare 291
 Roman, Johan (?), sångare hos M. G. De la Gardie 63
 Roos, Gustav Wilhelm, skräddare 275
 Roosval, Johnny A. E., prof. 249
 Rooswijk, Barbara Sofia, g. Specht 75
 Rosen, von, släkt 114
 Rosenadler, Johan (före adl. Upmark), prof. 98
 Rosenbielke, ätt 199
 (—), Jöns Arvidsson 193 f., 195, 199
 (—), Olof Arvidsson 193 f., 195, 199
 Rosenhane, Gustaf, frih., president 280
 Rosenquist, Magnus, inspektör på Löberöd 281
 — af Akershult, ätt 199
 (—), Jöns Nilsson 195, 199
 Rosensköld, ägare till Häcklehagen, Onsala 223
 Rothman, Johan, amiralitetsmedikus 73, 75, 89
 Rotkirch, Hans von, överste 212 f.
 Rubin, Anders, prost 139
 — Helena Cecilia, f. Henschen 139
 — Salomon, borgm. 168
 Rudbeck, Olof, d. ä., prof. 280
 Runeberg, Johan Ludvig, skald 276
 Runell, se Palmiskiöld
 Rydberg, A. Viktor, förf. 183
 Rydell, Albert, sjökaptan 241
 — Annastina, g. Alkman, fil. kand., journalist 241
 (Rålamb), Anders Sigfridsson 195
 — Claes, frih., riksråd 82, 285

- Räaf i Småland, Leonhard Fredrik, kammarjunkare, etnograf 262
- Sadelin, Maria Petronella, f. Hedman 125 f.
- Pehr, borgm. i Enköping 126
- Saloman, släkt 232 f.
- Geskel, målare 232 f.
- Henriette, f. Nissen, sångerska 232
- Ida, f. Jacobson 232 f.
- Isak, dansk köpman och kantor 232
- Siegfried, tonsättare, violinist 232
- Saltza, Edvard Fredrik von, greve, överstekammarjunkare 179 f.
- Samuel Christophori, tysk sekr. hos M. G. De la Gardie 63, 71, 74, 76 f., 89
- Samzelius, Jonas L:son, förste bibliotekarie 283
- Sandler, Rickard J., statsminister, landshövd. 252, 282
- Scarinius, Elisabeth, g. Tengner 93
- Ingeborg, f. Kallenberg 93
- Jonas, biskop 93, 287
- Schallin, Olof, bokhållare 119
- Schartau, Lorentz, bibliotekarie hos M. G. De la Gardie 88 f.
- Schechta, Börje Philip, gardeskaptan 121—123
- Schenning, Ester Catharina (Westerman), g. 1) Schmidt, 2) Thelin 86
- Schenström, Jacob Lorens, rådman, fabrikör 121
- Schlyter, Carl Johan, prof. i laghistoria 262
- Schmidt, Ester Catharina Schenning (Westerman), postförvaltare i Gbg 86
- Hindrich, postförvaltare i Gbg 86
- Schnell, Märta Helena von, f. Reenstierna 269
- Scholander, Fredrik Wilhelm, prof. 270 f.
- Schoting, von, släkt 285
- Schoultz, Johan Tietrich, underofficer, konstnär 270
- Schreiber, handskrivare hos M. G. De la Gardie 88
- Schröder, Johan Henrik, prof., arkeolog, biblioteksman 262
- Schröderheim, Elis (före adl. Schröder), statssekr. 130
- Schullman, Henrich, lantråd 211
- Margaretha, f. von Bremen 211
- Schulman, Adam 221
- Anna Catharina, f. von Mörner 213, 218—221
- Otto, överste 211—222
- Schult, Ulrika, g. Hedman 113
- Schwanewede, von, tysk adl. ätt 100—102
- Arendt von 102 f., 107
- Boldewien von 104
- Johann von 104
- Johann von, senior 104, 107
- Jürgen von 102, 108
- Schwarz, Josua, teol. prof. 260
- Schwerin, C. Philip C. von, greve, generalmajor 146
- Schück, J. Henrik E., prof. 242, 249, 251
- Heyman, fabrikör 284
- Schütz, Páwel, slottsbyggmästare 269
- Segerheim, Hedvig Petronella, f. Hedman 130
- Johan David (före adl. Sundin), kammarråd 130 f.
- Sergel, Johan Tobias, skulptör 269
- Sergell, Christoffer, hovbrodör 269
- Seuerling, Carl Gottfried, teaterdir., skådespelare 282
- Siegroth, Gustaf Adolf von, tysk riksfrih., general 158
- Sigrid Johansdtr, g. m. Jacob Nilsson i Dädesjö (Hjälshammarsläkten) 200
- Silfverharnesk, ätt 270
- Karl Gustav, löjtn. 270
- Silfverhielm, ätt 199
- (—), Henrik Matsson 199
- Silfverklou, Catharina, trol. f. Bröms 91
- Silfversparre, Isak Axelsson, överste 214, 216 f.
- Silfverstierna, Anna Maria, g. Drakenhielm 289
- Siwardus, biskop 227 f.
- Siwertz, P. Sigfrid, förf. 284
- Siöblad, se Högtomtaätten
- Sjöberg, Birger, förf. 269
- Franz, red. för Folkets röst 284
- Josabeth F. P., musiklärarinna, målarinna 241
- (Sjöblad av Högstrum), Gertrud Andersdtr 196, 201
- Sjögren, Johan Magnus, fil. dr 278
- Sjöström, Eric, fabrikör, Gävle 272
- Skelghe, finl. släkt 270
- Skillingarydssläkten 202 f.
- (—), Kerstin Persdtr 204, 206
- (—), Per Gudmundsson, bonde 200
- Skoglund, J. Martin, riksdagsman 252
- Skragensköld, Lars Svensson (före

- adl. Skragge), bokhållare 70 f.
 Skytte, Bengt, frih., riksråd 81
 — Johan (före adl. Schroderus),
 frih., riksråd, univ:kansler 257 f.
 — Maria, g. Banér 81
 Skåning, Olof Jöransson 197
 Slang, Erik, generalmajor 76
 Smith, Lars O. ("brännvins-
 kungen"), affärsman 240
 Sneckensköld (före adl. Sneck),
 Jakob, överinspektör hos M. G.,
 De la Gardie, hovråd 62, 64
 Sofia, drottning 50—52
 —, förlovad med Magnus Ladulås 51
 — Albertina, prinsessa 264
 Solander, Daniel, forskn:resande 279
 Sommar, Magnus, biskop 274
 Soop, Gustav, frih., riksråd 84
 236
 Sparre, Carl Larsson, frih., general-
 major 76
 — Eric Josias P., greve, landshövd.
 273
 — Lovisa Augusta, g. Meijerfeldt
 153
 — Per Larsson, frih., fransk greve,
 general 69
 — av Hjulsta, ätt 191
 — av Tofta, ätt 52
 (sparre över blad, Abjörn Gisasons
 ätt), Birgitta Månsdtr 196, 199
 (—), Ingrid Gunnesdtr 193—195
 Specht, Barbara Sofia, f. Rooswijk
 75
 — Peter, livmedikus hos M. G.
 De la Gardie 75
 Speke, John Henning, kapten 266
 Sperling, Casper Otto, frih., general-
 major, guvernör 213
 Spole, Anders, prof., astronom 86,
 260 f.
 Sprengtporten, Georg (Göran)
 Magnus, greve, sv. överste, rysk
 general och generalguvernör
 143—148
 Springer, Christopher 122
 Spångberg, K. Valfrid, tidn:man 287
 Staaß, släkt 276
 — Karl A., statsminister 182, 186 f.,
 239
 Stadener, G. Ingegerd, förf. 273
 Starbäck, Karl, lektor 271
 Starenflycht, Olof (före adl. Stare),
 kamrer 71
 Steckzén, Birger, krigsarkivarie 274
 Stedingk, Viktor C. E. B. H. von,
 frih., generalamiral 167
 Stedt, släkt 286
 Steen, Birger, länsassessor 289
 Steenhoff, Frida, f. Wadström, förf.
 286
 Steffen, Gustaf F., prof., sociolog 243
 Sten Olofsson, se Högtomtaätten
 Stenbeck, Carl, sekr. 125
 Stenbith, Jonas, rådman i Söderhamn
 122
 Stenbock, Fredrik, greve, riksråd,
 president 79
 — Gustav Otto, greve, riksamiral 77,
 91, 259
 — Johan Gabriel (?), greve, riksråd
 82
 — Katarina, f. De la Gardie, grev.
 79 f.
 — Magnus, greve, fältherre 277
 Steuchius, Mathias, ärkebiskop 260
 Stierna, Anna, g. von Hagendorn
 207 f.
 Stiernhöök, Andreas, assessor, härads-
 hövd. 280
 Stiernman, Olof, teol. dr, överhov-
 predikant 180
 Stilling, Harald, dansk arkitekt 284
 Stjärnbjälke, ätt 286
 Stobaeus, Jöns, borgm. i Malmö 281
 Stockenberg, Thure Gabriel, borgm.,
 Halmstad 273
 Stockenström, Lorenz Andersson,
 bruksdir. 91
 Stolbin, Lars Gustav, skraddare 275
 Stolpe, ätt 199
 (—), Clemet, guldsmed i Halmstad
 199
 — Clemet Clemetsson 199
 Stoltefot, Helvik, kyrkoh. 275
 Stoltz, Matthias, kyrkoh. 283
 Stridsberg, Gustaf, publicist 253
 Strindberg, J. August, förf. 248 f.,
 286
 — Einar Johan, gymnasielärare 268
 Strinnholm, Anders Magnus, fil. dr,
 historiker 262
 Strokirck, sekr. hos M. G.
 De la Gardie 67
 Stråle af Ekna, ätt 199 f.
 (—), Anders Svensson 198 f.
 (—), Gustaf Andersson 199
 Stråle af Sjöared, se även Drake
 — ätt 199, 285
 Ström, Olof, krögare, handl., Gävle
 272
 Strömfelt, Carl Axel, greve, general
 146, 152
 Sture, Sten, d. ä., riksföreståndare
 278, 285
 Styffe, Carl Gustaf, bibliotekarie,
 historiker 262
 (Stålarin), Erik Olofsson, härads-

- hövd. 275
 Stålhandske, Anders (?), hauptman vid Läckö 70
 — Torsten, general 217—219
 Suchtelen, Johan Peter van, greve, rysk ambassadör i Sthlm 167
 Sucksdorff, släkt 270
 Sundel, Jonas, prof. 61, 76
 Sundelin, U. Robert F., prof., teolog 279
 Sundelius, Oscar, stadsläkare 291
 Sundell, Alma Ephraïma, f. Hedman 137
 Sundin, Johan David, se Segerheim
 Sundler, Johan, magister 264
 Sundström, släkt 282
 — Gösta, förste bibl. 283
 Sunniva, norskt helgon 269
 Swart, Peder, biskop, krönikeskivare 284
 Swartling, Anne Marie, g. Lidfors 236
 Svartz, Anna C., f. Moxén 246, 248
 — J. Anshelm, fil. dr, läroverksadj. 246
 Swartz, Carl J. G., statsminister 274
 — Edvard M., skådespelare 284
 Svartz, Lisa 246
 — Nanna C., prof., g. Malmberg 246—248
 Svartz-Malmberg, Gunvor, läkare 247
 Swedenborg, Emanuel, assessor, religionsfilosof 280
 Swedlund, Nils P. R., general, överbefälhavare 255
 Sven Joensson i Björnskog, se Björnskogsätten
 — Larsson, länsmän, bonde i Bröttjestad 198
 — Månsson, se Vallerstadssläkten
 — Svensson, se Vallerstadssläkten
 Svercherus Christierni, se Forsselius
 Sverker d. ä., konung 227
 Swinhufvud, Johan Magnus, ryttmästare 121
 Svinhufvud, Peder Jönsson 55
 — i Västergötland, ätt 286
 (Svinhufvud), Birgitta Hinesdtr 56
 (—), Hinse Jönsson, bergsman, Stenbjörnsarvet 55 f.
 (—), Måns Nilsson, bergsman, Aspeboda 54—57
 Sydow, Oscar F. von, statsråd, landshövd., riksmarskalk 274
 Synnerberg, Carl, fil. dr, kansliråd 292
 Säve, Carl F., prof., språkforskare 262
 — Pehr M. Arvid, antikvitets-intendent 262, 271
 Söderberg, Hjalmar E. F., förf. 254
 — F. F. Verner, fil. dr, huvudred. 251
 Söderblom, L. O. Nathan, ärkebiskop 279
 Söderhjelm, L. Henning, fil. dr, kritiker 289
 Söderlund, Pehr-Olof, spegelfabrikör 289
 Söderman, Sven E., fil. dr, kritiker 251
 Söderstedt, Julius, skräddare 275
 Södersten, Stig, konstnär 268
 Sören Jensen, kyrkoh. i Hablingbo 271
 Taube, Arvid F., greve, utrikesminister 240
 Tawast, ätt 286
 Tegnér, Elof K., fil. dr, biblioteksman 258 f.
 — Esaias H. V., d. y., prof., språkforskare 242
 Tempil, Henrik, kyrkoh. i Åbo 275
 Tengner, Elisabeth, f. Scarinius 93
 — Magnus, prost 93
 — Stina, g. Quensel 93
 Tengvall, Carl Gustaf, redaktionschef 251
 Tersmeden, Ann Margret, g. Holmgren 246
 Tessin, Nicodemus, d. y., greve, arkitekt, riksråd, univ:kansler 249
 Thelin, Johan, postmästare, Gbg 70
 Thormænius, J. Edvard F., prof. 282
 Thomander, Johan Henrik, biskop 228 f.
 Thomas Andersson, överste 219
 Thomée, släkt 282
 Thomsen, Christian Jürgensen, dansk forn- och myntforskare, konferensråd 261
 Thorburn, Bertil W., dir. 244
 Thorsson, Fredrik V., statsråd 190
 Thunander, Johan Wilhelm, fabrikör 278
 Thörnberg, Ernst Herman, skriftställare 287
 Tilas, Daniel, frih., bergsråd 226
 Tingsten, Lars H., general, statsråd 188
 (Tjurhufvud), Abraham Brodersson 272
 Toll, Johan Christopher, greve, fältmarskalk 142
 Tollstadius, Eric, kyrkoh., pietist 180
 Tomner, Lennart, stadsarkivarie 256
 Torén, Olof, präst, naturforskare 279

- Tornberg, Carl Johannes, prof., orientalist 262
- Torsslow, Olof Ulrik, skådespelare 284
- Torstenson, Lennart, greve, fältmarskalk, generalguvernör 214, 216, 218—220
- (Tott), Erik Axelsson, riksföreståndare 285
- (—), Ingeborg Åkesdtr, g. m. Sten Sture d. ä. 278
- (—), Ivar Axelsson, riddare 285
- (—), Laurens Axelsson, riddare 285
- (—), Åke Axelsson, riddare 285
- Tottie, Charles, grosshandl. 268
- Trast, Jonas, rektor i Gävle, kyrkoh. 272
- Triewald, Mårten, direktor mekanikus 280
- Trygger, Ernst, prof., partiledare, statsminister 252, 282
- Trägård, släkt 287
- Trägårdh, Anna Christina, g. Henschen 139
- Erasmus, prost 139
- Sven, skräddaregesäll 275
- Tuneld, Eric, geograf 113
- af, ätt 113
- Tunelius, Brita, f. Hedman 113
- Eric, kyrkoh. i Sevalla 113
- Tyke Larsson, se Gyllencreutz
- Tödwen, Margaretha, g. von Bremen 211
- Törnberg, Samuel Persson, handl. i Sthlm 112
- Susanna, f. Hedman 111 f.
- Törne, Adolf Fredrik von, kapten 149 f., 152 f.
- Törner, A, dir., 282
- Törngren, Carl Anton, kakeleugnsmakare i Falkenberg 272
- Hans, kakeleugnsmakare i Falkenberg 272
- Robert Wiljam, auditor 292
- Ulf Abjörnsson 53
- Holmgerrson, se Lejonbalk
- Karlsson, se Ulv
- Knutsson, se Eke
- Persson, se Halvhjort av Flishult
- Ulfsparre, ätt 286
- Ullman, Uddo L., biskop 278
- Ulrika Eleonora d. y., drottning 180
- Eleonora d. ä., drottning 81 f.
- Ulv, ätt 53
- (—), Filip Ulfsson, riksråd 53
- (—), Ingeborg Ulfsdtr 52 f.
- (—), Ulf Karlsson, riddare 52 f.
- Undén, B. Östen, prof., utrikesminister 253, 283
- Unonius, Gustaf, tullförvaltare 263
- Upmark, se Rosenadler
- Uttermark, David Bengtsson, kamrerare 222
- Wachtmeister, Carl Axel, greve, justitiekansler 131
- (Wachtorn), Knut Michelsson 201
- Olof Knutsson 201
- Wadström, Carl Bernhard Filonegros, skriftställare 286
- Wærn, Carl Fredrik, president, statsråd 274
- Matts, agitationsledare 118
- Wahlberg, släkt 282
- Wahlström, Lydia K., prof., historiker, kvinnoosakspionjär 246
- Valdemar Birgersson, konung 274
- Waldenström, Paul Peter, lektor, religiös ledare 272
- Wall, Daniel Johansson, boktryckare 287
- Wallenberg, André Oscar, bankman, politiker 274, 284
- Axel, skulptör 286
- Raoul, UD-tjänsteman 248
- Vallerius, Harald, prof. 280
- Wallerius, Johan Gottschalk, prof., kemist, mineralog 127
- Nils, prof., filosof 280
- Vallerstadsläkten 202
- (—), Jöns Månsson 204, 206
- (—), Mats Månsson 203, 206
- (—), Måns Persson 200, 204, 206
- (—), Per Månsson 203 f., 206
- (—), Sven Månsson 204, 206
- (—), Sven Svensson 206
- Wallin, Sigurd, fil. dr, intendent 269, 282, 284, 289 f.
- Wallius, Laurentius, prof., biskop 258
- Wangstelius, Andreas, kyrkoh. 288
- Wasell, släkt 276
- Wass, Margareta, "kamrerska" 91
- Wedel, Johann Georg, mag., pastor primarius i Spremberg 172
- Weibull, Curt H. J., prof., historiker 244
- Martin J. J., prof., historiker 258 f.
- Wenström, Wilhelm, bruksbyggmästare 290
- Wentzel, Johan Fredrik, glasblåsare, glasbruksägare 276
- Wernstedt, Folke, fil. dr., major, riddarhusgenealog 286
- Weslig, Aron Elias, fabrikör 284
- Wessén, Helga, g. Johansson 248
- Hilda, g. Österman 248

- Westenhjelm, Carl, lantjunkare 115
 Westin, P. Gunnar, prof., kyrko-
 historiker 278
 Westman, Fredrik, tobaksfabrikör 291
 — Knut B., prof., kyrkohistoriker
 275, 278 f., 290
 Wettergren, K. Erik W. F., över-
 intendent 269
 Weurlander, finl. släkt 270
 Wicksell, J. G. Knut, prof., 239, 261
 Widekindi, Johan, rikshistoriograf
 82 f.
 Widerberg, Andreas, dir., skåde-
 spelare 282
 Widerström, Karolina O., läkare 248
 Widstrand, Frans, notarie 275
 Wigandt, svarvarsläkt 287
 — David, svarvare 287
 — Johan Jakob, svarvare 287
 Wigert, Viktor H. H., prof., läkare
 248
 Wigforss, Ernst, finansminister 252 f.
 Wijk, Hjalmar, affärsman, politiker,
 donator 279
 Wikström, Anna, g. Bedoire 133 f.
 — Hans, målare 272
 Viktoria, sv. drottning 243
 Wildeman, Tönnes Olofsson, skepps-
 hövitsman 275
 Vind, Niels Krabbe, dansk envoyé i
 Sthlm 121 f.
 Winge, Catharina, f. Hasselgren 93
 — Johannes, kyrkoh. 93
 — Maria, g. Quensel 93
 Wingård, Carl Fredrik af, ärkebiskop
 273
 (Vinstorpaätten), Anna Karlsdtr 286
 Winstrup, Peder, biskop 259 f.
 Wirelius, Anders, kyrkoh. i Torsåker
 136 f.
 Virgin, Amélie J. S., f. Tornérhielm,
 landshövdingenska, Halmstad 273
 Wirsén, Carl David af, skald,
 Sv. akad:s sekr. 241
 — Ebba af, g. Hildebrandsson 261
 Wittenberg, Arvid, greve, fältmarskalk
 220
 Wolfvenstierna, Johan, överstelöjtn.
 92
 Voltemat, Catharina Maria, g. Ceder-
 ström, frih. 153
 Wrangel, Carl Gustaf, greve, riks-
 marsk 220 f.
 — A. M. Herman, greve, utrikes-
 minister, överstekammarherre 240
 — Johan Mauritz, frih., general-
 major 216 f.
- Wrede, Otto, frih., generalmajor
 142, 159
 Wulff, släkt 283
 — släkt från Torekov 286
 — Kurt, bankinspektör 244
 Vult von Steyern, Nils von, statsråd,
 riksmarskalk 290
 Vultejus, Barchman, kyrkoh. i Sthlm
 91
 Wylie-Harris, Harold, engelsk adels-
 man 266
 Wägner, Elin M. E., g. Landquist,
 förf. 290
 Wästfelt, Anders Mauritz, stall-
 mästare 134, 137
 — Constantia Elisabeth, f. Nisson
 134, 137
- Ysander, D. Torsten, biskop 282
 Yxkull, Beata von ("Pintorpafrun")
 264
- Zelow, Daniel 201
 Zethelius, Erik Adolf, guldsmed 288
 — Sofia Fredrika, f. Nordewall 288
 Zetterström, Anders, prost 179 f.
 Zetterwall, Helgo N., överintendent,
 kyrkoarkitekt 278
 Ziervogel, A., bruksinspektör 136
 Zweigbergk, Otto F. von, tidnings-
 man 287
- Åke Axelsson, se Tott
 — Christiérnsson, se Bestorpsätten
 Åkerhielm, J. Gustaf N. S., stats-
 minister 239
 Åkerman, G. R. Joachim (Jochum),
 generalmajor, statsråd 274
 Åkesson, A. I. Birgit, danskonsträr
 256
 — N. O. Torvald, prof. i arkitektur
 256
 Ålenius, Nils, intendent 289
 Åstrand, Wendela, g. Hebbe 229
- Ångman, Jacob, silversmed 275
- Ödman, Gabriel, kyrkoh. i Hjelmse-
 ryd 287
 — Lars Persson, kanngjutare 287
 Ödman, Samuel L., prof. 287
 Öhman, Elis Robert, gymnastiklärare
 272
 Örbom, släkt 276
 Österling, Anders, fil. dr, skald 241 f.
 — A. Greta C., f. Sjöberg 242
 Österman, Hilda, f. Wessén 248
 Øverland, Arnulf, norsk skald 254

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

SEXTIOSJÄTTE ÅRGÅNGEN

1968—69

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BIRGITTA LAGER-KROMNOW

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET, P. A. NORSTEDT & SÖNER

713011

UTGIVEN MED ANSLAG
FRÅN STATENS HUMANISTISKA
FORSKNINGSRÅD

TIDSKRIFTEN

ÅRSBOKEN

1961

1961

1961

1961

1961

1961

1961

1961

INNEHÅLL

	sid.
Vardagsliv på Rosendals slott år 1851. Av STEN LEWENHAUPT, †	1— 49
Ingeborg Karlsdotters (Lejonbalk) äktenskap. Av BJARNE BECKMAN . .	50— 53
Flodprästen Paulus Magnis (Hjort av Vilsta) härstamning. Av HANS GILLINGSTAM	54— 57
Herr Knud Olsen i Hellestad. Av KNUT KNUTSSON	58— 60
Magnus Gabriel De la Gardie och hans sekreterare Wilhelm Johan Quensel. Av ALICE QUENSEL	61— 93
Auf den Spuren von Bellmans Vorfahren in Deutschland. Av PETER-PAUL WREDE	94—109
Mösspolitikern och manufakturisten Abraham Hedman och hans släkt. Av FREDRIC BEDOIRE	110—137
Erasmus Gabriel Henschen. En officer från Gustaf III:s dagar. Av FOLKE HENSCHEN	138—169
Något om Carl Gustaf af Leopolds tyska fädernesläkt. Av STIG ÖSTENSON	170—178
Gardin- och nåsduksanekdoterna. Tillägg och reflexioner. Av LENNART LÖTHNER	179—180
Nils Edéns minnen. Kommentar till en memoaredition. Av GÖRAN WENDEL	181—190
Tillägg och rättelser till Biskop Hans Brasks släktbok	191
Meddelanden angående Personhistoriska samfundets årsmöten 1968 och 1969	192
Småländskt läg- och halvfrälse. Av STIG ÖSTENSON	193—210
Överste Otto Schulman och hans deltagande i 30-åriga kriget. Av OTTO SCHULMAN	211—222
Christoffer Falkengreens födelseort. Av GUNNAR JEDEUR-PALMGREN . .	223—224
Adliga ätten af Leopolds äldsta led—ett beriktigande. Av STIG ÖSTENSON	225
Efterlysning. Var finns Calendarium Gyllencreutz?	226
Recensioner	227—267
1100-talsbiskopen Siwardus. Av HANS GILLINGSTAM	227—228
Lars Hierta i helfigur. Av BIRGITTA LAGER-KROMNOW	228—229
"Reformivrare och världsfrälsare". Fredrika Bremer i ny belysning. Av GUDRUN WENDEL	230—232
Målaren Geskel Saloman. Av BARBRO SCHAFFER	232—233
Gustaf Mannerheim 1918 och 1919. Av W. M. CARLGREN	234—236
Bengt Lidfors i helfigur. Av GÖRAN WENDEL	236—239
Carl Fleetwoods dagbok. Av BENGT HOLTZE	239—241
Minnen från ett oscariskt barndomshem. Av BARBRO SCHAFFER	241
Anders Österlings memoarer. Av BARBRO SCHAFFER	241—242
Anarkist och agitator. Av ÅKE LILLIESTAM	242—243
Göteborgsminnen. Av ÅKE LILLIESTAM	244—246
Nanna Svartz' självbiografi. Av BIRGITTA LAGER-KROMNOW	246—248
Ragnar Josephsons ofullbordade, posthuma minnen. Av BARBRO SCHAFFER	248—250
Ivar Andersons minnen. Av ÅKE KROMNOW	250—253
Adolf Hallmans minnen. Av BARBRO SCHAFFER	254
Amiral Stig H:son Ericsons minnen från tiden som chef för marinen. Av W. M. CARLGREN	254—255
Måsagårdsslakten. Av HANS GILLINGSTAM	255—256
Släkten von Heijne. Av HANS GILLINGSTAM	256—257
Konsistorieprotokoll för Uppsala universitet 1624—40. Av NILS LUDVIG RASMUSSEN	257—258
Lunds universitets historia. Av NILS LUDVIG RASMUSSEN	258—261
Vitterhetsakademien under Bror Emil Hildebrands riksantikvarietid. Av BIRGITTA LAGER-KROMNOW	261—262
Karlstads stifts herdaminne. Av HANS GILLINGSTAM	262—263
Roslagshistoriskt. Av HANS GILLINGSTAM	263
Sörmländska handlingar. Av HANS GILLINGSTAM	264
Fox-Davies reviderad. Av C. G. U. SCHEFFER	265—267
Nytt glossarium till medeltidslatinet. Av CLARA NEVÉUS	267
Tidskriftsöversikt	268—292
Förkortningslista	293
Personregister	294—315

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 25:— pr år + porto och uttages som postförskott för Personhistorisk Tidskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekreterare, fil. dr BIRGITTA LAGER-KROMNOW, Riksarkivet, Fack, 100 26 Stockholm 34. Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 31:25